

Regionalni identitet stanovništva Livanjskog polja i Buškog blata

Krišto, Filip

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:607733>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-25**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za geografiju

Diplomski jednopredmetni sveučilišni studij primijenjene geografije

Filip Krišto

**Regionalni identitet stanovništva
Livanjskog polja i Buškog blata**

Diplomski rad

Zadar, 2022.

Sveučilište u Zadru

Odjel za geografiju

Diplomski jednopredmetni sveučilišni studij primijenjene geografije

Regionalni identitet stanovništva Livanjskog polja i Buškog blata

Diplomski rad

Student:

Filip Krišto

Mentor:

Doc. dr. sc. Denis Radoš

Zadar, 2022.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Filip Krišto**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Regionalni identitet stanovništva Livanjskog polja i Buškog blata** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 7. studenog 2022.

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište u Zadru

Odjel za geografiju

Diplomski rad

REGIONALNI IDENTITET STANOVNIŠTVA LIVANJSKOG POLJA I BUŠKOG BLATA

Filip Krišto

Izvadak

Prostorni identitet koncept je prema kojemu se stanovnici nekog područja zbog jedinstvenih obilježja razlikuju od ostalih, a čija obilježja nisu samo prirodne posebnosti prostora kojeg nastanjuju, nego i društvene značajke te međudjelovanje stanovništva i prostora. Regionalni identitet odnosi se na veći prostor, čije stanovništvo dijeli istu povijest, tradiciju, iskustva i mnoga druga obilježja. Livanjsko polje i Buško blato čine jedinstvenu geomorfološku cjelinu na kojoj su zbog složenog historijskogeografskog razvoja prisutni različiti prostorni identiteti. Kombinacijom proučavanja literature i povijesnih karata te anketiranjem stanovništva cilj je utvrditi koji regionalni identiteti i u kojoj mjeri su prisutni na području istraživanja, budući da se radi o prijelaznom prostoru s istaknutim zavičajnim identitetom. Potvrđeno je postojanje subregionalnog identiteta na cijelom istraživanom prostoru. Subregionalni identitet najprisutniji je oblik prostornog identiteta stanovništva središnjeg dijela istraživanog prostora, dok na sjevernom i južnom dijelu prevladava regionalni identitet. Raznolikost prostornih identiteta istraživanog prostora rezultat je složenih upravnih, civilnih i vjerskih odnosa tijekom višestoljetne povijesti.

Rad sadrži: 123 stranice, 54 grafička priloga, 39 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: identitet, regija, regionalni identitet, Livanjsko polje, Buško blato

Voditelj: doc. dr. sc. Denis Radoš

Povjerenstvo: izv. prof. dr. sc. Ante Blaće (predsjednik), doc. dr. sc. Denis Radoš (član) doc. dr. sc. Branimir Vukosav (član), izv. prof. dr. sc. Lena Mirošević (zamjenski član)

Rad prihvaćen: 14. travnja 2020.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zadar

Department of Geography

Graduation thesis

REGIONAL IDENTITY OF THE POPULATION OF LIVANJSKO POLJE AND BUSKO BLATO

Filip Krišto

Abstract

Spatial identity is a concept according to which the inhabitants of an area differ from others due to the unique characteristics, and whose characteristics are not only the natural peculiarities of the area they inhabit, but also social characteristics and the interaction of the population and the area. Regional identity refers to a larger area, whose population shares the same history, traditions, experiences and many other characteristics. Livanjsko polje and Busko blato form a unique geomorphological entity where, due to the complex historical and geographical development, different spatial identities are present. By combining the study of literature and historical maps and surveying the population, the goal is to determine which regional identities and to what extent they are present in the research area, since it is a transitional area with a prominent native identity. The existence of subregional identity in the entire researched area was confirmed. Subregional identity is the most prevalent form of spatial identity of the population of the central part of the research area, while regional identity prevails in the northern and southern parts.

Thesis contains: 123 pages, 54 figures, 39 bibliographic references; original in the Croatian language

Key words: identity, region, regional identity, Livanjsko field, Buško blato

Supervisor: Assistant Professor Denis Radoš, PhD

Reviewers: Associate Professor Ante Blaće, PhD (president), Assistant Professor Denis Radoš (member), PhD, Assistant Professor Branimir Vukosav, PhD (member), Associate Professor Lena Mirošević, PhD (substitute member)

Thesis accepted: 14. of April, 2020.

Sadržaj

1.	Uvod	8
2.	Objekt, prostor i cilj istraživanja.....	9
3.	Metodologija istraživanja	10
3.1.	Metodološka pojašnjenja.....	11
4.	Pregled prethodnih istraživanja i literature.....	12
5.	Teorijski okvir istraživanja	14
5.1.	Identitet	14
5.1.1.	Prostorni identitet.....	14
5.1.1.1.	Regionalni identitet.....	16
5.2.	Regija	17
5.3.	Regionalizacija	19
6.	Osnovne geografske značajke prostora istraživanja.....	23
7.	Historijskogeografski razvoj.....	26
7.1.	Pretpovijesno razdoblje.....	27
7.2.	Antičko razdoblje.....	29
7.3.	Rani srednji vijek.....	32
7.4.	Osmansko razdoblje.....	36
7.4.1.	Predosmansko razdoblje i rana osmanska vlast	36
7.4.2.	Razdoblje do Karlovačkog mira 1699. godine	40
7.4.3.	Razdoblje do Požarevačkog mira 1718. godine.....	43
7.4.4.	Kasna osmanska vlast.....	44
7.5.	Postosmansko razdoblje (1878. – 1990.)	45
8.	Vjerska (crkvena) povijest.....	49
9.	Analiza kartografskih prikaza	58
10.	Analiza rezultata anketnog istraživanja.....	76
11.	Rasprava i zaključak.....	105

12.	Literatura i izvori.....	109
13.	Sažetak.....	122
14.	Summary.....	123

1. Uvod

Većina stanovništva na Zemlji prema specifičnim obilježjima ima vlastiti identitet. Posebnosti prostora izravni su rezultat prirodnih obilježja, djelovanja društva i njihove interakcije pa se u oblikovanju prostornih identiteta očituje prisutnost i geografskog determinizma i društvenog posibilizma. Prostorni identitet predstavlja njegovu autentičnost, obilježja po kojima se on, odnosno njegovo stanovništvo, ističe ili razlikuje od okolice. Veličina prostora kojeg obilježava neki identitet ovisi o vrsti i broju čimbenika te njihovom utjecaju. Stoga se po redu veličine općenito razlikuju lokalni, regionalni i nacionalni prostorni identiteti, a moguće su i detaljnije klasifikacije.

Prostor Livanjskog polja i Buškog blata prirodna je cjelina krškog polja i pripadajućeg blata/jezera okružena planinama, a tijekom prošlosti i danas obilježena vrlo različitim društvenim procesima. Ti procesi na jedinstvenom prostoru stvorili su zajedničku povijest i brojne druge sličnosti, ali i razlike koje dijele društvo, od onih najmanjih i za svakodnevicu nebitnih, do onih koje oblikuju kompleksnu današnjicu. Jedna od razlika uvjetovanih povijesnim zbivanjima je prisutnost i intenzitet različitih prostornih identiteta na jedinstvenom prostoru.

Država Bosna i Hercegovina nominalno se sastoji od dviju historijskogeografskih regija – Bosne i Hercegovine, regija čiji su se prostorni obuhvati kroz složenu povijest i više političkih uprava mijenjali. Budući da historijskogeografske regije nisu dio formalnih regionalizacija, njihove jasne granice teško je utvrditi. Zbog toga je nepouzdana govoriti o granicama kao imaginarnim linijama razdvajanja, nego se radije primjenjuje terminologija poput zona utjecaja, prijelaznih zona ili zona ambivalencije. Livanjsko polje i Buško blato dio su upravo jedne takve prijelazne zone gdje je jasno uočljivo miješanje bosanskog i hercegovačkog prostornog identiteta te istaknuto intenzivnije poistovjećivanje sa zavičajem negoli sa spomenutim regijama. Upravo to bio je razlog nastanka ovog diplomskog rada, kojim se različitim pristupima nastoji utvrditi regionalni identitet spomenutog prostora, odnosno njegovog stanovništva, kako bi se doprinijelo jasnijem razumijevanju teme i zaključcima od popularnog „*mi smo ono „i“*“.

2. Objekt, prostor i cilj istraživanja

Objekt istraživanja je regionalni identitet stanovništva Livanjskog polja i Buškog blata. Od prostornih identiteta, odabran je regionalni identitet budući da se radi o većem rubnom prostoru Bosne i Hercegovine specifičnog položaja i historijskogeografskog razvoja. Prostor istraživanja nalazi se na zapadu Bosne i Hercegovine, a obuhvaća naselja koja se nalaze na Livanjskom polju i Buškom blatu. Nalazi se u Hercegbosanskoj županiji ili Kantonu 10. Najveći dio naselja (59) pripada Gradu Livnu. Na sjeveru osam naselja pripada Općini Bosansko Grahovo, dok na jugu 15 naselja pripada Općini Tomislavgrad. Istraživani prostor obuhvaća ukupno 82 administrativna naselja (Slika 5.).

Svrha istraživanja je odrediti regionalni identitet lokalnog stanovništva na temelju proučavanja relevantne domaće i međunarodne literature te anketnog istraživanja. Proučavanjem literature cilj je odrediti osnovne postavke regije, identiteta, regionalnosti i u konačnici prostornog (regionalnog) identiteta. Zatim, cilj je obradom osnovnih prirodnogeografskih značajki te detaljnijom obradom društvenogeografskih, u prvom redu historijskogeografskih značajki odrediti posebnost prostora u kontekstu odražavanja spomenutih značajki na prostorni identitet stanovništva.

Posebna pozornost predana je anketnom istraživanju, u svrhu ispitivanja stavova lokalnog stanovništva o vlastitom regionalnom identitetu, a zatim i o regionalnom identitetu susjednih prostora/stanovnika susjednih prostora i regija. Uz to, nastojalo se istražiti čimbenike koji utječu na regionalnu identifikaciju, poput narodnosti, dobi ili obrazovanja. U konačnici, cilj je utvrditi postoji li homogen stav stanovništva o regionalnom identitetu i razlike u stavovima s obzirom na pripadnost pojedinom dijelu prostora istraživanja.

Postavljene su četiri hipoteze o regionalnom identitetu stanovništva koje će se dokazivati u istraživanju:

- H1: lokalni identitet dominira nad regionalnim identitetom
- H2: historijske regije primarni su element identifikacije
- H3: hrvatsko stanovništvo najviše se identificira kao „hercegovačko“
- H4: bitan je utjecaj narodnosti u identifikaciji

3. Metodologija istraživanja

Rad se temelji na istraživanju objektivnih i subjektivnih elemenata identiteta prostora unutar historijskih regija Bosne i Hercegovine, odnosno regionalne pripadnosti stanovništva istraživnog prostora. Pri istraživanju objektivnih elemenata korištene su metode kompilacije i deskripcije; proučavana je domaća i strana znanstveno-stručna literatura te neformalni izvori koji su poslužili u opisivanju općih geografskih elemenata prostora, historijskogeografskog razvoja te analize kartografskih izvora. Opće geografske značajke prostora bilo je potrebno analizirati kao polazišnu odrednicu prostornog identiteta stanovništva. Veća pozornost pridodana je historijskogeografskom pregledu i pripadajućem kontekstu razvoja prostora i prostornih identiteta, koji je ključan za razumijevanje šire slike uvjetovane dinamičnim geopolitičkim zbivanjima posljednjih nekoliko stoljeća. Kronološki su navedena i objašnjena bitna društveno-politička zbivanja te upravno-teritorijalna ustrojstva civilne ili vjerske vlasti, koja su u određenoj mjeri utjecala na današnje poimanje i percepciju regionalne pripadnosti prostora istraživanja, bilo vlastitom stanovništvu ili drugima. Zatim je korištena metoda analize poznatih kartografskih izvora domaćih i stranih autora na kojima je približno ili jasno prikazan prostor istraživanja, što je dodatno doprinijelo razumijevanju pripadnosti istraživnog prostora, osobito u kontekstu „vanjskog“ shvaćanja što je možebitno utjecalo na tadašnja, ali i današnja shvaćanja identiteta istraživnog prostora i prostornog identiteta pripadajućeg stanovništva.

Za ovaj rad, ali i općenito proučavanja prostornih identiteta najbitniji su subjektivni elementi identiteta, koji su vezani uz stanovništvo. To se odnosi na ispitivanje mišljenja i stavova stanovništva, u prvom redu onog koje boravi na istraživnom prostoru, premda su bitni stavovi i mišljenja stanovništva koje ne boravi na istraživnom prostoru, ali mu pripada podrijetlom. Stoga se kao metodološki pristupilo *online* anketnom ispitivanju stanovništva. Anketni upitnik sastoji se od 20 pitanja različitog tipa, a usmjeren je stanovništvu koje živi ili je podrijetlom iz jednog od 82 administrativna naselja¹ kao statističke jedinice istraživanja. Upitniku se moglo pristupiti od 24. kolovoza do 9. rujna 2020. godine. Rezultati anketnog ispitivanja zatim su obrađeni statistički, grafički i kartografski. Anketni upitnik kreiran je i objavljen putem platforme *Google Forms*, a rezultati su analizirani i grafički prikazani putem softvera *Microsoft Excel* te kartografski putem softvera *ArcMAP 10.1*.

¹ Popis općina i pripadajućih naselja nalazi se na 24. stranici

3.1. Metodološka pojašnjenja

Zbog veličine prostora istraživanja i rijetke naseljenosti, u velikoj mjeri starijim stanovništvom, u nekoliko naselja sjeverozapadnog dijela Livanjskog polja provedeno je anketiranje uživo na temelju istog upitnika, čiji su rezultati integrirani s postojećim upitnikom putem *DataScope* mobilne aplikacije koja nudi *offline* anketiranje. Ovaj ustupak učinjen je zbog iznimno niskog postotka ispitanika srpske narodnosti i nepostojanja *online* prikupljenih odgovora u spomenutim naseljima, što nije niti približno odgovaralo njihovoj relativnoj zastupljenosti u istraživanom prostoru prema preliminarnom popisu stanovništva iz 2013. godine, a još manje prema popisu stanovništva iz 1991. godine.

Poteškoću pri anketnom istraživanju predstavljali su odabir istraživane populacije i reprezentativnog uzorka budući da se broj ukupne populacije unazad 30 godina bitno promijenio, a time i udjeli prema narodnosti. Zbog zastarjelih demografskih podataka iz popisa 1991. godine te metodologije popisa iz 2013. godine² ne može se sa visokom sigurnošću utvrditi konačna populacija. Stoga nije bilo moguće utvrditi istinski reprezentativni uzorak, što je nadomješteno prikupljanjem velikog broja uzoraka radi što veće preciznosti, odnosno upitnik je usmjeren stanovništvu koje živi ili je podrijetlom s istraživanog područja, neovisno o ukupnom broju populacije. Budući da ovakav pristup ima nedostatak jer uzorci i populacija nisu određeni, rezultati ispitivanja naknadno su provjereni, a nedosljedni ili nepotpuni odgovori uklonjeni.

Na grafičkim priložima ili u tekstu pojmovi „Tomislavgrad (dio)“ i „Bosansko Grahovo (dio)“ odnose se na prostore Buškog blata, odnosno sjevernog/sjeverozapadnog dijela Livanjskog polja koji administrativno pripadaju Općinama Tomislavgrad i Bosansko Grahovo.

² Konačni rezultati popisa objavljeni su 2016. godine, a metodologiju popisa potvrdio je EUROSTAT. Međutim, u popis su uključene osobe s prebivalištem u Bosni i Hercegovini koje su u inozemstvu duže od 12 mjeseci (URL 1, 36). Pridodajući tomu recentna emigracijska kretanja s prostora Livanjskog polja i Buškog blata, osobito od 2013. godine, popisana je dio stanovništva zapravo na njemu ne boravi.

4. Pregled prethodnih istraživanja i literature

S obzirom na objekt i prostor istraživanja, bilo je potrebno istražiti literaturu koja obuhvaća teorijski okvir kroz segmente općeg, prostornog i regionalnog identiteta te regije kao geografske tvorbene jedinice koja ima identitet i na kojoj se identitet manifestira i regionalnosti kao procesa utvrđivanja regija. Zatim je bilo potrebno konzultirati i opću literaturu o geografskim i povijesnim značajkama prostora istraživanja što je poslužilo razumijevanju konteksta i izvođenju zaključaka o regionalnom identitetu.

U međunarodnoj literaturi bitan doprinos dao je **Paasi (2002. i 2012.)** koji u svojim radovima donosi teoretske postavke regije, homogenosti prostora i regionalnosti. Njegov rad osvrće se na proces nastanka i razvoja prostora i pripadajućih identiteta, osobito u svjetlu globalizacije koja djeluje na slabljenje ili jačanje prostornih identiteta. O regionalnom identitetu, definiranju opsega regije, tvorbenim elementima regije i njenog identiteta korisni su doktorski radovi **Mirošević (2011.)**, **Vukosava (2012.)** i **Sarjanovića (2014.)** s temama istraživanja tradicijskih regija Dalmacije i Slavonije, a uz njih tu su radovi **Mirošević i Vukosava (2010.)** koji se bavi prostornim identitetima otoka Paga, **Fürst-Bjeliš (2012.)** koji se bavi historijskogeografskim pregledom i definiranjem (identiteta) tradicijske regije Turopolje te rad **Kosija (2014.)** koji se bavi istraživanjem identitetskih regija i regionalnih identiteta Slovenije.

Zbog upoznavanja i definiranja regija i regionalizacije Bosne i Hercegovine, rubnog položaja prostora istraživanja u odnosu na današnja veća i gospodarski jača područja u Bosni i Hercegovini, zbog blizine Republike Hrvatske i njenog društveno-gospodarskog utjecaja, ali i rubnog položaja prostora u odnosu na historijske regije Bosne i Hercegovine bilo je potrebno konzultirati literaturu o regionalizaciji Bosne i Hercegovine. Vrijedan je rad autorice **Osmanković (2014.)** u kojem raspravlja o regionalizaciji i vrstama regionalizacije Bosne i Hercegovine, o iskustvima i praksi regionalnih djelovanja s naglaskom na poteškoće koje imaju povijesno, socijalno, gospodarsko te poslijeratno gledište. **Spahić i Jahić (2014.)** u svom radu navode prethodne regionalizacije Bosne i Hercegovine te podrobnije objašnjavaju pojedine vrste regionalizacija, kritizirajući današnju „Daytonsku“ i „Washingtonsku“ upravnu podjelu državnog prostora, navodeći kako su zbog nje zanemarene prirodne i funkcionalne regije, odnosno kako takva regionalizacija usporava razvoj pojedinih prostora i države u cjelini. Također, predlažu NUTS regionalizaciju kao rješenje i približavanje Bosne i Hercegovine Europskoj uniji.

U domaćoj znanstveno-stručnoj literaturi o prostoru istraživanja nije bilo riječi o regionalnom identitetu, osim u radu **Periše (2011.)**. Između ostalih tema, taj rad bavi se regionalnim identitetom krških polja zapadne Bosne i Hercegovine, uključujući prostor istraživanja, odnosno Livanjsko polje i Buško blato. Rad je od iznimne vrijednosti jer obuhvaća geopolitički položaj, upravno-teritorijalnu i crkvenu pripadnost prostora kroz kompletan historijskogeografski pregled i time argumentirano raspravlja o regionalnom identitetu stanovništva tog prostora.

Od ostale literature, korisni su radovi **Perkovića (2003., 2013. i 2017.)** koji daju iscrpne informacije o prostoru i stanovništvu Livanjskog polja i Buškog blata u novom vijeku, iz kojih se može utvrditi niz društvenih, prvenstveno demografskih i vjerskih značajki, koje su oblikovale današnjeg stanovništva i prostora. Također, korisna je monografija *Livanjski kraj u povijesti* (1994.), u kojoj je obrađeno nekoliko tema vezanih za historijskogeografski razvoj prostora Livanjskog polja i Buškog blata.

5. Teorijski okvir istraživanja

U ovom dijelu istraživanja iznose se osnovne teorijske postavke o identitetu i njegovom prostornom obliku, s naglaskom na regionalni identitet, što uključuje i teorijsku obradu regije i pripadajućih značajki i procesa.

5.1. Identitet

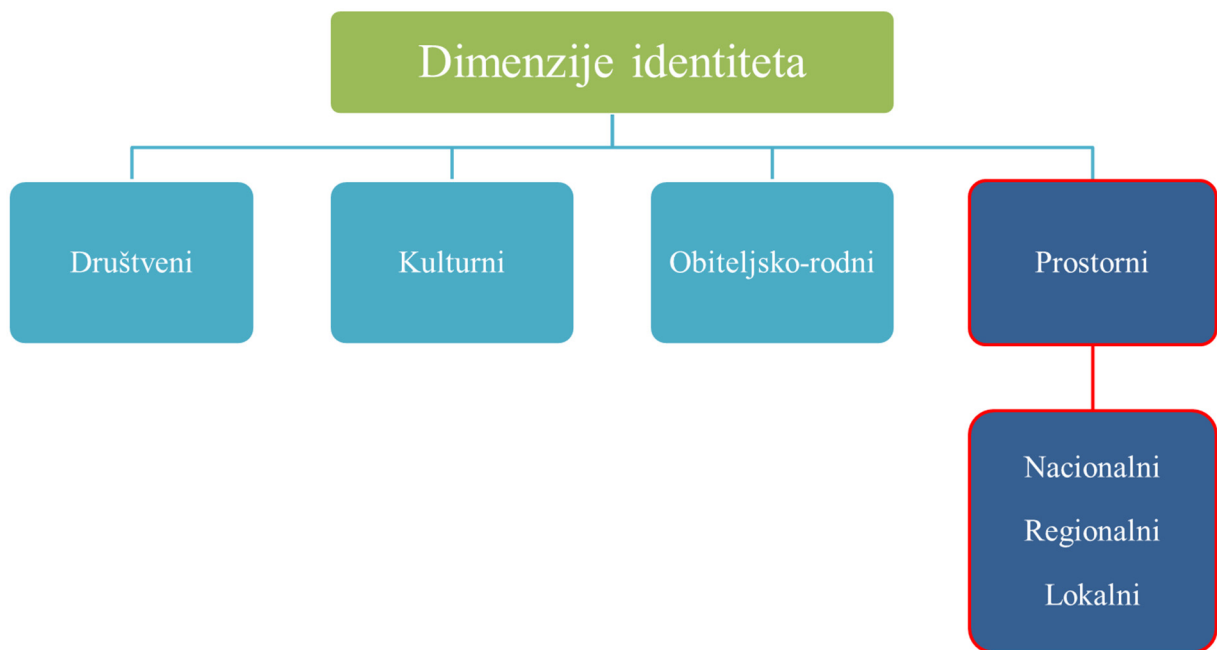
Identitet (lat. *identitas*) je obilježje pojedinca ili skupine koji ih čini onakvima kakvi jesu, odnosno razlikuje ih od drugih pojedinaca ili skupina (URL 2). Identitet je širok pojam koji obuhvaća jedan ili više objekata i koji se temelji na jednom ili više obilježja. Kao takav, predmet je istraživanja brojnih znanosti čiji objekti istraživanja imaju svojstvo identiteta, a koji se mogu definirati i primijeniti u skladu sa znanostima koja ih istražuje. Slijedom toga identitet je višekategoričan, međusobno povezan i višestruk, primjerice može biti osobni, društveni, rodni, nacionalni, matematički, prostorni, politički, vjerski, digitalni,... Iako se identitet shvaća kao jasno određen, odnosno stabilan koncept koji simbolizira pripadnost, odnosno različitost, on je promjenjiva kategorija uvjetovana različitim društvenim procesima tijekom vremena (Cifrić i Nikodem, 2006), primjerice globalizacijom ili političko-teritorijalnim promjenama kroz povijest.

5.1.1. Prostorni identitet

Budući da je predmet istraživanja geografije Zemljina površina, odnosno (geo)prostor, koji se svojim značajkama može poistovjetiti ili razlikovati od drugih prostora, on predstavlja entitet koji može imati vlastiti identitet prema nekom obilježju. Osim prostora, predmet istraživanja geografije je i međuodnos okoliša i društva zbog čega prostorni identitet dobiva veću dimenziju jer ga osim prirodnih definiraju i društvene značajke. Zbog toga je prostor kao pozornica bitan u oblikovanju i interakciji drugih identiteta (Sarjanović, 2014), a prostorni identitet bitna sastavnica osobnog ili društvenog identiteta u cjelini (Slika 1.) (Cifrić i Nikodem, 2006).

Proučavanju prostornog identiteta prethode pojmovi mjesta, prostora/regije i teritorija (Paasi, 2002). Mjesto je osnovna prostorno-vremenska jedinica regije kao definirane cjeline, uz koje se pojedinac osobno veže i ima pozitivna ili negativna iskustva. U mjestu se odvija svakodnevni život, a više mjesta tvori neosobni, zajednički prostor kao apstraktnu razinu. Ta apstraktna razina formalno se utvrđuje teritorijem – manje ili više jasnim granicama prostora

koji je u „vlasništvu“ određene zajednice, odnosno zajednica ga njeguje, na njemu djeluje i formira vlastite socio-kulturne obrasce koji su temelj regionalnom identitetu (Kosi, 2013).

Slika 1. Konceptualne dimenzije identiteta
Izvor: izradio autor prema Cifrić i Nikodem (2006)

Prostorni identitet rezultat je kolektivne svijesti o pripadnosti određenom prostoru, a oblikuje se zajedničkim doživljajem i iskustvima društva koje na njemu živi i djeluje, ili je živjelo i djelovalo (Mirošević, 2011; Sarjanović, 2014). Društvo ga definira i kao zajednica u odnosu na druge, premda i unutar zajednice postoji višestruka prostorna identifikacija na različitim prostornim razinama identiteta. Prostorni identitet primarno ovisi o subjektivnim doživljajima i iskustvima, ali ga oblikuju i specifične prirodnogeografske i društvenogeografske pojave i procesi poput prirodnih granica, historijskogeografskog razvoja, demografskih kretanja i sl. (Mirošević i Vukosav, 2010).

Prostorni identiteti općenito se dijele na lokalni, regionalni i nacionalni identitet, premda mogu postojati i druge, niže ili više razine prostorne identifikacije od navedenih razina, poput kvartovskog, supraregionalnog ili kozmopolitskog identiteta. Pojedinaac ili zajednica pripadaju ili se osjećaju pripadnicima više razina prostornih identiteta, čija vertikalna izraženost ne mora biti pravilna i ovisi o povijesnim ili recentnim društvenim,

kulturološkim i političkim zbivanjima (Mirošević, 2011); to potvrđuje identitet kao živ proces, čija postojanost, trajnost i izraženost ovise o danim okolnostima.

5.1.1.1. Regionalni identitet

Regionalni identitet oblik je prostornog identiteta, koji se temelji na osjećaju pripadnosti ili identificiranju s prostorom određene veličine, kojem je lokalni identitet, odnosno prostor hijerarhijski podređen; regionalni identitet podrazumijeva različitost identiteta zajednice, odnosno stanovništva određenog prostora u odnosu na druge, susjedne zajednice prema određenim značajkama. Očituje se nizom elemenata poput prirodne osnove, zajedničkog historijskogeografskog razvoja, širokog spektra društveno-gospodarskih značajki i djelatnosti, institucionalnih, tradicionalnih značajki te sustava vrijednosti i moralnih normi tj. kulture (Paasi, 2012; Kosi, 2013). Regionalni identitet nastaje djelovanjem ljudi i zajednica u prostoru, koji se time međusobno vežu i stvaraju identitetske obrasce na temelju kojih njeguju vlastite i prostorne specifičnosti, bilo da se radi o kulturnoj baštini, dijalektu ili posebnom vidu gospodarske djelatnosti; identitet se razvija uz potporu pojedinaca, zajednice, ali i države ako joj je to od gospodarske ili kulturne koristi (Kosi, 2013).

Regionalni identitet kao predmet zanimanja i istraživanja u akademskim, političkim i razvojnim krugovima i aktivnostima osobito se ističe od 1980-ih godina u svjetlu globalizacije i međunarodnih integracija, a naglasak se stavlja na dihotomiju regionalnog slabljenja pod utjecajem globalizacije, odnosno regionalnog jačanja u pozitivnom (gospodarski, kulturni, demografski,...) i negativnom (sukobi, odbijanje višeg političkog narativa, separatizam...) kontekstu (Paasi, 2012). U tom svjetlu danas se ističe promatranje regije kroz političko-ekonomsku prizmu, odnosno koncept kroz koji regija postaje institucionalizirana zahvaljujući snažnoj regionalnoj svijesti (Vukosav, 2012).

Uz regionalni identitet usko je vezan pojam identiteta regije. Identitet regije poput regionalnog identiteta utvrđuje se objektivnim i subjektivnim značajkama regije. Objektivne značajke predstavljaju sve mjerljive elemente materijalne i nematerijalne prirodne, socio-kulturne i gospodarske komponente, dok subjektivne značajke predstavljaju unutarnje i vanjske predodžbe prostora, odnosno predodžbe vlastite zajednice te predodžbe okolnih zajednica, koje pritom mogu biti manipulativne prirode, bilo da se radi o opstruiranju ili podršci regionalnom razvoju (Sarjanović, 2014). Takve predodžbe unatoč prethodno odabranim kriterijima ne daju apsolutno točan, već okviran prikaz ovisan o ukupnim subjektivnim doživljajima (Vukosav, 2012).

Da bi se razumjelo koncept regionalnog identiteta, potrebno je objasniti problematiku geografske analize i određivanja regija kao tvorbene prostorne jedinice regionalnog identiteta.

5.2. Regija

Regija je središnji pojam i objekt istraživanja regionalne geografije, proizašao iz potrebe utvrđivanja i opisivanja kompleksnih prostora Zemljine površine koji su se do institucionalizacije i razvoja moderne geografske znanosti proučavali u sklopu šire, opće geografske slike (Rogić, 1963). Definiranje regije ovisi o kutu promatranja prilikom istraživanja, o veličini prostora koja je ovisna o kontekstu istraživanja i svojstvima kriterija te o broju i vrstama kriterija koje ju razlikuju od drugih regija (Kosi, 2013). Stoga postoje mnogobrojne definicije regija s istim nazivnikom: regija je prostor određene veličine homogen u kontekstu odabranih kriterija (Vukosav, 2012), dinamična u prostoru, vremenu i sadržaju (Paasi, 2012), što je u skladu sa stajalištem i općom definicijom Međunarodne geografske unije; prema Uniji regija je izdvojeno područje Zemljine površine takvih prirodnogeografskih i/ili društvenogeografskih obilježja koja su međusobno povezana da prostoru daju pojavnost i svojstvenost po kojima se razlikuje od drugih regija; njena obilježja su prostorno-vremenska dinamičnost i mogućnost raznolikog definiranja u skladu s odabranim kriterijima (Međunarodna geografska unija, 1992).

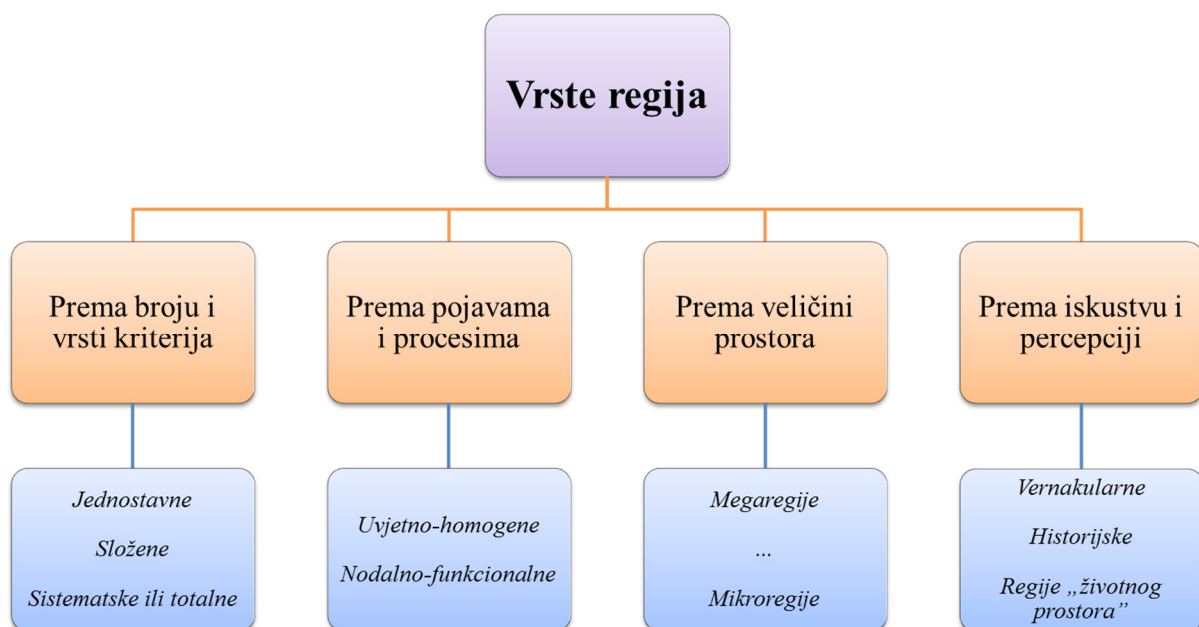
U sklopu regionalne geografije regije se promatraju kroz dva pristupa (Vukosav, 2012):

1. Regija je mentalna konstrukcija
2. Regija je prostorna stvarnost

Prvi pristup pretpostavlja regiju kao sredstvo u istraživanju prostora, dok ona u stvarnosti ne postoji. Regija je pri tome imaginarna, odnosno subjektivna forma nastala kao metodološko sredstvo s prethodno utvrđenim brojem i vrstama značajki, odnosno potpuno je ovisna o istraživaču. Drugi pristup pretpostavlja regiju kao prostornu stvarnost u kojoj se odvijaju međusobno povezani prirodnogeografski i društvenogeografski procesi, koji regiju čine jedinstvenom u odnosu na druge. Zadatak istraživača je otkriti postojeće zakonitosti i značajke uvjetovane stvarnim procesima na nekom prostoru, što predstavlja objektivni pristup definiranju regije. Iako su oba pristupa međusobno suprotstavljaju, u definiranju regije mogu se ujediniti. Razlog tomu je što je regija istodobno i prostorna stvarnost i mentalna konstrukcija: ona činjenično postoji u prostoru, međutim da bi se kao takva otkrila, prethodno

ju je potrebno definirati i promatrati kao imaginarnu, odnosno mentalnu cjelinu (Vukosav, 2012).

U skladu s brojnim definicijama regije postoje i brojne vrste i podjele regija. U 18. stoljeću nastaje „prirodna“ regija na temelju prirodnogeografskih kriterija manifestiranih kroz vegetacijski pokrov, a kasnije se na temelju društveno-gospodarskih kriterija razvijaju različiti tipovi regija u domeni gospodarstva, kulture, politike i sl. (Vukosav, 2012; Sarjanović, 2014). Razvojem i ponovnim zanimanjem za regionalnu geografiju, osobito od druge polovice 20. stoljeća nastaju različite podjele regija ovisno o dimenzijama unutar kojih se promatraju (Slika 2.).

Slika 2. Osnovna tipologija regija
Izvor: izradio autor prema Blaće (2014)

Regionalni identitet može se proučavati uzimanjem u obzir više objektivnih čimbenika poput prirodnih, društvenih, kulturnih, političkih, etničkih, vjerskih i sl., pri čemu nastaju složene regije poput tradicionalnih ili kulturnih regija. Takve regije različitog su reda veličine, a kao jedinstvena neponavljajuća cjelina predstavljaju uvjetno-homogene ili formalne regije. Nodalno-funkcionalne regije na temelju „nevidljivih“ obrazaca poput jačine odnosa između polova i okolice te materijalnih i nematerijalnih proizvoda takvog odnosa također mogu predstavljati regionalnu posebnost iz koje se iščitava regionalni identitet. Nodalno-funkcionalne regije u vidu utjecaja na krajolik mogu se preklapati s uvjetno-homogenim regijama (Vukosav, 2012), čiji zbroj pojava i procesa, odnosno ukupna interakcija prirode i zajednice može objektivno rezultirati vlastitim prostornim, odnosno regionalnim identitetom.

Subjektivnim pristupom nastaju perceptivne i iskustvene regije. Ove regije temelje se na osjećaju regionalne posebnosti i zajedničke pripadnosti. Perceptivna ili vernakularna regija predstavlja mentalnu sliku pojedinca ili zajednice o jedinstvenom regionalnom identitetu. Takva regija proizvod je ljudske svijesti izveden iz zajedničkog materijalnog i nematerijalnog sadržaja prostora te interakcije prostora sa zajednicom, iz čega slijedi zaključak o dvojnosti uloge regije kao osnove prostornog identiteta: regija oblikuje identitet u vidu svijesti o zajedničkoj pripadnosti prostoru, ali je i instrument kojim se identitet interpretira zahvaljujući zajedničkom iskustvu i poveznici s prostorom (Vukosav, 2012; Sarjanović, 2014).

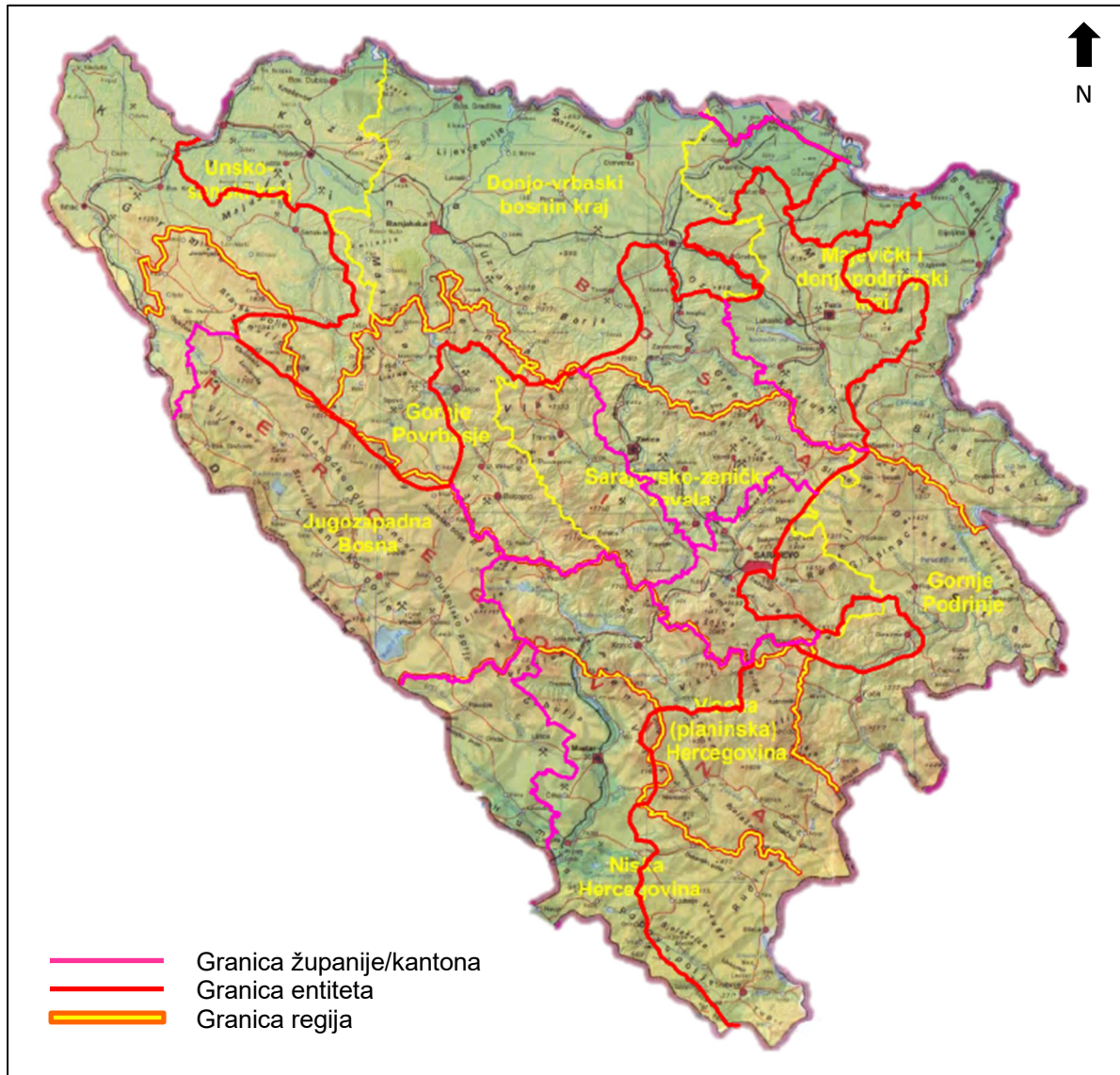
Oblik iskustvene regije je i historijska regija. Ona nastaje na temelju sjećanja i njegovanja zajedničkog podrijetla i povijesti, premda formalno ne postoji i oslanja se na povezanost s horonimom. Primjer historijskih regija su Bosna i Hercegovina, nastale u relativno bliskom vremenskom razdoblju tijekom srednjeg vijeka, a danas sačuvane kroz ime države Bosne i Hercegovine. Treći oblik subjektivnih regija je regija životnog prostora, koja se temelji na osobnom shvaćanju i doživljaju prostora. Ovo je najsubjektivniji tip regije, budući da pojedinac na temelju vlastitog iskustva, znanja i osjećaja shvaća neki prostor i poistovjećuje se s njim. Primjer tomu je tijekom ovog istraživanja primjećeno različito shvaćanje Hrvata, Srba i Bošnjaka o regionalnoj pripadnosti Livna, koje se temelji na povijesnom znanju, shvaćanjima i iskustvima prethodnih desetljeća te suvremenim upravnim, vjerskim i etničkim značajkama prostora.

5.3. Regionalizacija

Proces otkrivanja ili izdvajanja homogenih prostornih cjelina na temelju odabranih kriterija naziva se regionalizacija. Provodi se zbog potrebe znanstveno-istraživačkog rada ili oblikovanja i uspješnog upravljanja prostorom na političkoj, gospodarskoj ili drugim razinama kroz procese prostornog i regionalnog planiranja (Spahić i Jahić, 2014).

Regionalizacije prostora Bosne i Hercegovine pojavljuju se od prve polovice 20. stoljeća, a temelje se na prirodnogeografskim obilježjima (Spahić i Jahić, 2014). Prostor Livanjskog polja i Buškog blata redovito je smješten unutar fizionomskih regija s nazivima „krško visočje“, „dinarski pojas s visokim gorjem i visokim krškim poljima“ ili „visoko dinarsko krško područje“ uz pripadnost jugozapadnoj ili zapadnoj Bosni, zajedničkoj regiji s Visokom Hercegovinom te općenito Bosni i Hercegovini (Slika 3.). Na temelju prirodnogeografskih cjelina i regija kasnije nastaju ekonomske, odnosno nodalno-funkcionalne regionalizacije. Prostor Livanjskog polja i Buškog blata prema Osmanoviću

(2014) i Spahiću i Jahiću (2014) vezan je uz livanjsku subregiju na prostoru krške (jugo)zapadne Bosne, a kasnijim i recentnim ekonomskim regionalizacijama uz mostarsku (makro)regiju.

Slika 3. Primjer kompleksne regionalizacije Bosne i Hercegovine prema Spahiću (2007)
Izvor: Spahić i Jahić, 2014: 46

Autori Spahić i Jahić (2014) navode nelogičnosti i geografsku kritiku trenutne upravno-teritorijalne regionalizacije Bosne i Hercegovine na Federaciju BiH i Republiku Srpsku, odnosno na kantone unutar Federacije BiH kojom su poremećene ili prekinute fizionomske i ekonomske veze širom bosansko-hercegovačkog prostora temeljene na prethodnim geografskim regionalizacijama, premda je u fizionomskom i djelomično ekonomskom smislu širi prostor Livanjskog polja i Buškog blata, odnosno krška polja i okolne planine ostao okupljen unutar granica Hercegbosanske županije ili Kantona 10. Prema ekonomskim

regionalizacijama razvojnih agencija prostor Livanjskog polja i Buškog blata vezan je uz Mostarsku ekonomsku (makro)regiju (Slika 4.) (Osmanković, 2014; URL 3), a prethodno spomenuti autori ističu potrebu regionalizacije u skladu sa NUTS regijama, odnosno statističkim jedinicama Europske unije (Spahić i Jahić, 2014: 48).

Slika 4. Ekonomska regionalizacija Bosne i Hercegovine prema projektu EURED, 2003. – 2005.
Izvor: URL 3

Zanimanje za regionalizaciju prostora Bosne i Hercegovine unazad nekoliko desetljeća pratilo je svojevjremene trendove u regionalizaciji s obzirom na pojave i procese, ali se i suočavalo s poteškoćama uzrokovanih ratom i demografskim promjenama u prostoru. Iako same po sebi ne otkrivaju identitetske značajke, važne su jer mogu utjecati na svijest pojedinca ili zajednice, odnosno utjecati na sliku pripadnosti nekom prostoru. U pogledu

perceptivnih, iskustvenih ili historijskih regionalizacija nisu nastala konkretna znanstvena istraživanja kojima bi se otkrile primjerice identitetske regije i posljedično regionalni identiteti ili okvirno odredile granice historijskih regija Bosne i Hercegovine. Stoga je ovaj rad usmjeren istraživanju čimbenika poput historijskogeografskog razvoja prostora uz osvrt na vjerski ustroj, zatim istraživanju „vanjske“ percepcije u okviru analize kartografskih prikaza Bosne i Hercegovine kroz povijest te interpretacijom pojedinaca i medija te u konačnici „unutarnje“ percepcije, odnosno iskustava i stavova stanovništva pripadajućeg prostora.

6. Osnovne geografske značajke prostora istraživanja

Livanjsko polje i Buško blato nalaze se na zapadu Bosne i Hercegovine (Roglić, 1954; Crnjak, 2005). U znanstvenoj i publicističkoj literaturi te u neformalnim izvorima nerijetko ga se smješta u jugozapadni dio Bosne (Čečura, 2002; Burek, 2019), a rjeđe u sjeverozapadnu ili zapadnu Hercegovinu, pod pretpostavkom da se ovaj prostor nalazi u okviru ili Bosne ili Hercegovine kao historijske regije. Postoje i potpuno krive prostorne interpretacije poput smještaja u jugozapadnom dijelu Bosne i Hercegovine (URL 4); pravi jugozapadni dio Bosne i Hercegovine prostor je Zapadnohercegovačke županije, koji je tako položen u odnosu na geografsko središte Bosne i Hercegovine te se osim toga razlikuje od istraživanog prostora po prirodnim i nizu društvenih značajki. Poteškoće u smještaju prostora u okvirima historijskih regija Bosne i Hercegovine sugeriraju granični položaj Livanjskog polja i Buškog blata, koji se unutar jedne ili druge historijske regije smješta u odnosu na znanja, uvjerenja, potrebe i ciljeve osobe ili zajednice.

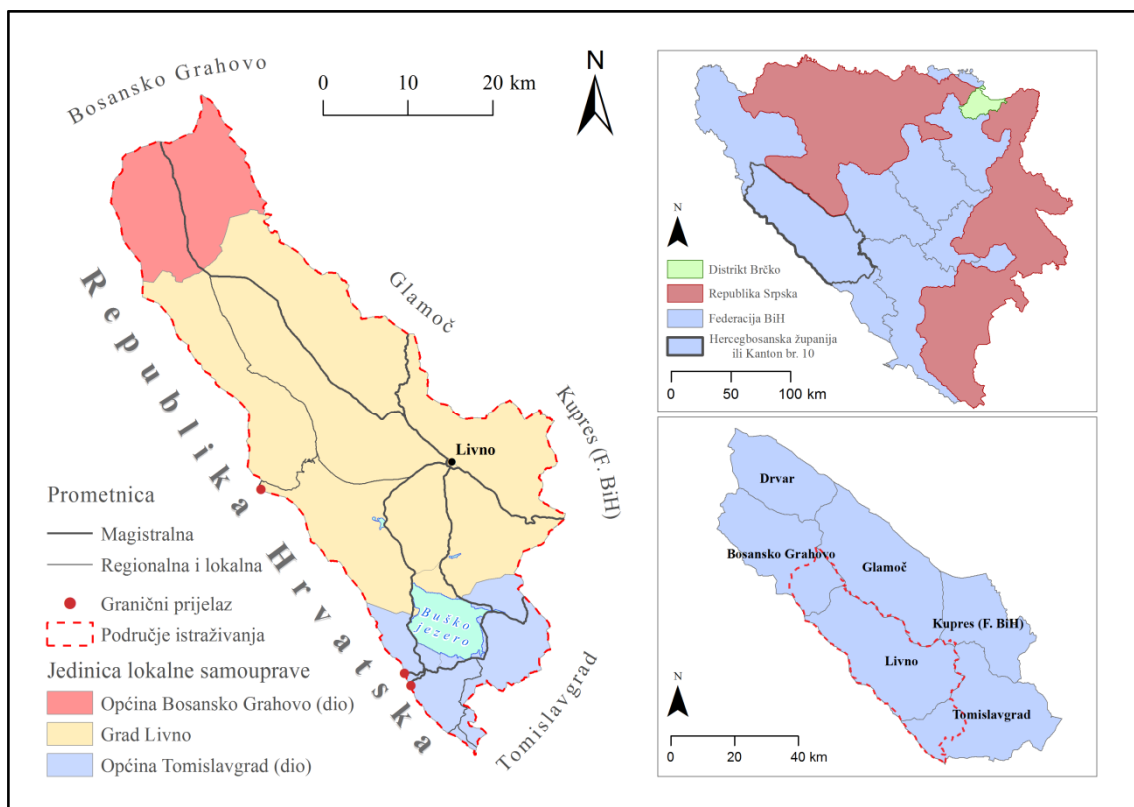
Okružuju ga Grahov(sk)o, Glamočko, Kupreško i Duvanjsko polje, od kojih je Livanjsko najveće, ali i najniže polje. Smješteno je između planina Dinare (1913 m n.v.) i Kamešnice (1856 m n.v.) na zapadu i jugozapadu, koje ga fizički odvajaju od jezera Peruća i Sinjskog polja na prostoru Republike Hrvatske. Sjeverozapadno od Livanjskog polja nalazi se Grahovo polje, koje je s njim usko spojeno između planina Dinare i Šatora (1875 m n.v.). Planine Šator, Staretina (1633 m n.v.) i Golija (1892 m n.v.) na sjeveru i sjeveroistoku ga odvajaju od Glamočkog polja, a kojima se na istoku pridružuje planina Cincar (2006 m n.v.) s visoravni Krug, koja predstavlja i granicu prema Kupreškom polju. Na jugoistočnom i južnom dijelu od Duvanjskog polja odvajaju ga planine Tušnica (1697 m n.v.) te Grabovica s Midenom (1224 m n.v.).

Livanjsko polje položeno je u pravcu sjeverozapad – jugoistok, odnosno ima dinarski pravac pružanja. Dugo je 65 kilometara, široko od 1,5 do 17 kilometara i nalazi se na nadmorskoj visini između 700 i 725 metara. Površina polja iznosi oko 405 km², a s pripadajućom okolicom, odnosno naseljima i njihovim administrativnim granicama oko 1.400 km². U upravno-teritorijalnom smislu cjelokupno polje s okolicom nalazi se u Hercegbosanskoj županiji ili Kantonu 10, a pripada jednom Gradu i dvjema Općinama: središnji i najveći dio polja u cijelosti pripada Gradu Livnu, sjeverozapadni dio pripada Općini Bosansko Grahovo, a jugoistočni dio Općini Tomislavgrad (Slika 5.). Na prostoru

polja i blata nalaze se 82 administrativna naselja³: 8 naselja Općine Bosansko Grahovo, 59 naselja Grada Livna i 15 naselja Općine Tomislavgrad. U literaturi koja spominje podjelu polja, ono se sastoji od tri dijela⁴: širi sjeverozapadni dio ili Donje polje, središnji dio ili Gornje polje i jugoistočni dio ili Buško blato (Slika 6.) (Periša, 2011; Burek, 2019).

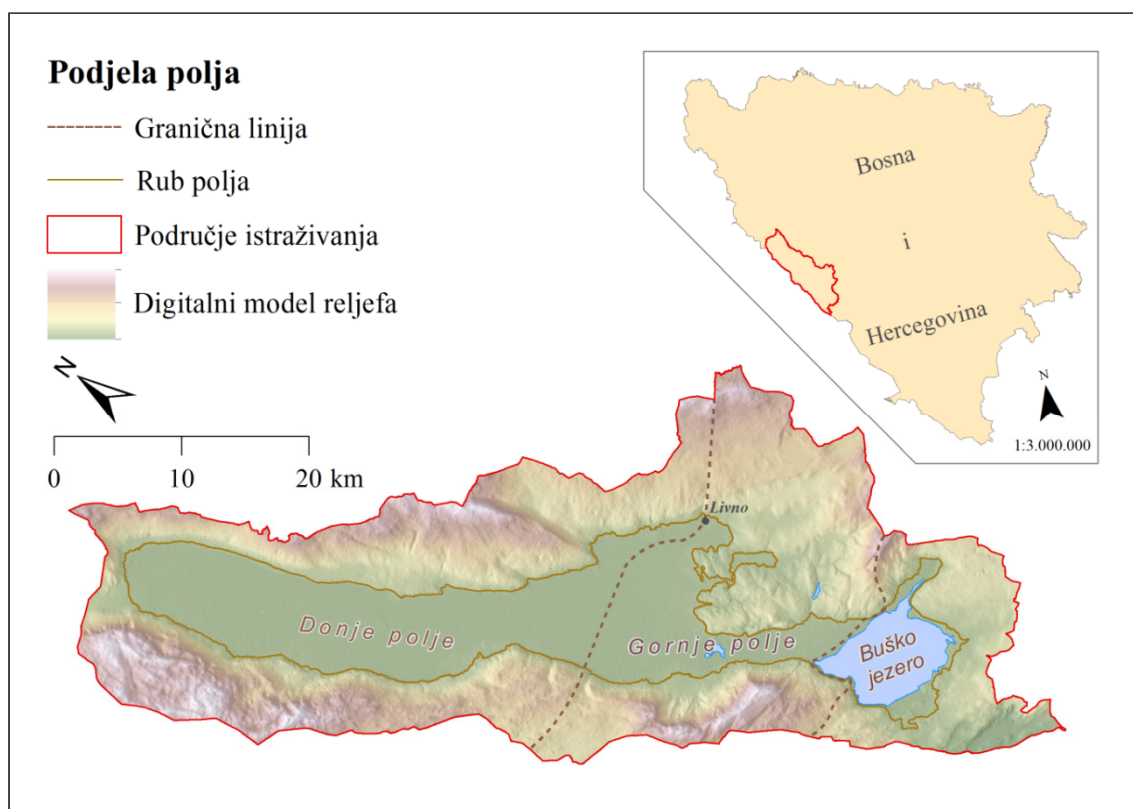
³ Spomenuta administrativna naselja u sklopu istraživanja su: u Općini Bosansko Grahovo: Bastasi, Crni Lug, Donji Kazanci, Gornji Kazanci, Grkovci, Jaruga, Nuglašica i Pržine; u Gradu Livnu: Bila, Bilo Polje, Bogdaše, Bojmunte, Čaić, Čaprazlije, Čelebić, Čuklić, Čosanlije, Dobro, Donji Rujani, Drinova Međa, Držanlije, Golinjevo, Grborezi, Grgurići, Gubin, Komorani, Kovačić, Lipa, Lištani, Livno, Lopatice, Lusnić, Ljubunčić, Mali Guber, Mali Kablići, Miši, Odžak, Orguz, Podgradina, Podgreda, Podhum, Potkraj, Potočani, Potok, Priluka, Prisap, Prolog, Provo, Radanovci, Rapovine, Sajković, Smričani, Srđevići, Strupnić, Suhača, Tribić, Veliki Guber, Veliki Kablići, Vidoši, Vrbica, Vržerala, Zabrišće, Zagoričani, Zastinje, Žabljak i Žirović; u Općini Tomislavgrad: Bukova Gora, Dobrići, Grabovica, Gornja Prisika, Kazaginac, Korita, Liskovača, Mijakovo Polje, Pasič, Prisika, Prisoje, Rašeljke, Renići, Vinica, Vrilo i Zidine

⁴ Ova podjela prvenstveno nastaje u svjetlu crkvenog upravno-teritorijalnog preustrojstva jedinstvene livanjske župe sredinom 18. stoljeća te početkom 19. stoljeća na dva dijela, Donje i Gornje polje (lat. *Campus Inferior* i *Campus Superior*), da bi se kasnije Buško blato izdvojilo u treću cjelinu. Uočeno je da ju nekoliko autora takvu crkvenu podjelu prihvatilo kao opću podjelu polja, koja se do tada nije spominjala, ali je zbog prirodnih obilježja i prostorne odvojenosti smisljena (URL 5)

Slika 5. Prostorni smještaj Livanjskog polja i Buškog blata

Izvor: izradio autor prema Registru prostornih jedinica Federalnog zavoda za statistiku, 2020.

Slika 6. Podjela prostora Livanjskog polja i Buškog blata

Izvor: izradio autor prema obuhvatu župa Gornje i Donje polje uz izdvajanje Buškog blata, URL 5

Livanjsko polje s okolicom tipičnog je dinarskog krškog obilježja (Crljenko, 2014). Takvo dominantno, u prvom redu geomorfološko obilježje, a zatim i ostala prirodnogeografska obilježja poput klimatoloških, hidroloških, biogeografskih i drugih ne utječu samo uniformnost prostora u prirodnogeografskom smislu i identitet prostora, nego i na društvenogeografska i kulturološka obilježja lokalnog stanovništva, a time i na prostorni identitet. Ovisno o kriterijima definiranja regionalnosti Livanjskog polja i Buškog blata, prostor može biti zasebna regija, primjerice po kriteriju prosječne nadmorske visine u odnosu na okolni prostor, ali je u većini slučajeva primjenom različitih prirodnogeografskih i društvenogeografskih kriterija zapravo zona unutar šire regije krških polja kojoj pripadaju Duvanjsko, Glamočko i Kupreško polje te niz manjih krških polja i okolnih planina. Stoga se u znanstvenoj literaturi prostor, prostorni identitet stanovništva i identitet prostora Livanjskog polja i Buškog blata proučavaju u okviru navedenih krških polja kao zasebne prirodnogeografske ili socio-kulturne regije unutar Bosne i Hercegovine ili u sklopu većeg supranacionalnog prostora poput dinarskog areala (Crljenko, 2014: 22).

7. Historijskogeografski razvoj

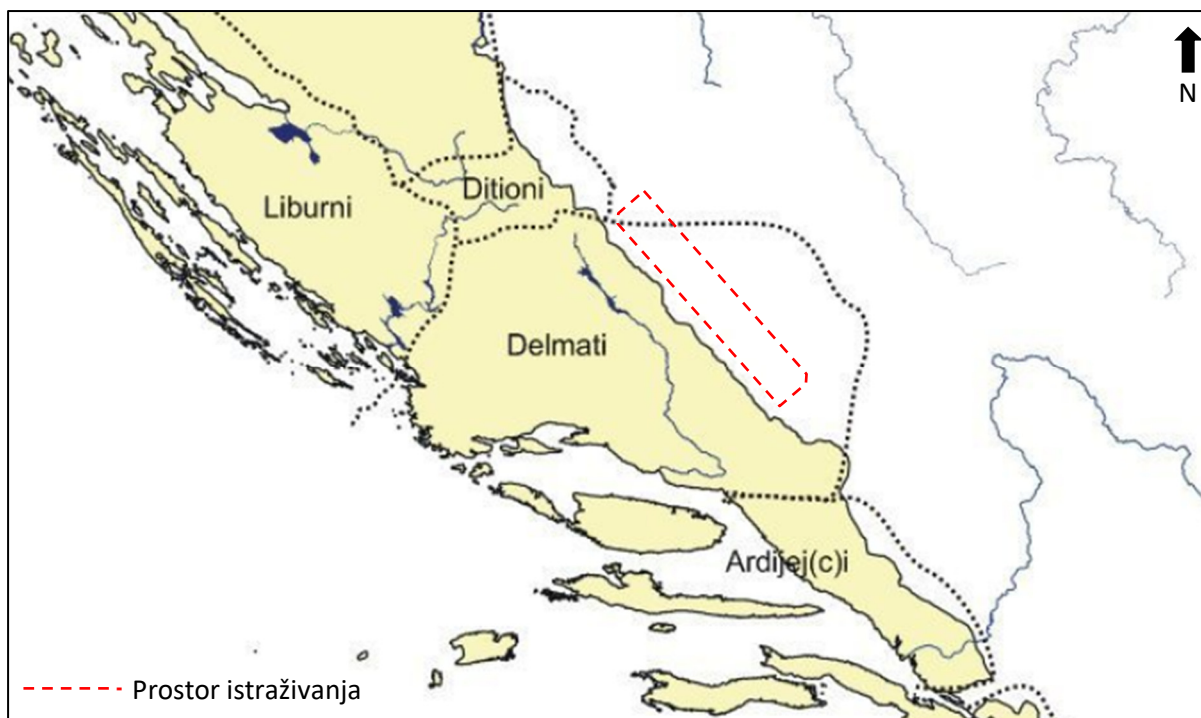
Bitni tvorbeni elementi identiteta prostora i prostornog identiteta stanovništva jesu historijskogeografske značajke u cjelini. Društveni, gospodarski i politički procesi koji su se odvijali ili se još uvijek odvijaju u prostoru svojom snagom i dinamikom utječu na poimanje zajedničkog povijesnog nasljeđa, posebnosti prostora i pripadajuće zajednice, što rezultira stvaranjem opipljivih i imaginarnih elemenata i jedinstvenih obrazaca na temelju kojih nastaje prostorni identitet. Takvi elementi mogu biti teritorijalni, političko-upravni, kulturni, tradicijski, vjerski i ostali., koji kao cjelina tvore jedinstven historijskogeografski razvoj prostora. Upravo su teritorijalno-upravni i politički elementi važni za stvaranje i razvoj prostornog identiteta, budući da oni uvjetuju jasno određen prostor upravljanja te oblike upravljanja, društvene organizacije i djelovanja iz kojih proizlaze posebnosti zajednice (Fürst Bjeliš, 2012).

Na istraživanom prostoru odvijali su se kompleksni procesi koje obilježavaju političke te civilne i vjerske upravno-teritorijalne promjene, koje su svojim intenzitetom manje ili više oblikovale prostorni identitet. Takvi procesi osobito se odnose na razdoblje nakon ranog srednjeg vijeka, kada antičko ukupno nasljeđe dinaridskog prostora zamjenjuju slavenske i vlaške etničke zajednice s novim društvenim obilježjima i upravno-teritorijalnom

organizacijom. Uz nju usko vezana je i pojava te upravno-teritorijalna organizacija vjerske vlasti, odnosno Crkve. Crkva se ističe kao ključan tvorbeni element identiteta u srednjem vijeku (Fürst Bjeliš, 2012), budući da je vjerska pripadnost bila bitan osobni identifikacijski čimbenik. Na istraživanom prostoru to se odnosi na srednjovjekovno, ali i novovjekovno razdoblje osmanske vlasti i novonastale društveno-gospodarske strukture s jedne te utjecaja Crkve u očuvanju identiteta i neposrednom utjecaju na unutarnje i vanjsko poimanje prostora s druge strane.

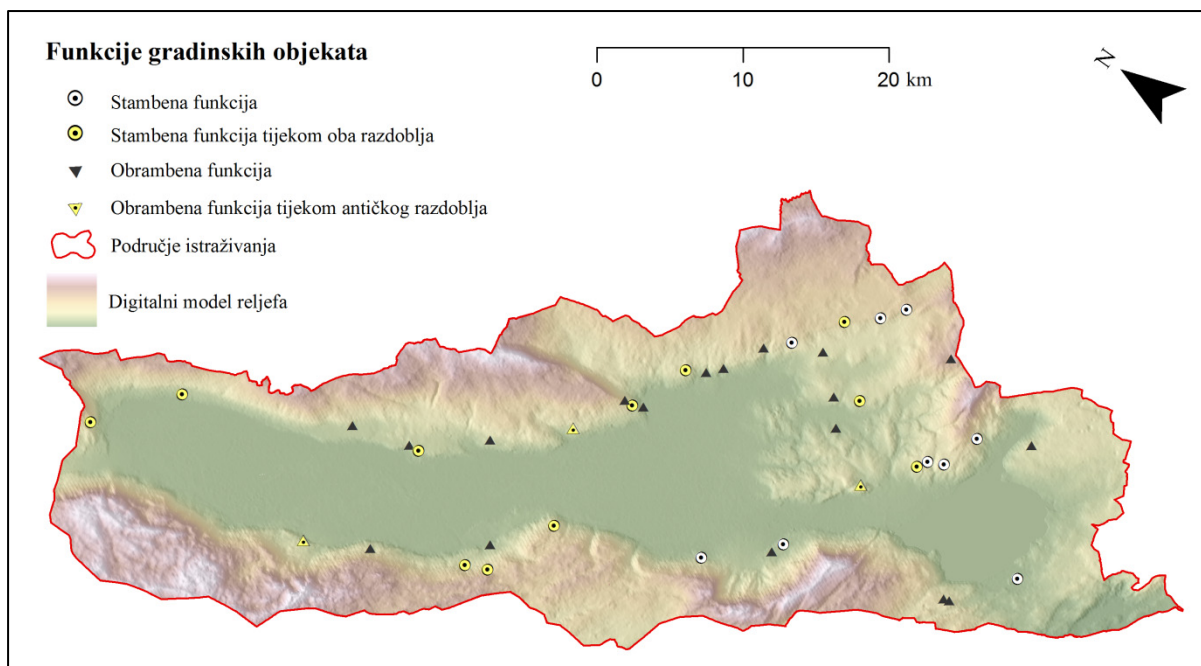
7.1. Pretpovijesno razdoblje

Naseljenost prostora Livanjskog polja (i Buškog blata kao dijela cjeline) kontinuirana je od prethistorijskog, odnosno kasnog eneolitskog ili bakrenog doba do danas (Marijan, 1994). U tom razdoblju na širi prostor istočnojadranskog primorja i zaleđa te Dinarida u cjelini, oko 3000. godine prije Krista naseljava se indoeuropska zajednica proto-Ilira koja pokorava ili smjenjuje dotadašnje lokalno stanovništvo (Zaninović, 1994; 45), a postoje mišljenja drugih autora poput arheologa Alojza Benca i Borivoja Čovića koji zastupaju tezu o autohtonosti Ilira na prostoru istočnojadranskog primorja i dubokog zaleđa (URL 6). Srednjodalmatinski i zapadni bosanskohercegovački prostor, a time i prostor Livanjskog polja i Buškog blata naseljavalo je pleme (narod) Delmati (Slike 7. i 8.). Poljoprivredno orijentirano stanovništvo okupljeno u rodovske zajednice koje se bavilo stočarstvom i u manjoj mjeri zemljoradnjom, intenzivno se profilira kao delmatska zajednica tijekom željeznog doba, odnosno prvog tisućljeća prije Krista (Zaninović, 1994).

Slika 7. Isječak karte prostornog rasporeda delmatske zajednice
 Izvor: Mirošević, 2011: 21

Arheolog Marin Zaninović (1994: 46) pokušao je hipotetski odrediti broj stanovnika delmatske zajednice na Livanjskom polju i Buškom blatu, primjenjujući metodu Václava Radimskog, češkog arheologa i inženjera, prema kojoj je prosječno gradinsko naselje imalo 200 stanovnika i time dobio 8.400 stanovnika na navedenom prostoru. Prema arheologu Alojzu Bencu (1985: 141-144) navodi se stambena funkcija kod 15 gradinskih objekata, dok su se ostala koristila u vojno-obrambene svrhe čime je hipotetski broj stanovnika smanjen na oko 3000, premda niti jedna od navedenih pretpostavki nema stvarni značaj s obzirom na općenito nizak broj stanovnika u tom razdoblju, ali i u odnosu na broj stanovnika okolnih prostora krških polja. Delmati nisu imali uređenu upravno-teritorijalnu organizaciju prostora, što je na njihovom, odnosno istraživanom prostoru bio antički novitet uspostavljen nakon rimskog osvajanja i uprave početkom 2. stoljeća.

Slika 8. Prostorni raspored naseljenosti Delmata i funkcionalna struktura gradinskih objekata na prostoru Livanjskog polja i Buškog blata u predantičkom i antičkom razdoblju
Izvor: izradio autor prema Benac 1985.

7.2. Antičko razdoblje

U antičkoj literaturi ne navodi se sudjelovanje Delmata u rimsko-ilirskim ratovima prije 168. godine pr. Kr., a pretpostavlja se da nakon pada Ilirskog kraljevstva Delmati postaju jaka i neovisna zajednica koja je mogla provoditi vlastite interese i pružiti veći otpor. Takvo što manifestiralo se povećanjem delmatskog teritorija, napadima i pljačkama susjednog ilirskog i helenskog teritorija poput tadašnjih isejskih⁵ gradova *Tragurija* (Trogira) i *Epetija* (Stobreč) te nametanjem danka istočnom ilirskom plemenu Daorsima, koji su bili saveznici/podanici Rimske Republike (Zaninović, 1994). Odbijanje poslanstva rimskog Senata koje je uputilo protest, smatra se uzrokom prvog u nizu ratova koje su Rimljani povelili protiv Delmata tijekom drugog i prvog stoljeća pr. Kr., premda se stvarni povodi trebaju tražiti u vojnom i širem političkogeografskom kontekstu, budući da su nakon pada Ilirskog kraljevstva jedini jak čimbenik i prijetnja Rimskoj Republici mogli biti Delmati. Time je Rimska Republika iskoristila povoljan geopolitički trenutak za konačni slom ilirskih etničkih zajednica i osvajanje njihovog prostora, a ujedno i uklanjanje potencijalne prijetnje Republici (Renić, 2017).

⁵ Isejci – helenski stanovnici otoka Visa (Zaninović, 1994: 46)

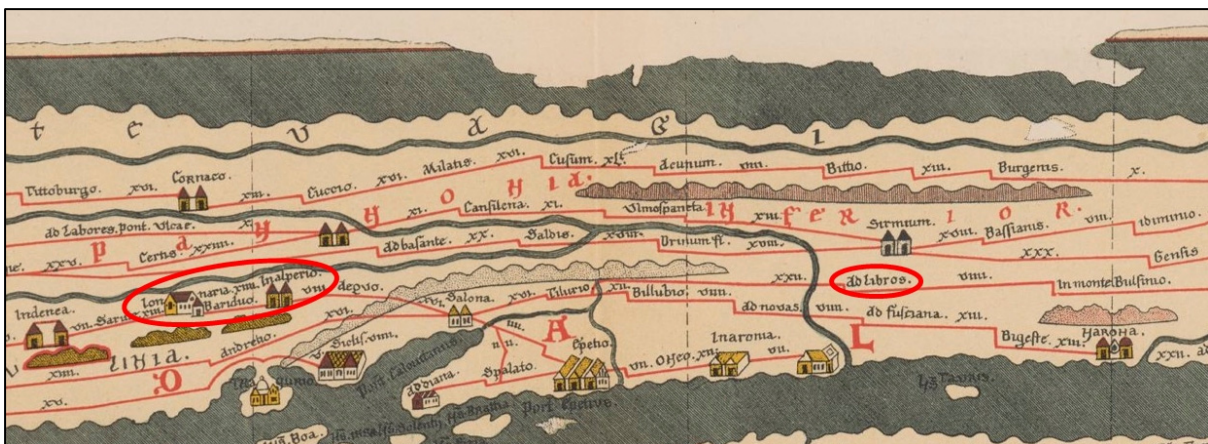
Delmati ratuju s Rimskom Republikom nekoliko puta u razdoblju od 156. do 33. godine pr. Kr., kojoj su se žestoko opirali. Prvi sukob trajao je od 156. do 155. godine pr. Kr., u kojem su Rimljani odlučili napasti i pobijediti Delmate u korijenu te su u konačnici uspjeli uništiti *Delminij*, središnju delmatsku utvrdu i naselje, a taj rat promijenio je demografsku i društveno-gospodarsku strukturu Delmata. U tom ratu osim *Delminija*, zabilježeno je i osvajanje prostora Livanjskog polja i Buškog blata (Zaninović, 1994: 46). Godine 119. pr. Kr. Rimljani su ponovno opljačkali delmatski prostor. U dvogodišnjem sukobu 78. – 76. godine pr. Kr. Delmati privremeno osvajaju *Salonu* (Solin), a do 35. godine pr. Kr. ostvaruju značajne vojne uspjehe na prostoru današnje srednje i sjevernodalmatinske Zagore. Ipak, 33. godine pr. Kr. Delmati su konačno oslabljeni i podčinjeni, a njihovim porazom Rimski Republika, a zatim i Rimsko Carstvo proširilo se prostorom današnje Bosne i Hercegovine (Zaninović, 1994).

U sljedećim godinama dogodilo se nekoliko manjih pobuna protiv rimske vlasti, a ukupno nezadovoljstvo podčinjenih Delmata i ostalih dinaridsko-panonskih plemena rezultiralo je velikim Batonovim ustankom 6. – 9. godine. U tom razdoblju otpora koji je završio pobjedom Rimskog Carstva nastradao je i prostor i njegovo stanovništvo. Nakon ustanka započinje romanizacija cjelokupnog prostora i stanovništva nekadašnje provincije Ilirik, a time i Livanjskog polja i Buškog blata, koji su se prema kasnijoj upravnoj podjeli nalazili u provinciji Dalmaciji, koja je dobila ime po Delmatima (Zaninović, 1994).

Romanizacija prostora Livanjskog polja i Buškog blata započinje smirivanjem stanja nakon ustanka, a očituje se razvojem naselja (Slika 8.), izgradnjom prometnica, primjeni rimskog upravno-teritorijalnog uređenja te sporim i postupnim prihvaćanjem rimskih civilizacijskih i drugih značajki i njihovoj prilagodbi delmatskoj kulturi. Takvo što dokazuju ostatci prometnica, spomenici i natpisi s latiniziranim delmatskim imenima ili prisutnost rimske religije (Zaninović, 1994), ali i zakašnjelo dobivanje statusa rimskog „građanstva“ (Bojanovski, 1974). Početkom 1. stoljeća prostorom Livanjskog polja i Buškog blata prolazila su dva glavna prometna pravca iz smjera *Salone* prema unutrašnjosti Bosne, a koji su uz izgradnju sporednih prometnih pravaca bili temelj nastanka ili daljnjeg razvoja naselja na čijim temeljima su nastala i pojedina današnja naselja. Neka od tih naselja ili putnih stanica bili su *Pelva* kod današnjeg sela Lištani, *In Alperio* kod Vagnja na Dinari i *Bariduum* koji je bio smješten na prostoru grada Livna (Bojanovski, 1974; Zaninović, 1994). Na buškoblatskom prostoru postojali su *Ad Libros* kod Bukove Gore ili Grabovice i *In monte Bulsinio* podno Tušnice, na prostoru Prisoja ili Privale (Slike 8., 9. i 10.).

Slika 9. Naselja Livanjskog polja i Buškog blata tijekom rimskog razdoblja
Izvor: URL 7

Slika 10. Isječak *Tabule Peutingeriane*, s toponimima vezanim uz prostor istraživanja, šesti segment
Izvor: URL 8

Početak 2. stoljeća rimski car Hadrijan delmatskom, odnosno stanovništvu istraživanog i okolnog prostora dodjeljuje građanski status, a prostor upravno uređuje dodjelivši statute municipija *Salviae* i *Delminiumu*. Pretpostavlja se da je, ako ne cijeli, onda veći dio prostora polja pripadao municipiju *Salviae*, a ostavlja se i mogućnost pripadnosti manjih dijelova (Buško blato i okolica) municipijima *Equitinium* (okolica Sinja, vjerojatno *Aequo*) i/ili *Delminium* (Bojanovski, 1974). Nastupom antičkog razdoblja, odnosno rimskog

pokoravanja delmatskih zajednica, prostor u upravnom smislu prvi put biva uređen i nastavlja se njegovo nastanjivanje i važnost pojedinih naselja u civilnom i vojnom smislu. U 4. stoljeću odobravanjem, a zatim i uvođenjem kršćanstva kao službene i jedine religije Rimskog Carstva, dolazi i do pojave kršćanstva na prostoru Livanjskog polja i Buškog blata, o čemu će više riječi biti u sljedećim poglavljima.

Kasnoantičko razdoblje obilježeno je migracijskim kretanjima naroda sa sjevera i istoka, u 4. i 5. stoljeću Gota i Huna, a zatim u 6. stoljeću Avara i Slavena. Prodori su zahvatili i prostor Livanjskog polja, zbog čega je romanizirano delmatsko stanovništvo dijelom pobjeglo i odselilo prema obali i preko mora, a dijelom ostalo i sačuvalo u refugijima, a zatim asimiliralo s novopridošlim stanovništvom (Zaninović, 1994).

7.3. Rani srednji vijek

Nakon propasti Zapadnog Rimskog Carstva prostor Livanjskog polja i Buškog blata poput šireg istočnojadranskog priobalja i zaobalja formalno je dio Istočnog Rimskog Carstva ili Bizanta, ali ga naseljavaju novopridošli Avari i Slaveni, a zatim i Hrvati. Hrvatska plemena u razdoblju upravno-teritorijalnog formiranja tijekom 8. i 9. stoljeća bila su u najvećoj mjeri pod utjecajem novonastale Franačke države, osim dalmatinskih priobalnih gradova i otoka koji su pripali bizantskom tematu Dalmaciji. Županijski plemenski sustav postupno je razvijao vlastitu moć i etničku te političko-teritorijalnu homogenost u tadašnjim geopolitičkim uvjetima, da bi se početkom 10. stoljeća afirmirali kao samostalna vlast (Mirošević, 2011; Periša, 2011).

Budući da je nakon Aachenskog mira 812. godine prostor istočnojadranskog zaleđa konačno i formalno pripao franačkoj sferi utjecaja, tako je i prostor Livanjskog polja i Buškog blata pripao njihovom utjecaju, o čemu svjedoči i niz arheoloških nalaza karolinških predmeta i vojne opreme, koji idu u prilog dodiru ranosrednjovjekovnog franačkog i hrvatskog svijeta (Vrdoljak, 2005; Periša, 2011). Ovu tvrdnju, kao i tvrdnju da prostor Livanjskog polja i Buškog blata nastanjuje hrvatski etnički element potvrđuju i arheološki nalazi slični ili istovjetni onima na dalmatinskim i zapadnohercegovačkim lokalitetima, a koji su rezultat domaće proizvodnje (Vrdoljak, 2005) i koji se mogu naći na drugim hrvatskim prostorima, dok na prostorima tadašnje Srbije nikako ili Bosne gotovo nikako (Periša, 2011).

Hrvati primarno naseljavaju istočnojadransko zaobalje i šire zaleđe, koje postaje baza za daljnji etnički i teritorijalni razvoj hrvatskog identiteta i društva. Prema djelu *O upravljanju*

carstvom (*De administrando imperio*, dalje u tekstu *DAI*) bizantskog cara Konstantina VII. Porfirogeneta s polovice 10. stoljeća, njemu, odnosno autoru djela poznato je jedanaest hrvatskih županija na prostoru Bijele Hrvatske, odnosno sjeveroistočnog jadranskog primorja i zaleđa (Vrdoljak, 2005; Mirošević, 2011). Županije su upravno-teritorijalne jedinice nastale okupljanjem rodno povezanih pojedinaca oko jedne značajne osobe, odnosno župana, koji pak odgovara vladaru cijelog prostora županija i drugih prostornih cjelina, bilo da mu je titula *dux*, *comes*, *princeps* ili *rex*, budući da je vladarsko nazivlje u tom razdoblju bilo neustaljeno, a ponekad u praksi i istoznačno (Mirošević, 2011).

Jedna od tih županija je županija Hlivno (Livno), koja obuhvaća prostor Livanjskog, Glamočkog i Duvanjskog polja. Prvi put spominje se 28. rujna 892. godine u povelji hrvatskog kneza Mutimira, gdje se kao svjedok navodi hlivanjski župan Želimir. Zatim se spominje u djelu *DAI*, a nakon toga i 1078. godine u povelji hrvatskog kralja Dmitra Zvonimira, gdje se kao svjedok navodi hlivanjski župan Dobrila (Periša, 2011). Osim županije Hlivno, istočnu granicu hrvatskog teritorija prema ranosrednjovjekovnoj *zemljici* Bosni, odnosno nekoliko bosanskih župa okupljenih oko gornjeg i donjeg toka rijeke Bosne i njene pritoke Usore predstavljaju županije Pset i Pliva. Sve tri županije nalazile su se na prostoru današnje zapadne i sjeverozapadne Bosne i Hercegovine. Osim tri navedene županije, i županija Imota zasigurno je zauzimala prostor istočno od današnje hrvatske i bosansko-hercegovačke granice, prema Hercegovini⁶ (Periša, 2011).

U političko-teritorijalnom smislu ranosrednjovjekovni prostor hlivanjske županije dio je Hrvatskog Kraljevstva, koje 1102. godine nestankom hrvatske vladarske dinastije stupa u personalnu uniju s Ugarskom na čelu s dinastijom Arpadovića. U drugoj polovici istog stoljeća prostor kratkotrajno pada pod bizantsku vlast, koje se zajedno oslobađaju Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo i prethodno nastala Banovina Bosna. Nakon rata s Bizantom u drugoj polovici 12. stoljeća Banovina Bosna proširila je svoj političko-teritorijalni opseg na dotadašnje hrvatske županije Plivu i Pset, a njihov prostor oko porječja rijeka Vrbasa i Sane nazvan je *Donji kraji*, koji je bio posebna cjelina unutar Banovine Bosne. Time je prostor hlivanjske županije postao sjeverna i istočna granica prema Banovini Bosni, a na jugoistoku granica prema Humskoj kneževini koju je osvojio, a zatim proširio na prostor nekadašnje Neretvanske sklavinije Miroslav, brat srpskog kneza Stefana Nemanje (Periša, 2011).

⁶ Pod ovime se smatra prostor od Posušja prema Rami (Periša, 2011: 301), koji prema provedenom istraživanju pripada Hercegovini, odnosno njenom zapadnom i sjevernom dijelu

Krajem 13. stoljeća izumire dinastija Arpadovića, zbog čega dolazi do novih političkih promjena koje su rezultirale dovođenjem kralja Karla Roberta iz napuljske dinastije Anžuvina na vlast pomoću hrvatske plemićke dinastije Šubića – Bribirskih. Ista hrvatska dinastija početkom 14. stoljeća uz pomoć vladara Donjih kraja, rodonačelnika Hrvatinića preuzela je vlast nad Bosnom od Stjepana Kotromanića, što je kralj Karlo Robert potvrdio 1308. godine. Tijekom prve polovice 14. stoljeća odvila se vojno-upravna reforma te počinje fragmentiranje Hlivanjske županije na manje upravno-teritorijalne jedinice – župe Livno, Duvno, Glamoč i vjerojatno Kupres, kojima će upravljati kraljevski kaštelani. Time je su nestale županije u onom smislu u kojem su nastale tijekom ranosrednjovjekovne hrvatske povijesti (Periša, 2011).

Iskoristivši unutarnje nemire među hrvatskim plemstvom u prvoj polovici 14. stoljeća, Stjepan II. Kotromanić ponovno osvaja Banovinu Bosnu i vraća vlast dinastije Kotromanić, koju od 20-tih godina do polovice 14. stoljeća proširuje na Hum, utvrđuje vlast u župama Usora i Soli te na prostor nekadašnje hlivanjske županije. Novopriključeni prostori nekadašnje hlivanjske županije u okviru Banovine Bosne dobili su naziv Zapadne strane⁷, odražavajući geografski položaj u odnosu na jezgru Banovine, ali i proces postupnog zauzimanja cjelovitog prostora (Periša, 2011).

U literaturi se često navodi 1326. kao godina uspostavljanja bosanske vlasti na prostoru Zapadnih strana. Upravno-teritorijalna cjelina „Zapadne strane“ nije u početku jasno određena, budući da se iz historijskih izvora može utvrditi kako su župe navedenog prostora i nakon prethodno spomenute godine prelazile natrag pod hrvatsku ili hrvatsko-ugarsku vlast i obrnuto. Prema Periši (2011: 305), stanovništvo i plemstvo hlivanjske župe, odnosno Zapadnih strana nikada se u historijskim izvorima nije prostorno smještalo u Bosnu, nego isključivo politički, a prema tvrdnjama povjesničara i teologa Džaje (1994: 137), mijenjanje pripadnosti Livna hrvatskoj ili bosanskoj vlasti nije imalo previše značaja zbog istovjetnih političkih sustava, ali i rodovskih i drugih poveznica.

Duvanjska župa spominje se iste godine kada je potpala pod bosansku vlast, a koja je potvrđena nizom kasnijih historijskih izvora i dokumenata sve do kraja 14. stoljeća, a zatim opet početkom 15. stoljeća te konačno do 1444. godine kada je prvi put spomenuta kao posjed hercega Stjepana Vukčića Kosače, čija je vlast bila sve više neovisna o, tada bosanskoj kruni.

⁷ Prostor Zapadnih strana, odnosno nekadašnje Hlivanjske županije obuhvaća prostore Livanjskog, Duvanjskog, Kupreškog i Glamočkog polja s pripadajućim gradovima (Bistrički grad – Livno, Biograd – Glamoč), URL9

Ovi podaci su bitni s obzirom da je prostor Buškog blata već tijekom hrvatske vlasti u hlivanjskoj županiji bio upravno i crkveno vezan uz Duvno (Periša, 2011).

Za prostor župe Livno i samog Livna, odnosno tada poznatog pod nazivom Bistrički grad, poznato je da je prvi put pao pod bosansku vlast 20-tih godina 14. stoljeća, ali je uskoro vraćen pod hrvatsko-ugarsku krunu. U više historijskih izvora spominje se vlast kaštelana u Livnu, a oni mogu biti jedino predstavnici hrvatsko-ugarskog kralja. Hrvatsko-ugarska vlast održala se do 80-tih godina 14. stoljeća, kada zbog sukoba za hrvatsko-ugarsko prijestolje između Ladislava Napuljskog i Sigismunda Luksemburškog nastaju veliki politički nemiri. U novonastalu situaciju bilo je uključeno i novonastalo Bosansko kraljevstvo, koje je na čelu s Tvrtkom I. Kotromanićem osvojilo značajan prostor južne Hrvatske te time i Livno, a u literaturi se navodi da je to razdoblje konačnog pripajanja Livna Kraljevini Bosni (Džaja, 1994; Periša, 2011).

Međutim, već u posljednjem desetljeću 14. stoljeća i na samom početku 15. stoljeća smrću kralja Tvrtka I. osvojeni prostori su vraćeni pod hrvatsko-ugarsku vlast, a zatim ponovno pripali bosanskoj kruni, odnosno darovani knezu Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću (Perković, 2013). Ipak, da Livno u spomenutom povijesnom razdoblju nije pripadalo bosanskoj kruni, svjedoči borba livanjskog plemstva 1430. godine na strani Sigismunda Luksemburškog protiv Mlečana, kojima je Ladislav Napuljski prethodno prodao dalmatinske gradove i pravo na hrvatsku obalu. U tom razdoblju, Bosansko Kraljevstvo imalo je dobre odnose s Mletačkom Republikom, zbog čega je za pretpostaviti da Livno nije bilo pod bosanskom vlašću. Tri godine kasnije u dekretu o obrani Hrvatsko-Ugarskog kraljevstva livanjski prostor naveden je kao dio bosanske vlasti, a netom nakon konačnog osmanskog osvajanja i kao dio hercegove vlasti (Periša, 2011).

Od tada do danas, prostor Livanjskog polja i Buškog blata je upravno-teritorijalni dio bosanske (i hercegovačke) cjeline koja je bila pod različitom vlašću, a kao dio hrvatske upravno-teritorijalne cjeline našao se još tijekom 20. stoljeća u razdoblju od 1929. do 1941., ali u sklopu Kraljevine Jugoslavije kao dio Primorske banovine te Banovine Hrvatske, zatim i u četverogodišnjem razdoblju Nezavisne Države Hrvatske od 1941. do 1945. godine te tijekom rata u Bosni i Hercegovini kao dio Hrvatske Zajednice, odnosno Hrvatske Republike Herceg-Bosne.

7.4. Osmansko razdoblje

U drugoj polovici 14. stoljeća na političkoj karti Europe javlja se novi, s vremenom sve značajniji geopolitički čimbenik koji prodire s istoka, odnosno jugoistoka, a to su Osmanlije. Civilizacijski, kulturološki i tehnološki napredniji, Osmanlije postupno šire svoj utjecaj nauštrb drugih političko-teritorijalnih ili narodnih cjelina na prostoru (jugo)zapadne Azije, sjeverne Afrike i jugoistočne Europe, želeći uspostaviti veliku, sigurnu i prostranu državu na islamskim temeljima. U njihovoj, u konačnici neuspješnoj namjeri osvajanja Europe, odnosno Beča i Rima kao europskog i kršćanskog središta na putu su im se našle političke cjeline jugoistočne Europe. One su zbog niza čimbenika poput unutarnjopolitičkih i vojnih slabosti, ali i manjka sluha europskih političkih sila koje nisu prepoznale širu geopolitičku problematiku, u osmanskome prodiranju i osvajanju pale pod njihovu vlast, što je prekinulo i temeljito promijenilo dotadašnja naslijeđa i strukture, a takvo što je promijenilo povijest jugoistočne Europe i oblikovalo različite političke, vjerske, sociološke i druge čimbenike današnjice.

7.4.1. Predosmansko razdoblje i rana osmanska vlast

Osvajanje srednjovjekovnog bosanskog kraljevstva odvijalo se postupno od druge polovice 14. stoljeća. Prvi put Bosansko kraljevstvo je formalno palo pod osmansku vlast 1463. godine, ali stvarna vlast nad cjelokupnim teritorijem učvršćivala se još dugi niz godina. Osmanski upadi u Kraljevstvo zabilježeni su još za života kralja Tvrtka, 1385. i 1388. godine u istočnom dijelu hercegovačkog posjeda te nekoliko bezuspješnih pokušaja kasnije. Međutim, koristeći unutarnja previranja za vlast Osmanlijama je omogućen pristup današnjem bosanskohercegovačkom prostoru koji je rezultirao postupnim osvajanjem Bosanskog Kraljevstva od polovice 15. stoljeća (Perković, 2013).

Godine 1463. godine osmanski sultan Mehmed Osvajač pokreće vojsku prema Bosanskom kraljevstvu zbog odbijanja plaćanja danka, te osvaja Jajce i progoni posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića. Kralj Stjepan Tomašević opkoljen je u Ključu te na prijevaru predaje oko 70 bosanskih gradova/utvrda te biva smaknut, čime je potvrđena sudbina Bosanskog kraljevstva, a zbog čega nastaje uzrečica da je „Bosna šaptom pala“. U istoj godini Osmanlije su kratkotrajno prošli prostorom Livanjskog polja i zauzeli Livno (Perković, 2013).

Osvojeno Bosansko kraljevstvo priključeno je Rumelijskom pašaluku i organizirano kao Bosanski sandžak, međutim to se odnosilo samo na Bosnu u užem smislu, jer Osmanlije nisu uspjele zadržati sva područja (Periša, 2011). Uskoro nakon pada Bosanskog kraljevstva, hrvatsko-ugarski kralj Matijaš Korvin vodi snažnu vojsku prema Bosni, oslobađa nekoliko gradova/utvrda, a među njima i Livno, ali i vrlo značajno Jajce. U tom napadu još jednom se pokušalo u potpunosti istjerati Osmanlije s prostora Bosne, međutim bezuspješno. Livno je iste godine posredno darovano hercegu Stjepanu Vukčiću Kosači i tada se prvi put nalazi u sklopu hercegovog posjeda, odnosno Hercegovine, kako su cjelokupni posjed prvotno nazvali Osmanlije (Periša, 2011; Perković, 2013).

Sljedećih godina dolazilo je do postupnog širenja Bosanskog sandžaka na okolni, prethodno oslobođeni prostor te osmanskih provala prema Dalmaciji, Lici, ali i današnjoj sjeveroistočnoj Italiji i Sloveniji. Livanjski prostor dijelom je pripadao osmanskoj vlasti, koja je i prije konačnog osvajanja Livna osnovala livanjsku nahiju s nekoliko pripadajućih naselja Buškog blata i brda Tribanj (Periša, 2011; Perković, 2013). Godine 1470. Osmanlije su na prostoru posjeda hercega Stjepana Vukčića Kosače osnovale Hercegovački sandžak, koji je do tada činio vilajet unutar Bosanskog sandžaka i postupno njegove dijelove doveli pod svoju vlast. Nahija Duvno osnovana je 1477. godine, kada su Osmanlije osvojili prostor župe Duvno, a nahija Livno drugi put je osvojena 1482. godine. Ipak, Livno koje je do tada pripadalo hercegovom posjedu nije uvršteno u Hercegovački, nego u Bosanski sandžak kao dio vilajeta Kiral, odnosno kraljeve zemlje, budući da je uoči osmanskog osvajanja Livno bilo pod direktnom kraljevom upravom. S druge strane, nahija Duvno pripala je Hercegovačkom sandžaku (Periša, 2011).

Proširenom prostoru bivših posjeda hercega Stjepana Vukčića Kosače naziv Hercegovina dali su Osmanlije, a kao formalna upravno-teritorijalna regija Hercegovački sandžak navedeno područje prvi put je prostorno određeno. U toj činjenici treba se tražiti odgovor zašto se danas prostor Općine Tomislavgrad smatra dijelom historijskogeografske regije Hercegovine, a koji je u svojoj prošlosti bio dijelom Hlivanjske županije, odnosno Zapadnih strana i u prostorno-vremenskom odnosu s Dalmacijom i Bosnom.

Krajem 15. i u prvom dijelu 16. stoljeća Osmanlije su vladale većinom prostora današnje Bosne i Hercegovine, iz koje su neprestano vršili upade i pljačke prema istočnojadranskoj obali, ali i sjeverno prema današnjoj kontinentalnoj Hrvatskoj te pokušavali osvojiti posljednje utvrde poput Jajca. To im je u konačnici uspjelo do 1527. godine, kada su,

osim Jajca, prethodno osvojili niz hrvatskih utvrda i naselja čiji je cjelokupni prostor pripojen Bosanskom sandžaku, a 1537. godine osvajanjem Klisa završavaju proces osvajanja hrvatskog prostora (Perković, 2013).

Nakon konačnog osvajanja livanjskog prostora (a s njime i buškoblatskog), sljedećih godina stanje se postupno smirivalo, a osmanlijska vlast učvrstila. Na prostoru Livanjskog polja i Buškog blata formirane su, u različitom vremenskom razdoblju, tri nahije: (H)livno, Buško Blato i Sarumiševo. Sve tri nahije obuhvaćale su približno isti prostor koji danas obuhvaćaju Grad Livno, te dio Općine Tomislavgrad na jugoistoku i dio Općine Bosansko Grahovo na sjeverozapadu polja. Padom Klisa 1537. godine Osmanlije osnivaju novi Kliški sandžak, u koji ulaze nahije Livno i Sarumiševo te okolne nahije Grahovo, Glamoč i Kupres, dok nahije Buško Blato i Duvno unatoč kratkotrajnom pripajanju ipak ostaju dio Hercegovačkog sandžaka (Periša, 2011).

U samoj nahiji Hlivno do 20-ih godina 16. stoljeća stanovništvo je bilo većinsko hrvatsko i vlaško, a budući da je nemirno razdoblje još uvijek trajalo, obavljali su i vojnu ulogu, osobito potonji. Od 1503. godine počinje polagana, ali temeljita fizionomska i društveno-gospodarska preobrazba Livna i okolice. Puni zamah nije mogla imati prije 1527. godine, kada je osvojena utvrda u Jajcu i time nestala posljednja prijetnja osmanskom razvoju okolnog prostora. Već iduće godine prvi put više od polovice stanovništva naselja Hlivno bilo je muslimansko, a islamsko-orijentalni obris spoznao se i u drugim obilježjima poput izgradnje značajnijih obrazovnih i religijskih objekata te dobivanje statusa *kasabe*. Unatoč tomu, lokalni govor ostao je u upotrebi, a islamizacija okolnog prostora odvijala se vrlo sporo (Perković, 2013; Periša, 2011).

Hlivanjska nahija obuhvaćala je približno isti prostor poput današnjeg Grada Livna, odnosno srednji i gornji dio Livanjskog polja te jugoistočni dio oko Buškog blata, na kojima se nalazilo nekoliko današnjih naselja s istim ili sličnim otkonimom, od kojih su pojedina poznata u historijskim izvorima još iz predosmanskog razdoblja. U početku je pripadala neretvanskom, a uskoro i skradinskom kadiluku, ali nakon osnivanja Kliškog sandžaka grad Hlivno postaje njegovo *de facto* sjedište, u kojega se prebacuje i sudska vlast, koja obuhvaća nahije Hlivno, Glamoč, Grahovo i Sarumiševo (Periša, 2011).

Nahija Buško blato nastala je na jugoistočnom dijelu Livanjskog polja, a obuhvaćala je svu okolicu osim sjeverozapadnog dijela (npr. naselja Podhum i Golinjevo). Vjerojatno je bila neredovitog obilježja, odnosno obilježavala je prostor naseljen vlaškim stanovništvom budući

da se od polovice 17. u izvorima nije spominjala. Bila je gusto naseljena još u srednjovjekovnom razdoblju. Sudski je pripadala različitim kadilucima, od kojih je posljednji bio duvanjski. Pretpostavlja se da je nakon gašenja pripala duvanjskoj nahiji, a zatim početkom 18. stoljeća hlivanjskoj nahiji. Granica nahija Hlivno i Buško blato pratila je sezonski potok⁸, a kao takva održala se u i danas u obliku granice Grada Livna i Općine Tomislavgrad te Banjolučke i Mostarsko-duvanjske biskupije (Perković, 2013).

Slično se dogodilo i s nahijom Sarumiševo. Nastala je na sjeverozapadnom dijelu polja kao neredovita (vlaška) nahija, obuhvativši nekoliko naselja koja danas pripadaju Općini Bosansko Grahovo ili graniče s njom. Jedno od njih je selo Sajković, koje je jedino sačuvalo izvorno ime. U izvorima se spominje od početka 16. do početka 17. stoljeća, kada je pripojena hlivanjskoj nahiji (Periša, 2011; Perković, 2013).

Podjela prostora Livanjskog polja na tri nahije bila je prva upravna podjela srednjovjekovne hlivanjske župe/županije na nižoj administrativnoj razini. Premda ne treba povlačiti jasnu paralelu između tadašnje i današnje upravne podjele prostora polja, indikativno je kako su granice tadašnje tri nahije približno slične današnjim granicama Općina Bosansko Grahovo, Livno i Tomislavgrad preko prostora Livanjskog polja, budući da niz tadašnjih naselja postoji i danas, s istim ili vrlo sličnim nazivom, što olakšava okvirno utvrđivanje granica. Tomu u prilog idu sljedeće činjenice: formiranje nahije Buško blato na jugoistočnom dijelu polja te njeno upravno i sudsko pripajanje duvanjskoj nahiji/kadiluku, a time i hercegovačkom sandžaku; nahija Sarumiševo kao vlaška nahija vjerojatno je sačuvala svoje stanovništvo, koje je u etničko-vjerskom procesu postalo srpskim i kao takvo se izdvojilo od hrvatskog na jugoistoku, a približilo i prostorno i etnički bližem Grahovu, što je u kasnijim razdobljima u kulturološkom, ali i nodalno-funkcionalnom smislu za njih bilo povoljno, budući da se navedeni prostor nalazi relativno udaljeno od Hlivna kao funkcionalnog središta prostora.

Osmanlijski prodor i osvajanje znatno su utjecali na vjersku strukturu stanovništva: skoro apsolutni hrvatski i kršćanski (katolički) element više nego dvostruko je smanjen u odnosu na islamski element. Islamizacija dotadašnje hlivanjske županije krajem 16. stoljeća obuhvatila je oko 65 % ukupnog stanovništva, a najviše se provela u nahiji i samom gradu Hlivnu, gdje je skoro 70 % stanovništva nahije Hlivno i preko 85 % stanovništva grada Hlivna bilo islamizirano ili islamsko doseljeničko; budući da je više od polovice ukupnog

⁸ *Matina voda* (Perković, 2013: 370)

stanovništva hlivanjske županije živjelo na prostoru nahije i grada Hlivna, opseg i snaga islamizacije u prostoru je očita (Perković, 2013).

7.4.2. Razdoblje do Karlovačkog mira 1699. godine

Od prve polovice 16. stoljeća do polovice 17. stoljeća Hlivno doživljava potpunu fizionomsku i funkcionalnu preobrazbu. Takvu preobrazbu može se pratiti usporedbom povijesnih izvora i znanja iz predosmanskog razdoblja te tijekom osmanskog razdoblja pomoću nekoliko *deftera*, odnosno svojevrsnih popisa u svrhu evidentiranja općeg demografskog i gospodarskog stanja za potrebe djelovanja i održavanja administrativnog i poreznog sustava. Prostor Livanjskog polja ili Hlivna uključen je u sumarnim popisima Bosanskog sandžaka iz 1485. i 1516. godine, opširnim popisima Kliškog sandžaka iz 1550., 1574. i 1604. godine te u popisu *mustahfiza*, odnosno čuvara tvrđave iz 1550. godine. Osim navedenih, vrijedan izvor je opis Hlivna osmanskog putopisca Evlije Čelebije iz 1660. godine, koji unatoč određenim nepodudaranjima s *defterima* prilično objektivno iznosi informacije o hlivanjskim mahalama, kućanstvima, obrtima i ostalim civilnim, gospodarskim, vojnim i vjerskim sadržajima. Iz navedenih izvora očigledna je tadašnja važna gospodarska, vojna i diplomatska uloga Hlivna u prostoru, osobito zbog uloge sjedišta Kliškog sandžaka. Upravo zbog toga u Hlivnu su se popratno razvili razni obrti, privukao dodatni broj stanovništva, razvilo deset mahala, a samo Hlivno u međuvremenu dobilo status *kasabe*, odnosno gradskog naselja (Spaho, 1994).

U pogledu lokalnog hrvatskog stanovništva putopisac Evlija Čelebi iznio je nekoliko zapažanja o prostornim, društveno-gospodarskim i drugim značajkama, primjerice o naseljenosti i sličnosti Hrvata i na mletačkoj i na osmanskoj strani, ali s naglaskom na potonje kao muslimane. Smatra ih čestitima te ih hvali, ipak uz nekoliko zamjerki nedoličnih islamskom svijetu poput ispijanja alkohola. Uz to, naveo je korištenje latinskog jezika povezanog s liturgijom, kao i „jezika“ sličnom drugima u široj okolini te sjevernim slavenskim zemljama poput Poljske. Zatim je uočio i dvojnost hrvatskog stanovništva po aktivnosti – većina pripada raji koja se bavi poljoprivredom, dok se ostatak odmetnuo u vidu uskoka koji upadaju i pljačkaju osmanske prostore (Moačanin, 2019).

Prostor Livanjskog polja tijekom 16. i većim dijelom 17. stoljeća nalazio se neposredno u blizini mletačko-osmanske granice, koja se zapravo protezala Dalmacijom i koja je kroz desetljeća varirala u položaju, ovisno o vojnim uspjesima jedne ili druge strane. Dalmacija je u tom smislu bila sporedna fronta mletačko-osmanskih sukoba i kao takva utjecala je na

gospodarske aktivnosti i prostorna kretanja prije svega lokalnog, ali i stanovništva okolnih područja.

Za prostor, odnosno Livanjskog polja i Buškog blata u tom kontekstu značajan je tzv. Kandijski rat vođen u razdoblju 1645. – 1669. godine, budući da su nakon rata Osmanlije zadržale najveći dio dalmatinskog zaleđa kojega su postupno osvojili još u prethodnim desetljećima, a na koji su pohodili, između ostalih, i s područja Livanjskog polja. Stanovništvo dalmatinske zagore koje je potisnuto prema obali nadomješteno je katoličkim stanovništvom iz unutrašnjosti Kliškog i Hercegovačkog sandžaka (Periša, 2011). Hlivno je definitivno postalo sjedište Kliškog sandžaka jer je utvrda Klis za Osmanlije nepovratno izgubljena tijekom navedenog rata, odnosno nahija i grad Hlivno dobili su na regionalnoj geopolitičkoj i vojnoj važnosti (Hafizović, 2016).

Posljednjih 20-ak godina 17. stoljeća odvile su se najznačajnije migracije iz Livanjskog polja i Buškog blata ali i unutrašnjosti Bosanskog i Hercegovačkog sandžaka prema Dalmaciji kojima je uzrok bio novi mletačko-osmanski sukob, tzv. Morejski rat u razdoblju 1684. – 1699. godine. Ovaj sukob dogodio se u svjetlu neuspjeha osmanlijskog pohoda na Beč u rujnu 1683. godine; s jedne strane donio je snagu i moral u cijeloj kršćanskoj Europi pa tako i u Dalmaciji, ali i kršćanima, napose katolicima unutar osmanskog teritorija, dok je s druge strane potonjima značio bijeg od „turskog jarma“ i možebitne osvete poraženih Osmanlija (Perković, 2017).

Migriranju stanovništva Livanjskog polja i Buškog blata prethodili su ustanci i nemiri u dalmatinskom zaleđu, koji su bili samostalno organizirani od lokalnog stanovništva uz prešutnu potporu Mlečana, a započeli su već 1682. godine. Tijekom ustanaka osvojeno je nekoliko manjih utvrda i oslobođen dio teritorija dalmatinskog zaleđa, a Osmanlije potisnute u veće utvrde ili u unutrašnjost Kliškog sandžaka. Oslobođeno zaleđe od Zadra do Splita naselilo je novo stanovništvo pridošlo mahom s prostora nahije Sarumiševo, ali i općenito prostora Livanjskog polja i Buškog blata, što se može potvrditi usporedbom starosjedilačkih prezimena i različitih historijskih izvora u kojima su navedena, primjerice u mletačkim izvještajima ili biskupskim popisima. Do 1686. godine stanovništvo dalmatinskog zaleđa postupno upada i pljačka na područjima Glamočkog, Livanjskog i Duvanjskog polja, a potom su odlučili zajedno s Mlečanima napasti na Hlivno (Perković, 2017).

Napad na livanjska sela ali i dalje prema unutrašnjosti Bosne bio je uspješan u pogledu vojno-gospodarskog slabljenja protivnika, ali u širem strateškom smislu uvertira za osvajanje

Sinja 1686. godine. Mleci, zajedno s lokalnim stanovništvom uspijevaju osvojiti Sinj te ga iduće godine tijekom osmanlijskog opsjedanja obraniti. Te 1687. godine uz pomoć vojske odvija se velika migracija stanovništva s prostora Livanjskog polja i Buškog blata, ali i okolnih krških polja pod vodstvom franjevac iz Rame koji su u to vrijeme skrbbili o katoličkom stanovništvu. Migracija je bila rezultat prethodnog tajnog dogovora Mlečana i franjevac, kojoj je povod bila bojazan od osmanske osvete zbog neuspjelog pothvata na Beč, ali i želja za odlaskom od „turskog“ jarma prema kulturološki i vjerski bližoj sredini. U toj migraciji prostore od Uskoplja do Rakitna napustilo je oko 5.000 katoličkih stanovnika, a 27 obitelji s livanjskog prostora uglavnom je naselila okolicu Sinja. Iduće godine Osmanlije su izgubile utvrdu u Kninu, čime su praktički izgubili velik dio utjecaja i posjede Ravnih kotara te sjeverne i srednje Dalmatinske zagore (Periša, 2011; Perković, 2017).

Do mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine mletačke vojne akcije usmjerene su prema južnoj Dalmaciji i nasuprotnim dijelovima Hercegovačkog sandžaka te prema crnogorskom primorju, a „morlačke“ provale prema unutrašnjosti Kliškog, Bosanskog i Hercegovačkog sandžaka. Osmanlije su do 1695. izvele dva napada na Sinj i Knin, nekoliko pokušaja provala duž Dinare i Kamešnice te 1698. godine veliku, ali neuspješnu vojnu akciju prema Sinju kao odgovor na prethodni habsburški prodor kroz Bosnu do Sarajeva i njeno pustošenje; sva zbivanja pratile su migracije stanovništva s osmanskog prema okolnim teritorijima, a u konkretnom slučaju stanovništva Livanjskog polja i Buškog blata prema nasuprotnom mletačkom posjedu u Dalmaciji (Perković, 2017).

Nakon potpisivanja mira 1699. godine utvrđena je nova granica između mletačkog i osmanskog teritorija, pomaknuta prema istoku nauštrb osmanskog teritorija. Na prostoru Livanjskog polja i Buškog blata dogodio se, poput u ostalim krajevima, demografski egzodus lokalnog stanovništva te doseljenje muslimanskog stanovništva s prostora Dalmatinske zagore. Tomu svjedoči podatak nakon mira iz 1699. godine o ostanku oko svega 400 katolika na cijelom prostoru nahija Hlivno i Buško Blato (Perković, 2017: 278). U razdoblju kratkotrajnog mira između 1699. i 1714. godine iz nekoliko povijesnih izvora s obje strane potvrđen je malen broj katoličkog stanovništva i naselja. Međutim, kratkotrajna stabilizacija trajala je do Drugog morejskog rata 1714. godine, koji je ponovno pokrenuo migracijske procese. Ovaj rat završio se 1718. godine mirom u Požarevcu, kojim je granica mletačkih posjeda ponovno pomjerena prema istoku i kao takva u osnovi definirala današnju granicu Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine na tom dijelu (Periša, 2011).

7.4.3. Razdoblje do Požarevačkog mira 1718. godine

Iako je Osmansko Carstvo nastavilo voditi sukobe s drugim silama u 18. i 19. stoljeću, završetak sukoba s Mletačkom Republikom 1718. godine donio je trajnu stabilizaciju stanja na prostoru Livanjskog polja i Buškog blata. Biskupskim vizitacijama Bosanskog apostolskog vikarijata iz 1741., 1768., i 1779. godine utvrđen je stalni porast, odnosno oporavak broja katoličkog stanovništva šireg područja, a osobito Livanjskog polja čiji župljani su bili najbrojniji. Manji pad dogodio se nakon posljednje vizitacije zbog suše i epidemije kuge. Takvo kretanje broja katoličkih stanovnika u najvećoj mjeri rezultat je povratka lokalnog katoličkog stanovništva, čiji povratak je zasigurno omogućen amnestijom bosanskih izbjeglica iz 1735. godine od osmanske vlasti zbog demografskih i gospodarskih interesa (Perković, 2003). U međuvremenu je rijetko naseljena nahija Sarumiševo na sjeverozapadnom dijelu polja prestala postojati i pripojena Hlivanjskoj nahiji, a njen prostor je tada, ali i tijekom morejskih ratova naselilo pravoslavno stanovništvo iz dalmatinske Zagore i bosanske okolice. Nahija Buško blato također je prestala postojati početkom 18. stoljeća, kada je pripojena hlivanjskoj nahiji (Periša, 2011).

U prvoj polovici 19. stoljeća provođenjem upravno-teritorijalnih reformi dolazi do gašenja pojedinih sandžaka i njihova pripojenja Bosanskom sandžaku. Tako je godine 1826. prestao postojati Kliški sandžak, a s vremenom su pripojeni i ostali pa su u Bosanskom pašaluku ostali Bosanski i Hercegovački sandžak. Livanjska nahija pripadala je Bosanskom sandžaku, premda je 1804. godine u jednom izvještaju francuskog konzula u Bosanskom pašaluku hlivanjska kapetanija smještena u Hercegovinu. Time je prostor Livanjskog polja i Buškog blata prvi put u nekom pisanom povijesnom izvoru spomenut kao dio Hercegovine (Periša, 2011: 320).

U razdoblju 1831. – 1833. godine odvio se Veliki bosanski ustanak, koji je rezultirao građanskim ratom između bosanskih velikaša i Osmanskog carstva, a povod su mu općenito bile reforme koje nisu odgovarale lokalnoj vlasti, poput ukidanja janjičarskog reda i uvođenja redovite vojske, ukidanja ajanluka i titule ajana kojima lokalna vlast gubi dotadašnji utjecaj; reforme su značile gubitak „posebnog“ statusa kojeg je uživala vlast Bosanskog (i Hercegovačkog) sandžaka, odnosno nakon ustanka pašaluka. Ustanak je ugašen, a Hercegovački sandžak zbog zasluga u sukobu na strani Osmanskog carstva biva unaprijeđen u pašaluk. Takav status imao je do 1865. godine, a kratkotrajno mu je pripadala i hlivanjska nahija (Periša, 2011). Iako je ustanak ugašen, vojne i upravne reforme provodile su se sporo

ili nikako pa je u Bosanski pašaluk poslan Omer-paša Latas koji je imao za zadatak požuriti provođenje reformi. Rezultat njegovog dolaska bilo je stradanje mnoštva bosanskih velikaša kojim je izgubljen vojno-politički potencijal za bilo kakvu autonomiju ili osamostaljenje Bosanskog pašaluka. Međutim, slamanje dotadašnje bosanske vlasti omogućilo je jačanje katoličkog i pravoslavnog stanovništva koje će pokrenuti ustanak širom Bosne i Hercegovine 1875. godine (Periša, 2011).

7.4.4. Kasna osmanska vlast

Nakon ustanka i tijekom polovice 19. stoljeća upravno-teritorijalni ustroj nekoliko puta se mijenjao na više razina. Nakon ustanka na nižoj administrativnoj razini *kadiluke* su zamijenili *muselimluci*. Nakon 20-30 godina su ukinuti *sandžaci* i *kadiluci*, odnosno *muselimluci*, a nastali *kajmakamluci* i *mudirluci*, ekvivaletni *kotaru* i *srezu*. Bosanski i Hercegovački pašaluci dobili su naziv, odnosno status *vilajeta* i podijeljeni su na devet kajmakluka, a Livno kao mudirluk nalazilo se unutar Travničkog kajmakluka. Ovakva reforma kratko je trajala jer je već 1865. godine ukinut Hercegovački vilajet, čija tri kajmakluka su ujedinjena u jedan Hercegovački i ponovno nazvan sandžakom kao i ostali kajmakamluci te pripojen Bosanskom vilajetu. Time je Bosanski vilajet podijeljen na sedam sandžaka ili *liva*, a mudirluci ponovno nazvani kadilucima ili *kazama* (Periša, 2011).

To je bila posljednja upravno-teritorijalna promjena unutar Bosanskog vilajeta prije Austro-Ugarske okupacije 1878. godine, isključujući kratkotrajno postojanje gatačkog, odnosno hercegovačkog vilajeta tijekom Hercegovačkog ustanka 1875. – 1877. Kaza Livno, odnosno cjelokupni prostor Livanjskog polja i Buškog blata ali i dalje prema Grahovu dočekao je kraj osmanske vlasti kao dio Travničkog sandžaka ili live, kojemu je također pripala i kaza Duvno (Periša, 2011). Prema tome, kraj osmanske vlasti livanjski prostor je dočekao u sastavu Bosne, ali i Duvno koje je tijekom osmanske vlasti uglavnom bilo vezano uz hercegovačke upravno-teritorijalne jedinice.

Pred sam kraj stvarne osmanske vlasti 1875. godine u Bosanskom pašaluku dogodio se opći ustanak hrvatskih i srpskih stanovnika, započevši u istočnoj Hercegovini (Periša, 2011). Ustanak se dogodio u razdoblju očite propasti Osmanskog Carstva s jedne strane te nastanka modernih nacija i država s druge strane. Ustanak i kraj osmanske vlasti u Bosni i Hercegovini završava se 1877., odnosno 1878. godine odlukom Berlinskog kongresa o dodjeljivanju uprave nad Bosanskim pašalukom Austro-Ugarskoj Monarhiji, čiji će Bosna i Hercegovina

biti kondominij, odnosno protektorat sve do 1908. (kad je provedena aneksija) tj. do 1918. godine i stvaranja Države Slovenaca, Hrvata i Srba (URL 10).

7.5. Postosmansko razdoblje (1878. – 1990.)

Austro-Ugarska Monarhija u novopripojenoj pokrajini Bosni i Hercegovini uspostavlja upravno-teritorijalnu podjelu na okruge, kotare i kotarske ispostave, a uz njih samoupravnu vlast gradskih i seoskih općina (Slika 11.). Okruzi su odgovarali sandžacima Bosanskog pašaluka, međutim kotarski status i granice su se mijenjali u odnosu na prijašnje kadiluke. Na prostoru Livanjskog polja i Buškog blata dolazi do promjena u navedenim podjelama; kotar Duvno sa sjedištem Županjcem smješten je u Bosnu suprotno višestoljetnoj povezanosti s Hercegovinom, a dodijeljen mu je dio Buškog blata (Periša, 2011).

Slika 11. Administrativna podjela Bosne i Hercegovine na okruge 1895. godine
Izvor: URL 11

Tijekom austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini dolazi do apsolutnog povećanja broja katoličkog i pravoslavnog, odnosno hrvatskog i srpskog stanovništva te smanjenja broja muslimanskog stanovništva, koje osobito nakon aneksije 1908. godine i njenog priznanja 1910. godine od Osmanskog Carstva masovno migrira prema današnjoj Turskoj. Bosna i Hercegovina vraćene su europskim krugovima i sferama utjecaja, a Livanjski kotar kao i cijela pokrajina doživljavaju temeljite promjene u svim društveno-gospodarskim segmentima. Istodobno, to je razdoblje u kojem austrougarska vlast djeluje protiv hrvatskog jedinstva te već nekoliko desetljeća živuće ideje o panslavizmu, odnosno njegovoj jugoslavenskoj varijanti (Periša, 2011), što je stvorilo značajnu društveno-političku problematiku po Hrvate u Bosni i Hercegovini koja se u praksi može vidjeti i danas, bilo na regionalnoj ili lokalnoj razini. Apsolutistički pristup Austrije i/ili Ugarske kroz cijelu vertikalnu hijerarhiju vlasti, očitovao se u podrivanju povijesnih činjenica i volje naroda bilo koje etničke i vjerske pripadnosti zbog suzbijanja bilo kakvih želja za autonomijom i slično, što bi dovelo u pitanje položaj i smisao dualističke monarhije (Periša, 2011; Tadić, 2013).

Nakon Prvog svjetskog rata, odnosno raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine Bosna i Hercegovina dio su novonastale, u pravnom smislu nepriznate Države Slovenaca, Hrvata i Srba, koja koncem iste godine postaje dio Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. U Kraljevini SHS, kasnije preimenovanoj u Kraljevinu Jugoslaviju, upravno-teritorijalne promjene događale su se dva puta. U prvom razdoblju naslijeđena je austrougarska podjela (Periša, 2011), prema kojoj je u Bosni i Hercegovini bilo šest okruga, unutar kojih su kotari dobili novi naziv „srez“, a niže od sreza bile su općine. Prostor Livanjskog polja i manjeg dijela Buškog blata u tom je razdoblju bio dio Livanjskog sreza, dok je veći dio Buškog blata pripao Duvanjskom srezu, a srezovi skupa Travničkom okrugu. Od 1922. godine ujednačeno je nazivlje teritorijalnih razina uprave, a pokrajine su kao takve prestale postojati. Cijela Kraljevina SHS podijeljena je na oblasti, međutim za prostor livanjski i buškoblatski prostor nije bilo promjena.

Nova upravno-teritorijalna podjela nastaje 1929. godine proglašenjem Kraljevine Jugoslavije. Novom podjelom nestaju okruzi/oblasti s granicama naslijeđenima još iz razdoblja Bosanskog pašaluka u 19. stoljeću, a nastaju banovine. Najveći prostor Livanjskog polja i Buškog blata pripao je Primorskoj Banovini sa sjedištem u Splitu. U ovom razdoblju nastaje nova upravno-teritorijalna podjela na Livanjskom polju; Grahovo, koje je dobilo pridjev „Bosansko“ prestaje biti kotarska ispostava i mijenja status u općinu, a zatim i središte grahovskog kotara unutar Vrbaske banovine (Periša, 2011). U njegov sastav ulazi

sjeverozapadni dio Livanjskog polja s nekoliko naselja naseljenih srpskim stanovništvom, a novonastalo razgraničenje između kotara Livno i Bosansko Grahovo ostalo je do danas granicom Grada Livna i Općine Bosansko Grahovo. Deset godina kasnije spajanjem Primorske i Savske banovine te dodavanjem nekih bosanskohercegovačkih teritorija s hrvatskom većinom nastala je Banovina Hrvatska, međutim dvije godine kasnije državna pripadnost prostora mijenja se uslijed Drugog svjetskog rata i nastanka Nezavisne Države Hrvatske.

Nezavisna Država Hrvatska tijekom četverogodišnjeg razdoblja postojanja u svom sastavu imala je cijelu Bosnu i Hercegovinu. U upravno-teritorijalnu terminologiju vraćena je upotreba pojma „župa“ podjelom većih prostornih jedinica na župe sa srednjovjekovnim nazivljem, ne poštujući povijesne, geografske i demografske činjenice (Periša, 2011: 324). Prostor Livanjskog polja i Buškog blata ostao je podijeljen između kotara Bosansko Grahovo, Livno i Tomislavgrad. Najveći dio pripadao je velikoj župi Pliva-Rama, iz koje su se 1944. nakon njenog ukinuća kotari Livno i Tomislavgrad priključili velikoj župi Hum. S druge strane, manji sjeverozapadni dio polja u sklopu kotara Bosansko Grahovo pripadao je velikoj župi Krbava-Psat, a od 1942. godine velikoj župi Bribir-Sidraga (URL12).

Tijekom Drugog svjetskog rata i nastanka Demokratske Federativne Jugoslavije, odnosno nakon rata Federativne Narodne Republike Jugoslavije prostor Livanjskog polja i Buškog blata ostaje u prethodno navedenim srezovima, od kojih se livanjski i duvanjski vežu uz Mostarsku oblast, a nakon ukidanja oblasti 1952. godine generalno uz Hercegovinu, odnosno Mostar kao funkcionalno središte (Periša, 2011). O ovom razdoblju FNRJ, a od 1963. godine Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije posebnu pozornost treba obratiti na upravno-teritorijalnu organizaciju i pripadnost prostora Buškog blata. Većina naselja, odnosno seoskih općina (osim Podhuma) na prostoru Buškog blata do 1953. godine pripadala je duvanjskom srezu. Od 1953. godine novom upravno-teritorijalnom podjelom cijeli prostor Buškog blata osim Podhuma postaje dio Općine Prisoje (Drmić, 2014). Broj srezova se smanjio; duvanjski srez je ukinut i Duvno, poput Prisoja i Čelebića postaje Općina unutar livanjskog sreza (Slika 12.).

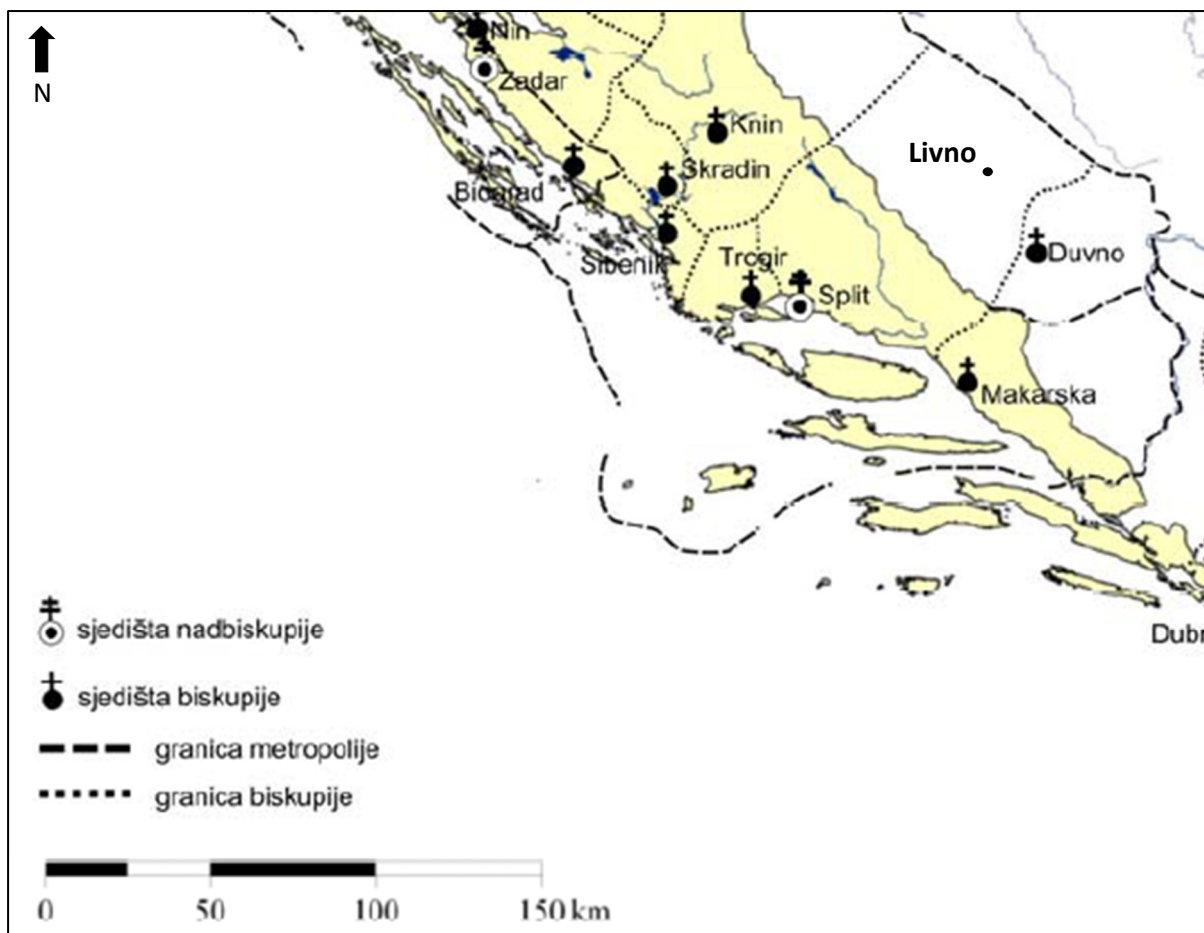
Slika 12. Administrativna podjela Bosne i Hercegovine na srezove i općine 1955. godine
Izvor: URL 13

Općine Prisoje i Čelebić, ako ne i prije, vjerojatno su ukinute do 1974. godine kada su srezovi već prestali postojati, a u upravno-teritorijalnu podjelu uvedene su općine i gradovi. Time je prostor Livanjskog polja pripao trima općinama: Bosanskom Grahovu na sjeverozapadu polja, ostatak polja Livnu i najveći dio buškoblatskog prostora Duvnu. Takva podjela i opseg općina na prostoru Livanjskog polja i Buškog blata do danas se nisu mijenjale, osim u međuratnom i poslijeratnom razdoblju tijekom postojanja Hrvatske zajednice, odnosno Hrvatske Republike Herceg-Bosne u sklopu Republike Bosne i Hercegovine od studenog 1991. godine do kolovoza 1996. godine. Sve tri općine od tada dio su Hercegbosanske županije, odnosno Kantona 10 u sklopu Federacije Bosne i Hercegovine, a u međuvremenu Općina Livno dobila je status Grada.

8. Vjerska (crkvena) povijest

Na prostoru Livanjskog polja i Buškog blata kršćanstvo se pojavljuje još u doba rimske uprave, oko 3. stoljeća. Ono smjenjuje rimsku politeističku religiju, a prostor će u crkvenoj hijerarhiji pripadati salonitanskoj, a kasnije splitskoj (nad)biskupiji. I nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva lokalno stanovništvo ostaje pri kršćanstvu, o čemu svjedoči niz arheoloških lokaliteta kasnoantičkih sakralnih objekata. Dva su takva na lokalitetima Rešetarica (bazilika) i „Crkvine“ kod Potočana (crkva) iz 5. ili 6. stoljeća, koja su unatoč avarskim razaranjima ponovno izgrađena i korištena dolaskom Hrvata (Vrdoljak, 2005).

Tijekom razdoblja od 7. do 9. stoljeća nastali su starohrvatski sakralni objekti u Potočanima, Grepcima, Grborezima, Koritima, Kraljičinom nasipu, Rapovinama, Zabrdū/Rešetarici i Livnu, a smatra se da su djelo jedne zajednice, odnosno djelo iste radionice (Vrdoljak, 2005: 296). Pokršćavanjem hrvatskog plemstva, a zatim i ostalog puka tijekom prethodno navedenog razdoblja, crkvena vlast organizirana je oko ninskog nadbiskupa. Crkvenim saborima u Splitu 925. i 928. godine odlučeno je da se cijela tadašnja Hrvatska podređuje splitskoj nadbiskupiji, a izravno će joj pripasti prostor hlivanjske županije što je potvrđeno crkvenim saborima i dokumentima tijekom nekoliko stoljeća (Slika 13.) (Džaja, 2000; Periša, 2011). Župa Livno pripadala joj je sve do 18. stoljeća (Vrdoljak, 2005).

Slika 13. Pripadnost prostora Livanjskog polja i Buškog blata Splitskoj (nad)biskupiji prema upravo-teritorijalnoj podjeli Katoličke Crkve na prostoru južne Hrvatske, 8. – 12. stoljeće
Izvor: Mirošević, 2011: 203

Na većini prethodno spomenutih lokacija utvrđena je njihova sakralna aktivnost i u kasnijim stoljećima, a osim njih ona je utvrđena i na drugim lokacijama poput Lištana, gdje je pronađena ploča s natpisom o popu Tjehodragu iz 12. stoljeća⁹, „kojemu je u istoj godini ubijeno pet sinova“ (Periša, 2011: 303). Ovaj podatak svjedoči o djelovanju i prisutnosti popova „glagoljaša“, odnosno svećenstva slavenskog obreda koji su na prostoru Livanjskog polja prisutni do 19. stoljeća, a sam natpis na zapadnoj ćirilici uz utjecaj glagoljaškog i latiničnog pisanja govori o dodiru glagoljice, ćirilice i latinice na ovom prostoru (Periša, 2011).

Tijekom pripadnosti hrvatskoj vlasti Livno i okolni prostor bili su, u sklopu splitske nadbiskupije, dio franjevačke provincije sv. Serafina iz 13. stoljeća. Krajem navedenog stoljeća izgrađen je i samostan sv. Ivana Krstitelja, čiju su izgradnju podržali hrvatski velikaši

⁹ Autor Darko Periša sumnja u ispravnost datiranja nalaza i pretpostavlja njegov nastanak u nekom drugom, još uvijek neodređenom vremenskom razdoblju (Periša, 2011: 303)

Šubići, koji su mu posvetili ime prema svojem zaštitniku (Periša, 2011). Ova činjenica ukazuje na političku pripadnost prostora hrvatskoj vlasti tijekom tog razdoblja.

Početak 14. stoljeća političke promjene utjecale su i na promjene u vjerskoj upravi pa je uz podršku bosanskog bana Stjepana II. Kotromanića osnovana neovisna Bosanska franjevačka vikarija, koja se sastojala od sedam kustodija. Prostor Livanjskog polja i Buškog blata pripadao je duvanjskoj ili dulminskoj kustodiji (Slika 14.) (Periša, 2011). Iako je novonastalom upravnom strukturom slabio utjecaj susjednih hrvatskih (nad)biskupija, prostor livanjske župe još uvijek je ostao pod stvarnom upravom splitske nadbiskupije sve do sredine 18. stoljeća (Džaja, 1994).

Slika 14. Bosanska vikarija 1375. godine

Izvor: URL 14

Do dolaska Osmanlija stanovništvo Livanjskog polja i Buškog blata bilo je u gotovo apsolutno hrvatsko u etničkom i katoličko u vjerskom smislu, a na njihovom prostoru nije bilo bogumila, odnosno „bosanskih krstjana“ (Džaja, 1994; Džaja, 2000). Na prostoru današnjeg grada Livna postojale su tri katoličke crkve, dvije unutar utvrđenog grada i jedna u sklopu franjevačkog samostana, a na prostoru Livanjskog polja i Buškog blata njih deset znanosti poznatih (Perković, 2013). Navodi se da je u Dobrom, Golinjevu i u nekoliko sela Donjeg polja, zapravo sjeverozapadnog dijela polja podno Dinare živjelo ili boravilo etnički vlaško stanovništvo, koje se unatoč vlastitim obilježjima stopilo s većinskim hrvatskim i katoličkim stanovništvom, poput ostatka starosjedilačkog delmatsko-romanskog stanovništva (Perković, 2013: 291-293). Ipak, autor dio vlašskog stanovništva Livanjskog polja i Buškog blata u vjerskom kontekstu dovodi u vezu s bosanskim krstjanima, pod pretpostavkom da je Crkva bosanska različitog uvjerenja od katoličke Crkve, odnosno pripada patarenskom vjerovanju. Tomu u prilog ide nekoliko historijskih izvora i znanstvenih činjenica koje se povezuju s lokacijama boravljenja Vlaha i primjerice načinima ukopa mrtvih ili podizanjem stećaka kao nadgrobnih spomenika (Periša, 2011; Perković, 2013).

Navedene tvrdnje pak govore o tome da na prostoru Livanjskog polja i Buškog blata tijekom predosmanskog razdoblja nije postojalo ni pravoslavnog niti srpskog etničkog stanovništva. Za njih se tvrdi da su se službeno od 15. i 16. stoljeća na navedeni prostor doselili, a vjerojatnije je da to zapravo jesu izvorni Vlasi, koji su preuzimanjem pravoslavne vjere i pod utjecajem Srpske pravoslavne crkve postali dio srpske etničke cjeline (Perković, 2013: 294).

Osmanskim prodorima i postupnim osvajanjem Kraljevine Bosne te u njenom sklopu Hercegovine zemlje, na tom prostoru ali i šire mijenjaju se etničke i vjerske strukture, što je također utjecalo i na prostor Livanjskog polja i Buškog blata. Dotadašnje uglavnom homogeno stanovništvo, odnosno većinsko hrvatsko i katoličko te manjinsko vlaško i *krstjansko* suočavaju se s prodorom nove, islamske vjere i novog društveno-gospodarskog ustroja. Svo nemuslimansko stanovništvo smatrano je „*nevjernicima*“ koje je prema novom društvenom uređenju smješteno u klasu *raje*, odnosno društvenu skupinu zaduženu za proizvodnju i primarne djelatnosti. Tijekom i nakon procesa osvajanja prostora Bosne i Hercegovine, bosanska Crkva prestaje postojati, a katolička Crkva naglo gubi autoritet i utjecaj, budući da je zbog šire vjersko-političke problematike smatrana neprijateljskom. S druge strane pravoslavna Crkva, a zbog važnosti za prostor Bosne i Hercegovine Srpska pravoslavna crkva uživala je povlašteni status, koji joj je omogućio vjersko-političko

djelovanje i teritorijalno širenje, poput spomenutog slučaja s Vlasima Livanjskog polja i Buškog blata (Džaja, 1994).

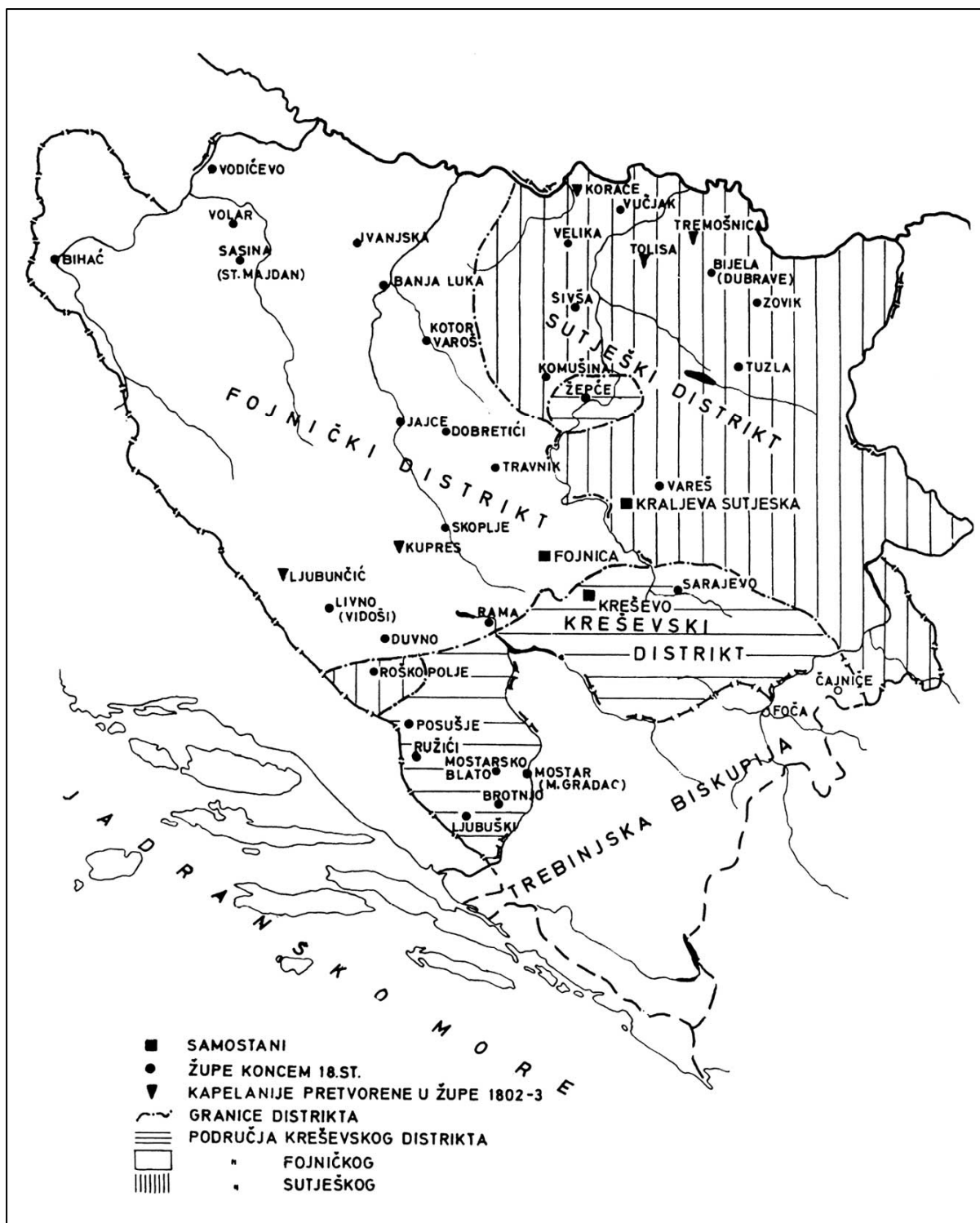
Padom Bosanskog kraljevstva pod osmansku vlast Bosanska vikarija spojena je s Dalmacijom u novu vikariju, koja je u osmanskoj Bosni imala dvije kustodije, bosansku i zvoničku. Bosanska kustodija se pak kasnije podijelila i upravno izdigla u vikarije Bosnu Hrvatsku i Bosnu Srebrenu, prvu kao hrvatski i slobodni, a drugu kao osmanski dio Bosne i Hercegovine. Godine 1517. iz ove dvije vikarije nastaje Bosanska provincija koja obuhvaća dijelove Dalmacije, Bosne, Slavonije, Ugarske i Srijema. Iako je prostor Livna ostao pod upravom Splitske nadbiskupije, njihovo svećenstvo moglo je djelovati samo ilegalno, budući da je osmanska vlast slobodu pastorizacije dala isključivo bosanskim i misijskim makarskim franjevcima (Džaja, 2000; Perković, 2013).

Konačnim osvajanjem Livna, a oko četrdesetak godina kasnije i Jajca započinje intenzivniji prodor islama u prostor Livanjskog polja. Unutar utvrde i u varoši Hlivna postupno je tijekom par desetljeća nastalo devet mesdžida, odnosno manjih bogomolja koje su s vremenom pretvorene u džamije, od kojih su dvije nastale prenamjenom dotadašnjih crkvi¹⁰. Okupljene oko džamija, u hlivanjskoj varoši nastalo je devet mahala (četvrti) koje su velikim dijelom bile naseljene pridošlim muslimanskim ili lokalnim islamiziranim stanovništvom. Postojala je i deseta mahala, koja je bila naseljena katoličkim stanovništvom, koje se od 1516. godine pa do kraja stoljeća svelo s oko 500 stanovnika na njih četrdesetak, a takav nizak broj kršćanskih stanovnika varoši bio je konstantan do 19. stoljeća (Perković, 2013). Prostor Livanjskog polja i Buškog blata pripadao je ramskom distriktu unutar Bosanske provincije, ali osim njih prostor su obilazili misijski biskupi iz Splitske nadbiskupije. Zbog djelovanja potonjih, pastorizacija katoličkog stanovništva Livanjskog polja i Buškog blata bila je predmet spora (Periša, 2011).

Nakon Prvog morejskog rata i migracija katoličkog stanovništva predvođenog franjevcima prema Dalmaciji, prostor Livanjskog polja i Buškog blata prelazi pod upravu samostana u Fojnici. Tijekom sljedećih desetljeća javlja se i civilna i crkvena potreba za uređenjem Bosanske provincije koja se prostirala kroz tri različite političke sile. Kao takva postojala je do sredine 18. stoljeća, kada se navedeni dijelovi teritorija odvajaju u zasebne

¹⁰ Za jednu od njih, unutar utvrde znanstveno je potvrđeno da je nastala prenamjenom manjeg sakralnog objekta, dok za drugu postoje materijalni i nematerijalni dokazi, poput gotičko-renesansnog zvona koje je 1879. godine preneseno iz Sahat-kule u franjevački samostan Gorica ili narodne predaje koja govori o crkvi Sv. Luke Evanđelista koja je prenamijenjena u džamiju (Perković, 2013: 335-342)

provincije. Da bi se riješile potencijalni politički problemi, na prostoru osmanske Bosne papinskom odlukom 1735. godine nastaje Bosanski apostolski vikarijat (Slika 15.), čiji je biskup bio biran odlukom iz Vatikana, a formalno su njime upravljali franjevci uz pomoć svjetovnih svećenika, odnosno popova glagoljaša (Perković, 2003; Periša, 2011). Iste godine na prostoru mletačke Dalmacije oslobođenom od osmanske vlasti nastala je provincija sv. Kaja, odnosno kasnije posvećena Presvetom Otkupitelju, kojoj su prvotno pripali Hercegovina te livanjski i duvanjski prostor, da bi se nedugo zatim spor riješio u korist Apostolskog vikarijata (Periša, 2011). U sljedećim godinama dogodilo se nekoliko vizitacija livanjskog i buškoblatskog kraja od splitskih i makarskih biskupa, međutim s konsolidiranjem Apostolskog vikarijata oni postupno gube utjecaj te s drugom polovicom 18. stoljeća prestaju misionariti u Bosanski pašaluk.

Slika 15. Bosanski apostolski vikarijat u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća
 Izvor: URL 15

Od tada potpunu skrb o katoličkom stanovništvu preuzima Bosanski apostolski vikarijat, koji osim crkvenog djelovanja promiče i baštini ideje, znanja i tradicije srednjovjekovne Bosne. Polovicom 19. stoljeća zbog udaljenosti bosanskih samostana papinskom odlukom nastaje Hercegovački apostolski vikarijat koji se netom nakon osnivanja

potpuno odvaja od franjevačke provincije Bosne Srebre. Za prostor Buškog blata to je važan događaj, budući da se početkom 19. stoljeća jedinstvena livanjska župa dijeli na dva dijela, Donje i Gornje polje, a zatim 1828. iz Gornjeg polja izdvaja se kapelanija Grabovica koja je obuhvaćala veći dio buškoblatskog kraja. Iz nje proizašla župa Grabovica, premda ne odmah, postala je dio Hercegovačkog apostolskog vikarijata na temelju tradicionalne pripadnosti Duvanjskoj biskupiji. Time je prostor Buškog blata podijeljen između dva Apostolska vikarijata, a takva podjela je i nakon ukinuća Vikarijata ostala do danas te se smatra jednim od razloga nastanka mišljenja o bosanskoj pripadnosti Livna te hercegovačkoj pripadnosti Duvna/Buškog blata. Pozadina takvog mišljenja su sukobi između franjevaca zbog odvajanja hercegovačkog vikarijata, kao i sprječavanja njegova utjecaja na livanjsku župu, koju je znamenit broj tadašnjih franjevaca obje vikarije u političkom, geografskom i kulturološkom smislu stavljao u isti kontekst s duvanjskim, kupreškim i hercegovačkim krajem (Periša, 2011).

Od 1881. godine Austro-Ugarska Monarhija u Bosni i Hercegovini uvodi novu redovitu crkvenu podjelu na Vrhbosansku nadbiskupiju te Banjalučku, Mostarsko-duvanjsku i Trebinjsko-mrkanjsku biskupiju; Apostolski su vikarijati ukinuti. Livanjski prostor, s tada vlastitim samostanom i statusom dekanata pripao je Banjalučkoj, a buškoblatski prostor Mostarsko-duvanjskoj biskupiji (Slika 16.). Na spomenutom prostoru buškoblatskog kraja u sljedećim godinama franjevcima je oduzeto skrbništvo i dodijeljeno svećenstvu Mostarsko-duvanjske biskupije (Periša, 2011). Ovakva upravna organizacija katoličke Crkve u Bosni i Hercegovini, uz nekoliko novonastalih župa na prostoru Livanjskog polja ostala je ista do danas.

Slika 16. Suvremeni upravno-teritorijalni ustroj Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini
 Izvor: URL 16

9. Analiza kartografskih prikaza

Kartografski prikazi prostora vrijedni su izvori koji mogu poslužiti u razumijevanju konteksta vremena u kojem su nastali. Njihovim sadržajem može se utvrditi razlog, namjera i način nastanka, kao i poruke koje impliciraju. Dugo vremena su se kartografski prikazi oslanjali na informacije avanturista, pomoraca i trgovaca (Vukosav, 2012) te na sposobnosti jednog ili više autora. Takvi prikazi, unatoč manjim i većim pogreškama, predstavljali su svojedobno znanstveno ili umjetničko ostvarenje. Novovjekovnim razvojem metoda i tehnologija kartiranja, a osobito institucionalizacijom kartografije pojedinih zemalja od 18. stoljeća nastaju zemljovidi različitih, osobito vojnih namjena, koji se temelje na znanstvenom kartografskom pristupu. Nastaju geodetski premjeri koji vjerno prikazuju stanje na površini Zemlje, a u geografskom smislu pružaju iznimnu podlogu za proučavanja i planiranja. Takvi vjerni kartografski prikazi zahtijevali su, uz institucionalnu potporu i stabilno, upravno-teritorijalno stanje (Vukosav, 2012) kako bi se radovi kvalitetno obavili.

U svjetlu navedenoga, prostor Bosne i Hercegovine nalazio se u nezavidnoj poziciji, budući da se tijekom razvoja renesansne kartografije nalazio unutar Osmanskog Carstva. Osmansko Carstvo nije podržavalo niti njegovalo svojevremene kartografske trendove, što je bosanskohercegovački prostor dugo vremena činilo nepoznatim, a kartografska djela bila oskudna geografskim sadržajem i njegovom točnošću. Stoga su tijekom Novog vijeka najpoznatiji bili njegovi rubni dijelovi, da bi se postupno od kraja 18. stoljeća do austrougarske okupacije 1878. godine cijeli prostor geografski spoznao i kartografski prikazao, znatno kasnije u usporedbi s ostalim europskim prostorima.

Prostor Bosne i Hercegovine prvi put je kartografski prikazan u djelima nastalima tijekom rimske uprave u sklopu nekadašnje provincije Ilirik, odnosno provincija Dalmacije i Panonije (Marković, 1998). Nastala djela, u prvom redu itinerari prikazuju nekoliko toponima vezanih uz prostor Livanjskog polja i Buškog blata, međutim nemaju regionalni značaj budući da se tek nekoliko stoljeća kasnije tijekom srednjeg vijeka formiraju prvi hrvatski i bosanski upravni teritoriji, odnosno pojavljuju se prvi hrvatski i bosanski toponimi i horonimi. Stoga je ovaj odjeljak usmjeren na prostorni smještaj Livanjskog polja i Buškog blata u okviru srednjovjekovnih hrvatskih, bosanskih i/ili hercegovačkih granica pa do danas. Proučavanjem odabranih kartografskih prikaza utvrđuje se poznavanje istraživanog prostora i njegov smještaj unutar određenih granica regija, ovisno o znanjima, sposobnostima i na kraju

političkim gledištima autora kartografskih prikaza, ali i država ili kartografskih škola iz kojih potječu i koji stoje iza njih.

Historijski izvori potvrđuju da je istraživani prostor, ali i prostor susjednih Duvanjskog i Kupreškog polja pripadao starohrvatskoj hlijevanjskoj županiji. Hlijevanjska župa od prve polovice 14. stoljeća do prve polovice 15. stoljeća u nekoliko se navrata nalazila u sastavu Bosanskog kraljevstva, unutar kojeg je zajedno s okolnim prostorom krških polja pripadala srednjovjekovnoj regiji naziva „Zapadne strane“, a kratko prije osmanlijskog osvanjanja i hercegovoju vlasti. Međutim, tijekom srednjovjekovnog razdoblja nije nastalo nijedno izvorno kartografsko djelo koje bi prikazalo bilo koji dio prostornog obuhvata Hrvatskog ili Bosanskog kraljevstva pa sve kasnije interpretacije na bilo kojoj prostornoj razini počivaju na drugim historijskim izvorima. Razlog tomu je prije svega status kartografije koja se do humanizma i renesanse razvija na antičkim temeljima i predstavlja umjetnost prikazivanja poznatog svijeta, osobito obala zbog pomorskih ruta i trgovine pa je primjerice prostor Bosanskog kraljevstva te Humske zemlje kartografski gotovo nepoznat u odnosu na jadransku obalu (Marković, 1998).

Kartografija se tijekom procvata humanizma i renesanse, odnosno od 15. stoljeća sve više razvija u znanstvenom smjeru, čiji proizvodi postaju dostupniji i primjenjiviji u novim kulturno-političkim okolnostima (Marković, 1998). Ipak, tijekom istog razdoblja prostori nekadašnjeg Bosanskog kraljevstva, Humske zemlje i dijelovi Hrvatsko-Ugarskog kraljevstva padaju pod vlast Osmanlija, koji su na kartografiju i zemljovide gledali negativno te ih smatrali europskim naslijeđem i nepotrebnim vojnim pomagalom. Stoga su tijekom svoje prisutnosti u Europi branili kartografske aktivnosti unutar Osmanskog Carstva pa je bosansko-hercegovački prostor u odnosu na okolne i općenito europske prostore ostao relativno nepoznat sve do kraja 19. stoljeća. U takvim novonastalim okolnostima geografsko i kartografsko poznavanje bosansko-hercegovačkog prostora je slabo izraženo. Kartografska djela koja prikazuju navedeni prostor uglavnom su nastajala na prethodnim kartografskim podlogama, a postupne nadopune sadržaja poput reljefa, hidronima i toponima rezultat su izvještaja franjevac i putnika te školovanih pojedinaca ili onih prebjeglih pred osmanskim osvajanjima (Marković, 1998).

U prvoj polovici 16. stoljeća nekoliko zemljovida prikazuje bosanskohercegovački prostor s horonimom Bosna u obliku *Bos(s)ina* između rijeka Bosne i Drine. Horonim *Bosina* prvi put na zemljovidu upotrebljava venecijanski franjevac Mauro, čiji zemljovid datira iz

1459. godine, pred pad Bosanskog kraljevstva pod osmansku vlast. Prostor Hercegovine na njemu je označen je kao kapetanija Hrvoja Vukčića Hrvatinića te provincija Stjepana Kosače. Kasnije ni na jednom zemljovidu nije označena imenom, a prostorno je pripojena Dalmaciji, što ne odražava nepoznavanje stvarnog stanja na terenu, nego je vjerojatnije rezultat shvaćanja tog prostora kao dijela Mletačke Republike koja je na njega pretendirala, a čiji su ga kartografi i sami u kasnijim razdobljima slično prikazivali. Uz navedeni, ostali zemljovidi generalno su i uglavnom nepravilno prikazivali planinski reljef s rijetkim oronimima i toponimima te hidronimima poput većih rijeka Une, Bosne, Vrbasa, Save, Drine i Neretve (Slika 17.) (Marković, 1998).

Slika 17. Isječak karte „Tabula moderna Bossinae, Serviae, Graeciae et Sclaboniae“ Martina Waldseemüllera, 1513. godina
Izvor: Marković, 1998: 67

Ovakvi zemljovidi s općenitim sadržajem nisu zadovoljavali tadašnje, prije svega vojne potrebe što je vodilo ka pokušajima izrade boljih zemljovida rubnih dijelova Austrije, Ugarske i Mletačke Republike. Jedan od takvih je Lazarusov zemljovid Ugarske i susjednih zemalja iz 1528. godine, nastao za potrebu obrane neosvojenih dijelova Ugarske na temelju prethodnih planova koji su pak rezultat terenskih opažanja prije osmanskih prodora te tijekom kretanja vojske (Marković, 1998). Osim što je ovo djelo veliko dostignuće za svoje razdoblje, poput većine zemljovida iz tog i bliskih razdoblja ne prikazuje jasno određenu regionalizaciju Bosne i Hercegovine, međutim za prostor Livanjskog polja i Buškog blata važno je jer se prvi put nakon antičkih radova spominje toponimija navedenog prostora; župa Livno i Bistrički grad toponimima *Co: Clauna* i *Bistriz* (Slika 18.).

Slika 18. Isječak karte „Tabula Hungarie ad quatuor latera per Lazarum quondam Thomae Strigonien Cardin Secretariu viru expertu congesta...“, 1528. godina
Izvor: URL 17

U drugoj polovici 16. stoljeća nastaje nekoliko zemljovida koji su rezultat europskih autora raznih kartografskih škola, prvenstveno talijanskih/mletačkih i austrijskih. Zajedničko im je što su uglavnom rađeni na temelju prethodnih kartografskih prikaza Bosne i Hercegovine te informacijama s dostupnijih, odnosno pograničnih područja kojima su prolazili trgovci. Zbog toga su bolje poznata sjevernija i zapadna područja te određena naselja smještena na karavanskim putevima, koja se ponavljaju na većini djela (Marković, 1998).

Mletački kartografski radovi bolje prikazuju priobalni prostor istočnog Jadrana, dok se austrijski fokusiraju na bolje poznavanje i prikaz južnih pograničnih prostora Monarhije,

odnosno bolje prikazuju sjevernu Bosnu. U oba slučaja prostor Bosne i Hercegovine ostao je relativno nepoznat, prikazan na temelju prethodnih radova i nekolicine novijih podataka. Osim njih, prostor Bosne i Hercegovine prikazuje se i u djelima nizozemske kartografske škole, osobito u nizu izdanja atlasa „Theatrum Orbis Terrarum“ Abrahama Orteliusa koji je osim vlastite izrade, u atlasu okupio niz prikaza drugih europskih kartografa. Međutim, napredak u prostornom poznavanju Bosne i Hercegovine unatoč interesu europskih kartografa nije primjećen (Marković, 1998), a isto vrijedi i za prostor Livanjskog polja i Buškog blata.

Noviji sadržaji i prikazi Bosne i Hercegovine pojavljuju se u radovima nizozemskog kartografa Christophera Sgrootena koji prikazuje doseg osmanlijskih osvajanja u Europi (Marković, 1998), uključujući cijelu Bosnu pod istim nazivom te Hercegovinu pod nazivom „*Sclauonisch landt*“ koja se prostire dijelom Dalmacije (Slika 19.) te njemačkog kartografa Gerharda Kremera Mercatora koji prikazuje prostor Bosne omeđen rijekama Vrbas, Savom i Drinom na zapadu, sjeveru i istoku te neimenovanim planinskim lancem na jugu i jugozapadu, jasno je geomorfološki odvajajući od Hercegovine, koja je prikazana kao dio Dalmacije. Ovakav prikaz s kraja 16. stoljeća predstavlja Bosnu u koju nije uključen povijesni hrvatski prostor zapadno od Vrbasa, ali je, iako neoznačen, uključen zadinarski prostor krških polja (Slika 20.).

Slika 19. Isječak karte „Tractus Danubii Prima Tabula“
Izvor: Marković, 1998: 93

Slika 20. Isječak karte „Sclavonia, Croatia, Bosnia Cum Dalmatiae Parte.“, izdanje iz 1623. godine
Izvor: URL 18

U 17. stoljeću dolazi do napretka u poznavanju i kartiranju Bosne i Hercegovine, osobito na prijelazu u 18. stoljeće kada se utvrđuju nove granice između Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Osmanskog Carstva. Tomu je prethodio niz vojnih pohoda svih vojski, dio kojih su bili i upadi u bosanski i hercegovački teritorij. Uz potporu kršćanskog stanovništva i klera, omogućeno je prikupljanje novih geografskih podataka o dotad Europi manje poznatom prostoru. Prikazi iz tog razdoblja izrađivani su ponajviše za vojne svrhe pa je njihov sadržaj bio tajnan i kvalitetniji od prikaza dostupnijih široj europskoj publici. Krajem stoljeća Osmanlije su također uvidjele korist zemljovida i počeli pratiti europske trendove, iako su i dalje branili ikakav kartografski rad unutar Bosanskog pašaluka (Marković, 1998). U poznavanju prostora krških polja, uz nekolicinu hrvatskih pojedinaca ili kartografa bolje su se istaknuli mletački/talijanski kartografi zbog blizine navedenog prostora mletačkoj granici u Dalmaciji, dok su se austrijski kartografi usmjerili prema granicama Vojne krajine.

Polovicom 17. stoljeća u Italiji nastaje kartografski prikaz ilirskih zemalja predosmanskog razdoblja u koje su uključene Bosna, Dalmacija, Hrvatska i Slavonija. Izradio ga je Pietro Andrea Buffalini na zahtjev i uz potporu važnih hrvatskih pojedinaca u Zavodu sv. Jeronima u Rimu. Na ovom prikazu temelji se kartografski dodatak „*Illyricum Hodiernum*“ Ivana Lučića Trogiranina njegovom djelu „*O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske*“,

koji je tiskan u atlasu „*Geographia Blaviana*“ nizozemskog kartografa Joana Bleaua (Marković, 1998). Lučićev zemljovid prikazuje Livno čijem okružju pripada i središnji prostor Dalmatinske zagore. U kasnijim Bleauovim izdanjima četiri ilirske zemlje označene su različitim bojama. Livanjski prostor označen je istom bojom kao i Hercegovina, iako se horonim „*Herzegowina*“ ne nalazi na njegovom, nego počinje od duvanjskog prostora, dok se Livno nalazi u okvirima granica Kliškog sandžaka (Slika 21.). S druge strane, priobalni i pripadajući zaobalni prostor od Kvarnera do Crne gore pripao je Dalmaciji kao povijesnoj ilirskoj zemlji, uključujući time i Livno, Duvno i vjerojatno Glamoč, ali ne i Grahovo.

Slika 21. Isječak karte „*Ilyricum Hodiernum Quod Scriptores communiter Sclavoniam, Itali Schiavoniam, nuncupare Solent, in Dalmatiam, Croatium, Bosnam, et Slavoniam distinguitur...*“ Ivana Lučića, izdanje iz Atlas Maior Joana Blaeua, 1668.

Izvor: Kozličić, 2016: 43

Od polovice 17. stoljeća nastaje nekoliko regionalnih kartografskih prikaza Bosne i Hercegovine, u čemu se ističe nizozemski kartograf Nicolas Sanson, međutim i njegovi radovi rezultat su preuzimanja podloge i podataka s prethodnih zemljovida (Marković, 1998), što potvrđuje konstantno pojavljivanje istog sadržaja poput toponima, reljefnih oblika i slično. Očito je da osim talijanskim i domaćim kartografima vezanima uz Dalmaciju drugima u Europi nije toliko poznat prostor krških polja, koji ni na koji način nije prikazan i predstavlja svojevrsnu prazninu, a rijetki toponimi koji se javljaju na približnom prostoru polja nisu poznati niti povezani s njim.

Prevrat u nepoznavanju krških polja predstavlja regionalni zemljovid Bosne Giacoma Cantellija da Vignole, kojemu regionalni događaji i stanje u Bosanskom pašaluku koncem 17. stoljeća omogućuju prikupljanje dotad Europi nepoznate topografske podatke o Bosni i Hercegovini (Marković, 1998). Cantelli je u svom kartografskom prikazu Bosnu podijelio na Donju i Gornju, a Hercegovinu, iako nije prikazana, smjestio je u Dalmaciju uz naziv „dio Hercegovine, kneževina Svetog Save“ koja ima još četiri naziva i dvojnu pripadnost Bosni i Srbiji. Također, podijelio je Bosnu na pet oblasti suprotno službenoj osmanskoj podjeli Bosne, što autor Mirko Marković tumači kao utjecaj franjevaca koji nisu prihvaćali osmanske odredbe (Marković, 1998: 113). Iako je dosta sadržaja pogrešno uneseno ili smješteno, ovaj rad je nakon dugo vremena donio nove informacije o Bosni. Prostor Livanjskog i Duvanjskog plja pripao je Modričkoj oblasti, a naznačene su župe Livno i Buško (blato). Međutim, naselje Livno smješteno je s mletačke strane granice sjeverno od rijeke Cetine, a isto tako južno od planine Kamešnice (*Prolog Mons.*) smješteno je Duvno, pod nazivom Županj Potok (*Zupagnopotog*). Na užem prostoru se spominju toponimi *Vrachoaz* (Grahovo), *Galosich* i *Traumich* (Slika 22.). Nakon ovog kartografskog prikaza Cantelli je izradio još njih nekoliko kojima prikazuje cijele prostore Dalmacije, Bosne i Hercegovine, na kojima se ponavlja pogreška u smještanju Livna i Duvna. Tu grešku djelomično je ispravio u zemljovidu objavljenom tijekom Morejskog rata, u kojem je Livno, iako na pogrešnom mjestu, smješteno unutar Bosne uz samu granicu, a Duvno, Rama i veliki dio Hercegovine uključeni su u Dalmaciju.

Slika 22. Isječak karte „Il Regno della Bossina“, izdanje iz 1689. godine
 Izvor: URL 19

Krajem 17. stoljeća u Veneciji se kartografskim prikazima bavi mletački redovnik Vincenzo Maria Coronelli, koji poput Cantellija ima sličan ili isti izvor informacija, zbog čega prostor krških polja na oba zemljovida sadržajno izgleda slično. Na Coronellijevom zemljovidu nema župe Buško (blato), a između livanjske i grahovske župe smještena je glamočka župa (Slika 23.). Iako na zemljovidu nije navedeno, Duvno se spominje kao dio Hercegovine (Marković, 1998: 120).

Slika 23. Isječak karte „Corso Del Danubio da Vienna Sina a Nicopoli, e Paesi Adiacenti...“, nastale oko 1690. godine
Izvor: URL 20

Godine 1699. nakon mira u Srijemskim Karlovcima započelo je detaljno kartiranje pograničnih područja poradi utvrđivanja nove granice između Bosne i Hercegovine te mletačke Dalmacije i habsburške Hrvatske i Slavonije. Rezultat kartiranja bilo je bolje poznavanje rubnih dijelova, ali ne i unutrašnjosti. Nastali zemljovidi bili su tajni pa se budući zemljovidi u 18. stoljeću nisu mogli osloniti na tada prikupljene podatke. Na austrijskoj strani kartografske izvedbe vodio je kartograf Johann Christian Müller, kojemu je iz hrvatskog naroda dodijeljen Pavao Ritter Vitezović. Vitezović je utjecao na austrijsko poimanje Dalmacije i teritorija zapadno od Vrbasa kao povijesnog hrvatskog prostora (Marković, 1998), što je među mnogim radovima rezultiralo i jednim zemljovidom Hrvatske u granicama prije osmanlijskog osvajanja Bosne i Hercegovine. U tom zemljovidu Slavonija je izdvojena, a cjelokupni prostor Bosne zapadno od Vrbasa uključen je u sastav Hrvatske. U njen sastav

uključeno je i Livanjsko polje s Buškim blatom, prostor Rame, ali ne i Duvna, koje se nalazilo u Hercegovini (Slika 24.). Iako su bili informirani o promjenama granica, ostali europski kartografi nisu imali pristup detaljnijim topografskim zemljovidima pa su nastavili prikazivati Bosnu i Hercegovinu na stari način (Marković, 1998).

Slika 24. Isječak karte „Mappa Generalis Regni Croatiae Totius“
Izvor: URL 21

Nakon Požarevačkog mira nastaju kvalitetna djela upotpunjena novim geografskim sadržajem, međutim nemaju geografsku vrijednost u pogledu prikaza prostora Livanjskog polja i Buškog blata, osim uvjetnog zaključka da je ono pripadalo Bosni, budući da je Dalmacija s Bosnom na prikazima graničila istočno od rijeke Cetine, iza koje je bio lanac Dinare i Kamešnice nepravilnog pravca pružanja. Razlog tomu je trojak: veći interes za kartiranjem i poznavanjem pograničnih prostora Bosanskog pašaluka i austrijske Hrvatske, osobito zbog njenih ratova s Osmanskim Carstvom i sustavnim bavljenjem topografijom/kartografijom (Marković, 1998); Mlečani u Dalmaciji završili su s pomicanjem granica i potrebom za novim geografskim informacijama te konačno, nastavak nedopuštanja Osmanskog Carstva za bilo kakvim kartografskim djelovanjem na njegovom prostoru.

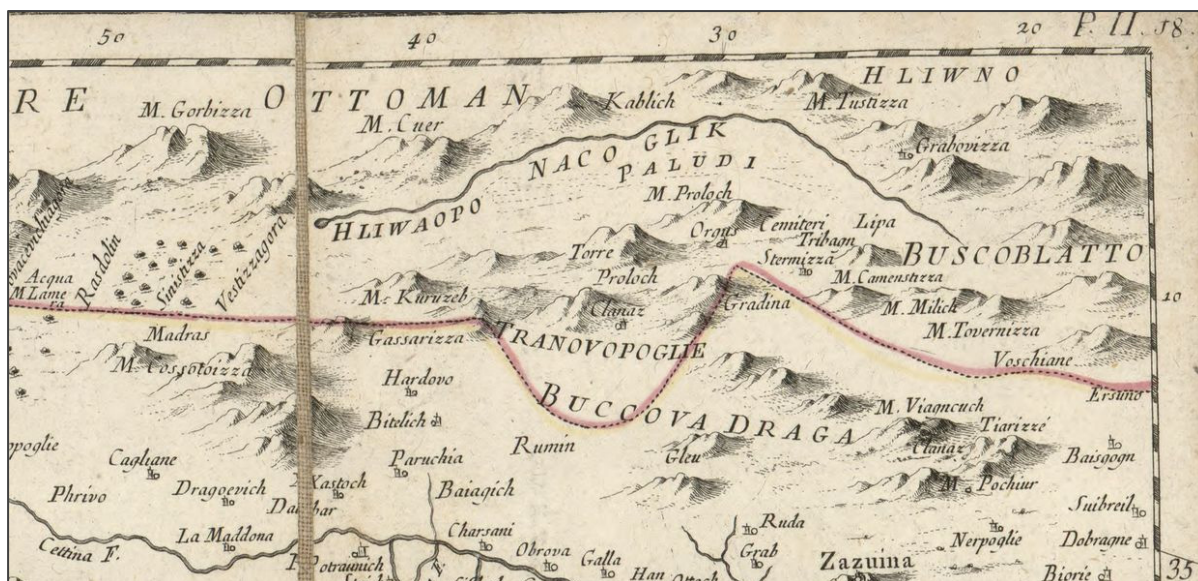
Zanimljiv je kartografski prikaz zemalja jugoistočne Europe francuskih kartografa Guillaumea de L'Islea i Jeana Baptistea Nolina te talijanskih kartografa Giovannia Giacoma

de Rossija i Vincenza Marie Coronellija objavljen u atlasu braće Ottens iz 1740. godine, koji osim što slijedi ideje i razmišljanja europskih kartografskih i drugih krugova prikazujući Tursku Hrvatsku kao dio Hrvatske te Hercegovinu kao dio Dalmacije, uključuje prostor Livna i Duvna s mletačke strane granice, što odražava mletačku perspektivu svojatanja zadinarskog prostora (Marković, 1998) i suprotstavlja se dogovorenom razgraničenju Požarevačkim mirom 1718. godine (Slika 25.). Četrdeset godina kasnije nastaje novi prikaz talijanskih kartografa Paola Santinija i Giovannija Battiste Remondinija koji prikazuje stvarno razgraničenje prema miru u Požarevcu, a osim toga navodi i nekoliko toponima i oronima vezanih uz prostor istraživanja, koji se do tada nisu nalazili na kartografskim prikazima (Slika 26.).

Slika 25. Isječak karte „Nouvelle Carte du Royaume de Dalmatie...”

Izvor: URL 22

Slika 26. Isječak karte „Nouvelle carte de la partie occidentale de Dalmatie...”

Izvor: URL 23

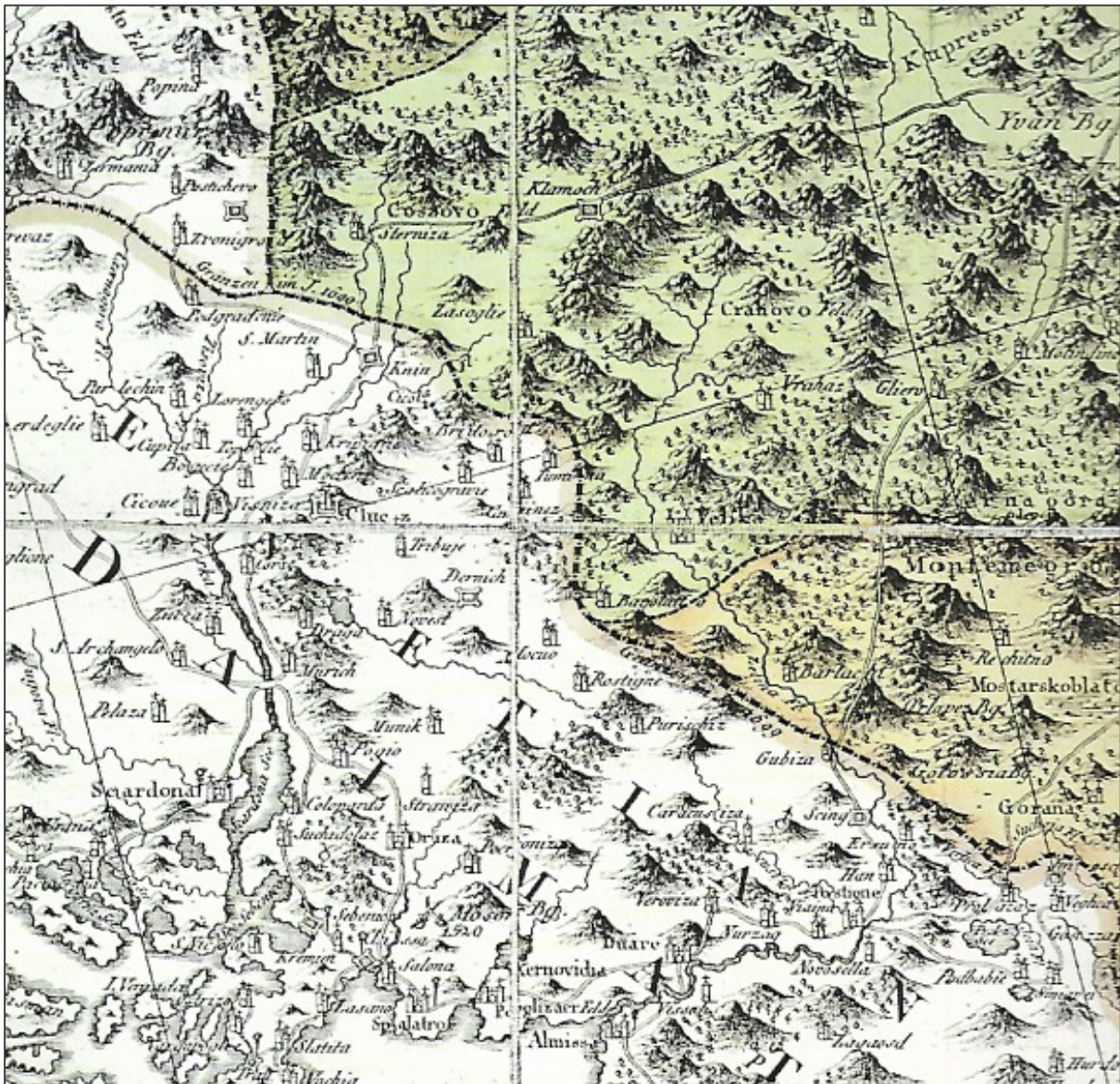
Krajem 18. stoljeća na prostoru Turske Hrvatske i Bosne, a kasnije u manjoj mjeri i Hercegovine dolazi do infiltriranja austrijskih kartografa čiji je zadatak bio napraviti topografske karte krupnijeg mjerila, kako bi se lakše planirale vojne operacije protiv Osmanlija. Austrijski topografi i kartografi prerušeni u trgovce obilazili su važnija mjesta i prometnice te skupljali geografske informacije, u čemu su im je osobito pomoglo kršćansko svećenstvo. Tijekom 15 godina napravili su velik rezultat u točnosti prikaza i količini sadržaja u usporedbi s prethodnim prikazima, a veliki broj skica i topografskih karata pojedinih područja, time i Livanjskog polja (Slika 27.) sačuvan je u Ratnom arhivu u Beču. Unatoč velikom uspjehu, prostor Livanjskog polja i Buškog blata, ali i cjelokupnog prostora krških polja u okolici ostao je „javnoj“ kartografiji relativno nepoznat sve do sljedećeg stoljeća (Marković, 1998).

Slika 27. Rukopisni zemljovid iz 1788. godine, dio gradiva Ratnog arhiva u Beču
Izvor: Marković, 1998: 232

Krajem 18. stoljeća Austrija objavljuje javnosti kartografske prikaze nastale prethodnih godina i na temelju njih dopušta izradu zemljovida sitnijih mjerila, budući da su još uvijek prikaze krupnijih mjerila smatrali tajnima, odnosno njihov sadržaj potencijalno je bio vojna tajna. Od nekolicine nastalih zemljovida vrijedi izdvojiti zemljovid Maksimilijana Šimeka kao prilog njegovu djelu o političkoj povijesti Bosne i Rame iz 1788. godine. Na zemljovidu su prikazani Turska Hrvatska, Bosna i Hercegovina. Prostor krških polja i visokih planina oko njih i dalje nije prikazan, odnosno očito nije u pravoj mjeri poznat da bi ga se uopće kartiralo (Marković, 1998). Međutim, prikazan je put kroz Bosnu preko Dinare za Sinj. Taj put prelazio je prijevojem Vaganj i prolazio je Livnom. Budući da je prijevoj smješten u Hercegovini, prikaz navodi na zaključak pripadnosti livanjskog prostora Hercegovini. Međutim, u obzir treba uzeti povijesnu stvarnost tog razdoblja, kada još uvijek postoji Kliški sandžak sa sjedištem u Livnu, zatim preuzimanje sadržaja prethodnih zemljovida i netočno smještanje sadržaja u prostor te neodgovarajuću okolnu toponimiju svojstvenu stvarnoj Hercegovini uz izostanak bilo kakve točne toponimije (Slika 28.). Logičan razlog takvog prikazivanja raspona Hercegovine prema sjeverozapadu ne samo na ovom, nego i na svim sličnim prethodnim prikazima (unatoč nepostojanju stvarne lokalne toponimije prostora)

nalazi se u činjenici da se Bosna i Hercegovina prikazuju u predosmanskom razdoblju, tijekom kojeg je netom pred konačnim osmanskim osvajanjem navedeni prostor postao dio hercegovačkog posjeda.

Slika 28. Isječak karte „Kraljevstvo Bosne, Rame (Hercegovine) i okolnih provincija...“

Izvor: Marković, 1998: 244

Na prijelazu u 19. stoljeće događaju se krupne geopolitičke promjene u Europi, koje utječu na zanimanje i kartiranje prostora Bosne i Hercegovine. Nagli uspon napoleonske Francuske rezultira nestankom Mletačke Republike s političke scene te zblizavanju s Osmanskim Carstvom zbog proturuskih stavova. Austrija se stoga zblížila sa Srbijom, koju je nastojala podržati u osamostaljenju. Osmanlije Francuzima dozvoljavaju obavljanje topografskih radova za vlastite potrebe, koji unatoč tome nisu nadmašili austrijske uspjehe iz prethodna dva desetljeća. Ipak, navedene okolnosti pozitivno su utjecale na kartografsko

znanje o Turskoj Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, zbog čega nastaju zemljovidi na temelju dotad tajnih austrijskih topografskih skica i novih informacija francuskih obavještajaca i dužnosnika u Bosanskom pašaluku; izniman napredak u odnosu na duga prethodna razdoblja (Marković, 1998).

Nakon poraza Napoleona i Berlinskog kongresa 1815. godine nastaje niz vojnih kartografskih prikaza, ali se počinju javljati i tematski prikazi kao rezultat interesa za drugim, „civilnim“ značajkama prostora. Prostor Bosne i Hercegovine redovito se prikazuje kroz tri političke jedinice, Tursku Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu. Od tada je prvi put kartografski jasno prikazano pružanje Hercegovine do Turske Hrvatske, odnosno pripadnost Livanjskog polja i Buškog blata Hercegovini (Slike 29. i 30.). Takvi prikazi nastavili su se i kasnije do aneksije Bosne i Hercegovine. Primat u kartiranju prostora imala je Austrija, čiji vojni zemljovid i dalje prikazuju prostor Bosne i Hercegovine kroz tri prostorne jedinice. Livanjski prostor i dalje je dio Hercegovine, međutim na jednom kartografskom prikazu (Slika 30.) J. F. Šestaka i F. von Scherba prikazane su dvije granice: prema prvoj Hercegovina dopire do Uništa, a prema drugoj granica se nalazi otprilike na povijesnom razgraničenju kliškog, odnosno kasnije travničkog i hercegovačkog sandžaka na tom potezu.

Slika 29. Isječak karte „Europska Turska“ 1829. godina
 Izvor: Marković, 1998: 332

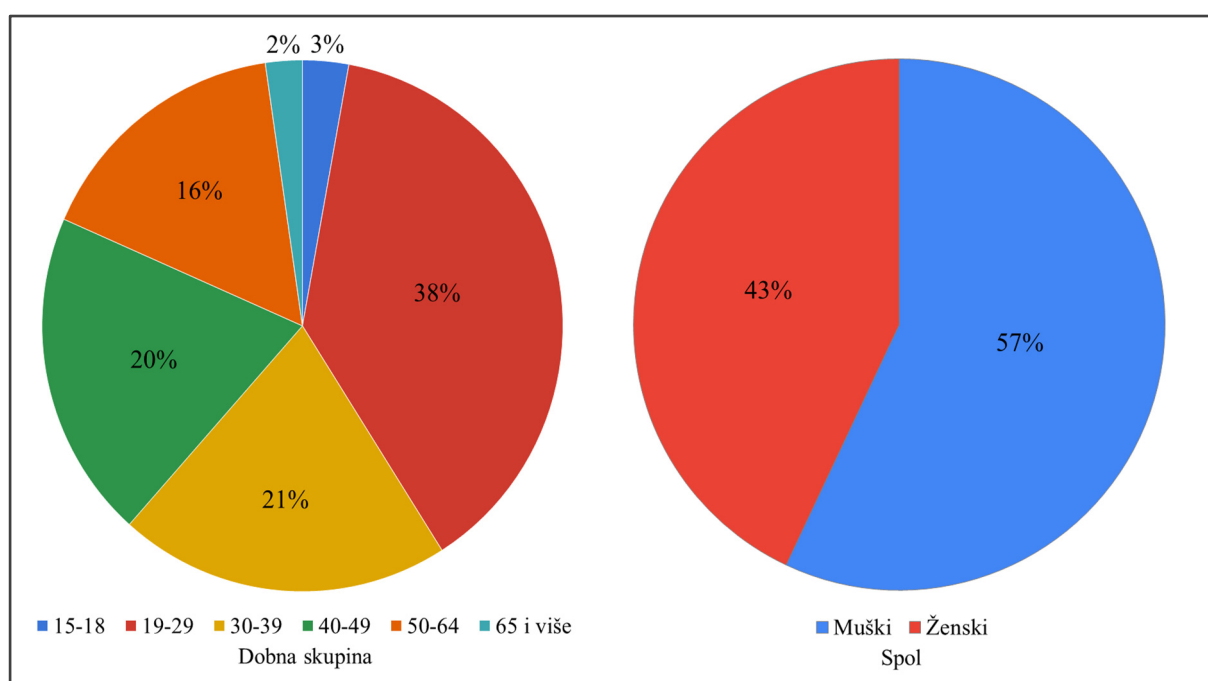
Slika 30. Isječak karte „Karta Hercegovine i Crne Gore“, 1862. godina
 Izvor: Marković, 1998: 338

Nakon okupacije prostora, Austro-Ugarska prestala je isticati postojanje Turske Hrvatske, a Bosnu i Hercegovinu ujedinila u jedinstvenu pokrajinu. Time je prestalo kartiranje i shvaćanje Hercegovine kao zasebne regije budući da je ona izgubila svaku pravnu i činjeničnu posebnost. Istodobno, prvim geodetskim premjerom prostor Bosne i Hercegovine postaje potpuno topografski poznat i uključen u recentna kartografska dostignuća. Od tada do danas Bosna i Hercegovina smatrane su jedinstvenim prostorom čije ime uključuje dvije povijesne regije, međutim s tim razdobljem prestala je bilo kakva povijesna, ili na njenom temelju upravna regionalizacija prostora.

10. Analiza rezultata anketnog istraživanja

Proučavanje prostornih identiteta na temelju subjektivnih čimbenika olakšano je ispitivanjem stavova stanovništva pripadajućeg prostora. Ispitivanja se najčešće provode anketnim istraživanjima, čija je svrha zaključiti kakvi su stanovi ili mišljenja stanovnika o nekoj temi ili problemu. Ispitivanjem stavova stanovništva otkrivaju se subjektivne značajke prostornih identiteta, budući da stanovništvo na temelju vlastitih osjećaja i iskustava iznosi informacije o identitetu prostora i vlastitom prostornom identitetu. Anketnim istraživanjem u sklopu ovog rada cilj je bio utvrditi postojanje, obilježja i snagu identitetske regije te regionalnog identiteta.

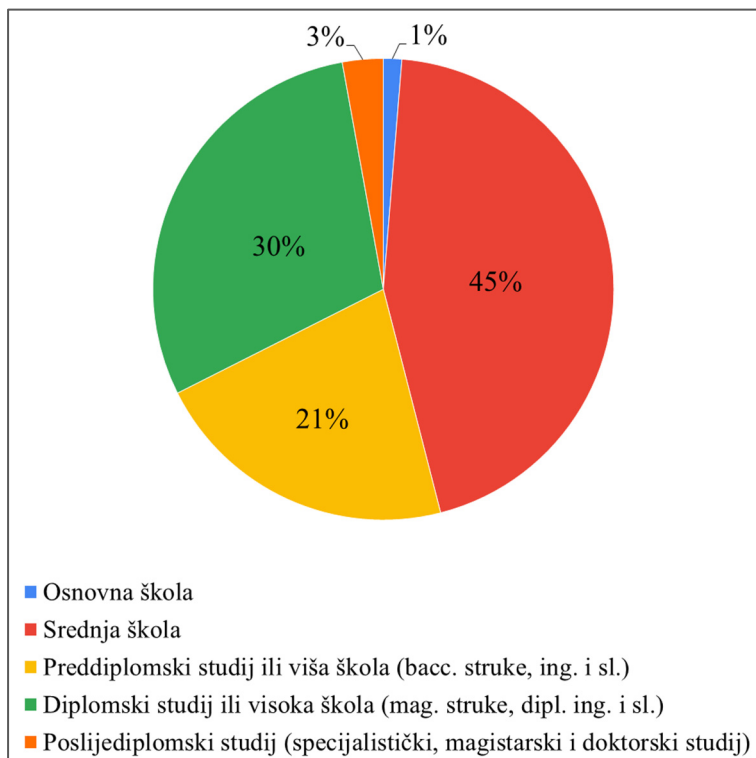
U anketnom istraživanju sudjelovalo je 700 ispitanika, 399 muškaraca i 301 žena. Uzorkom su obuhvaćene sve dobne skupine s različitim postotkom zastupljenosti; najviše ispitanika (267) pripada dobnoj skupini od 19 do 29 godina, a najmanje dobnim skupinama od 15 do 18 godina (20 ispitanika) te od 65 godina nadalje (16 ispitanika) (Slika 31.). Ovakva dobno-spolna struktura neizravno upućuje na smanjen pristup te manje korištenje i infomatičku pismenost ispitanika od 30. godine nadalje te srednjoškolaca, koji su u svojim godinama manje zainteresirani ili nedovoljno upućeni u tematiku istraživanja.

Slika 31. Dobno-spolna struktura ispitanika

Izvor: Anketno istraživanje 2020.

Prema obrazovnoj strukturi najveći udio ispitanika ima završenu srednju školu. U tu skupinu spada 313 (44,7 %) ispitanika. Završenu visoku školu ili diplomski sveučilišni studij ima 207 (29,6 %) ispitanika. Završenu višu školu ili preddiplomski sveučilišni studij ima 151 ispitanik (21,6 %), a 20 ispitanika (2,9 %) posjeduje diplomu poslijediplomskog studija (specijalistički, magistarski i doktorski studij). Najmanje ispitanika završilo je samo osnovnu školu (9 ispitanika, 1,3 %), a svih devet ispitanika pripadaju najmlađoj i najstarijoj dobnoj skupini (Slika 32.).

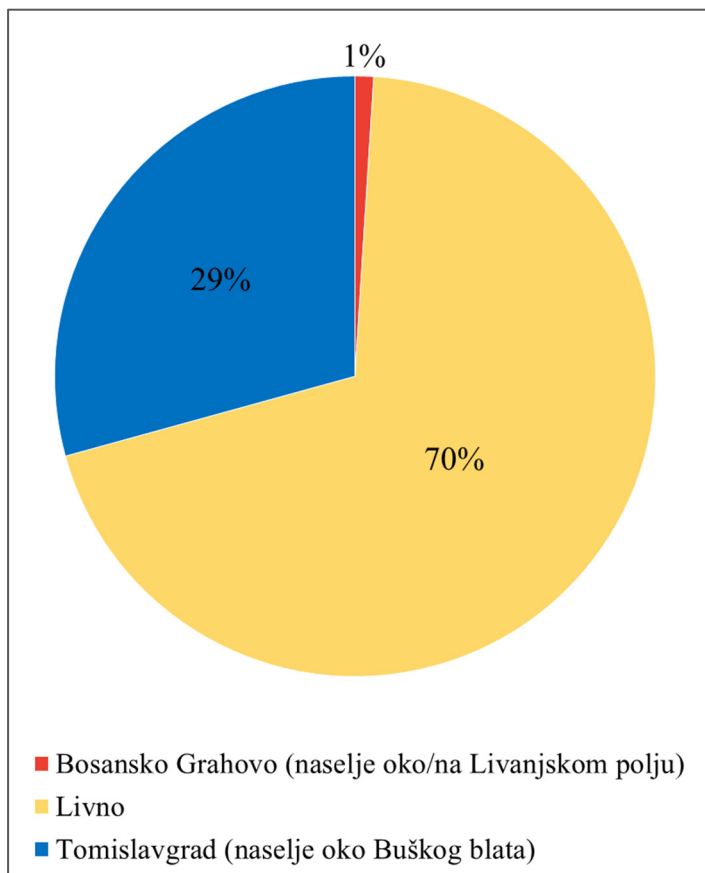

Slika 32. Obrazovna struktura ispitanika

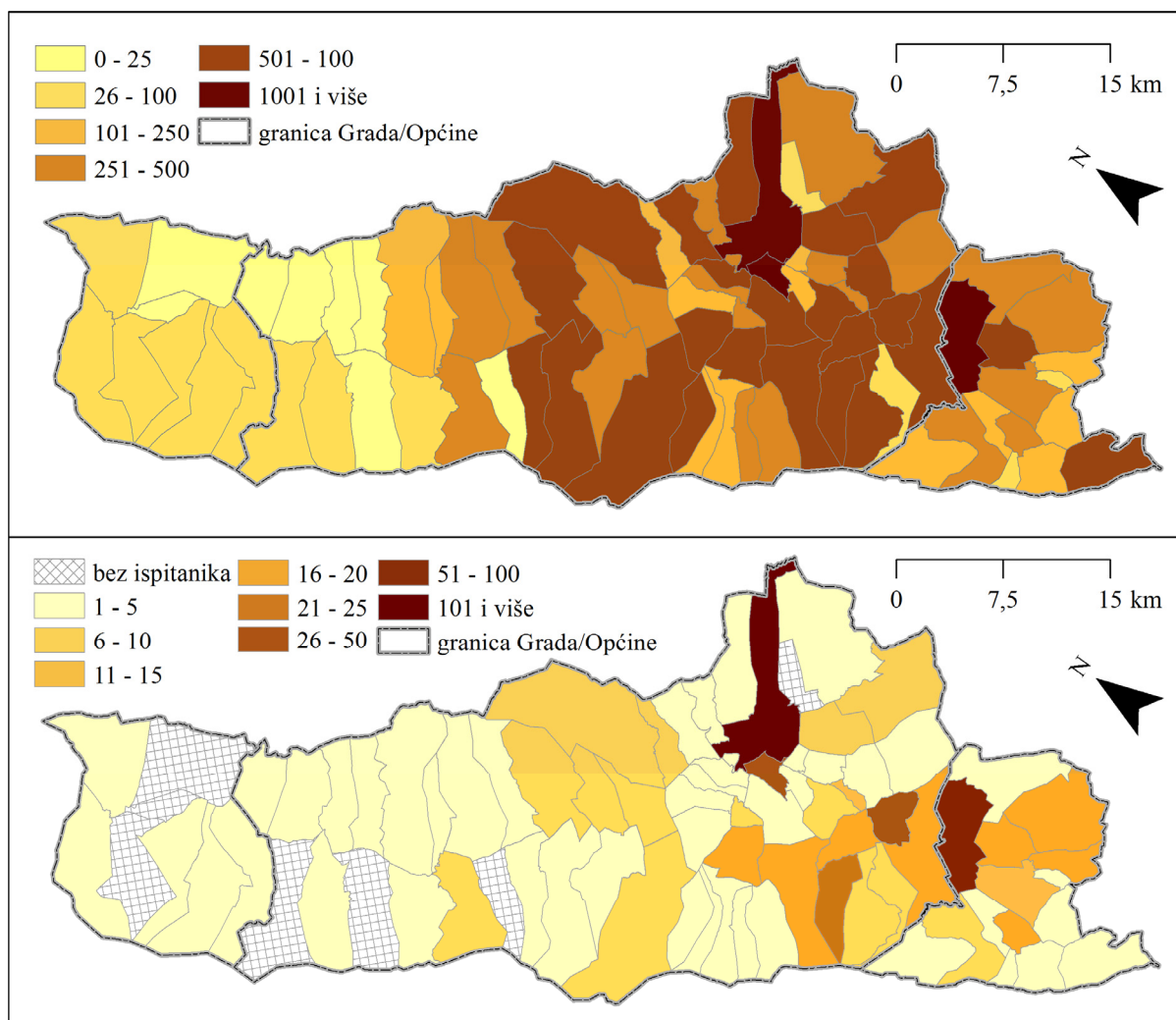
Izvor: Anketno istraživanje 2020.

Najveći udio ispitanika prema općini podrijetla i/ili stanovanja pripada Gradu Livnu (488 ispitanika, 69,7%). S buškoblatskog dijela Općine Tomislavgrad sudjelovalo je 205 ispitanika (29,3 %), dok je s prostora Livanjskog polja u sklopu Općine Bosansko Grahovo sudjelovalo sedam ispitanika (1 %) (Slika 33.). Ovakav raspored udjela ispitanika prema Gradu/Općinama donekle je u skladu s prostornim rasporedom stanovništva na prostoru Livanjskog polja i Buškog blata prema Popisu stanovništva 2013. godine; Općini Bosansko Grahovo pripada 1,1 % stanovništva Livanjskog polja, Općini Tomislavgrad 13,6 % stanovništva te 85,32 % stanovništva Gradu Livnu (URL 24). Premda se udjeli ispitanika u Gradu Livnu i dijelu Općine Tomislavgrad razlikuju u odnosu na udjele stanovništva

spomenutih općina na prostoru polja, očigledna je koncentracija stanovništva, a time i ispitanika u središnjem i južnom/jugoistočnom dijelu polja (Slika 34.).

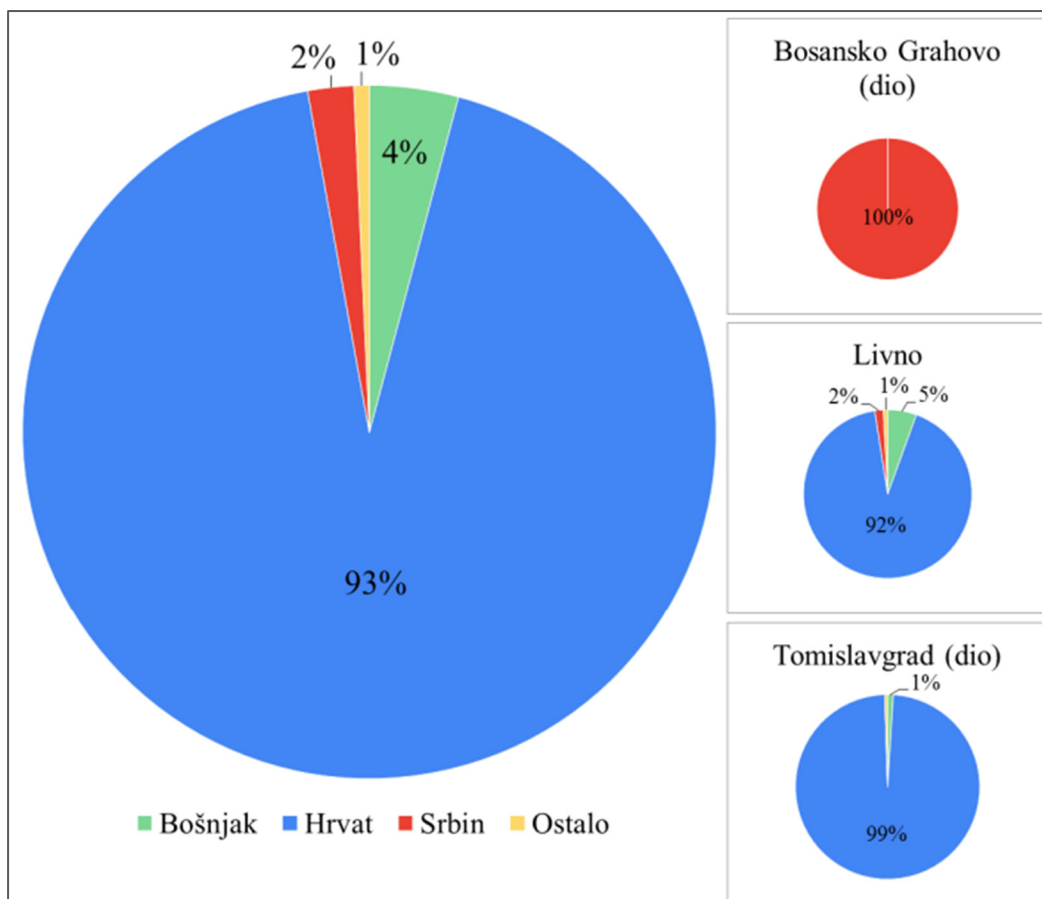

Slika 33. Udio ispitanika prema Gradu/općini stanovanja ili podrijetla
Izvor: Anketno istraživanje 2020.

Slika 34. Broj stanovnika 2013. godine (gore) i ispitanika 2020. godine (dolje) po naseljima
Izvor: URL 24, anketno istraživanje 2020.

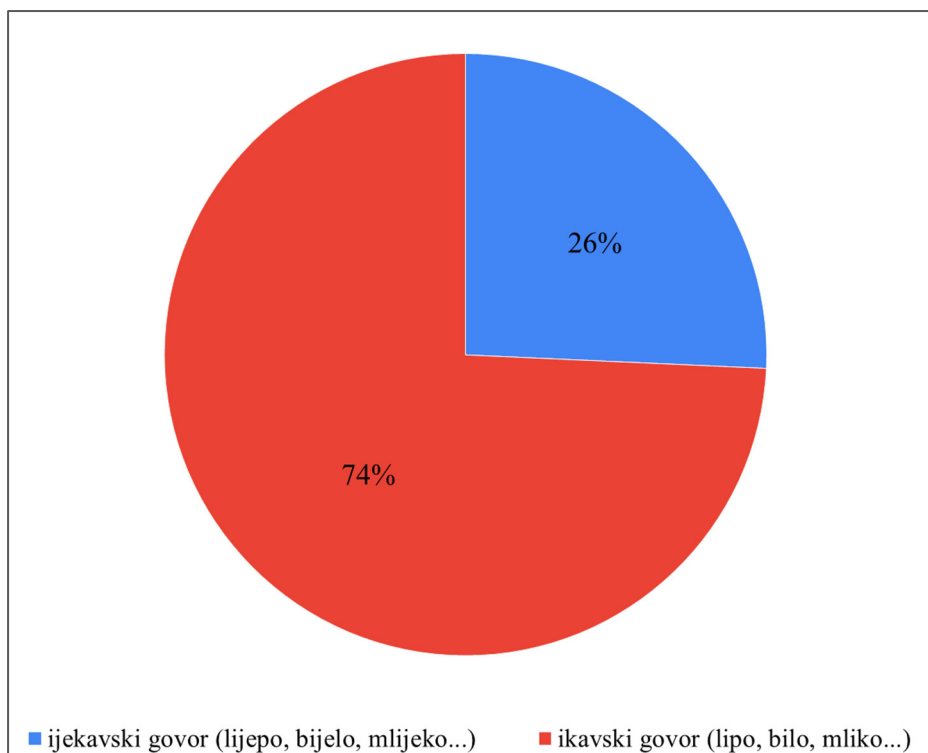
Prema narodnosti ispitanici se izjašnjavaju Hrvatima, Bošnjacima, Srbima te Ostali (Slika 35.). Od 700 ispitanika, istraživanju su najviše pristupili Hrvati. Ukupno ih je pristupilo 651 (93 %). U Gradu Livnu čine 92 % ispitanika, a buškovlatskom dijelu Općine Tomislavgrad 99 %. Iznimno visok postotak ispitanika hrvatske narodnosti u obje općine nije isključivo posljedica visokog udjela Hrvata u ukupnom stanovništvu općina (preko 85% u obje općine prema popisu stanovništva iz 2013. godine), nego i izostanka većeg sudjelovanja drugih, prvenstveno bošnjačkih ispitanika. U anketnom istraživanju sudjelovalo je 29 ispitanika bošnjačke narodnosti, koji predstavljaju 4,9 % ukupnih ispitanika. S 2 % u ukupnom udjelu ispitanika sudjelovalo je 15 stanovnika srpske narodnosti. Osam njih pripada Gradu Livnu te čine 2 % ukupnih ispitanika spomenute Općine, dok su ostalih sedam ispitanika s bosanskograhovskog dijela Livanjskog polja. Pet ispitanika ne smatra se pripadnicima spomenute tri narodnosti te su svrstani u skupinu „Ostali“ koji čine 1% ukupnih ispitanika i svi žive ili su podrijetlom iz Grada Livna.

Slika 35. Narodnosna struktura ispitanika

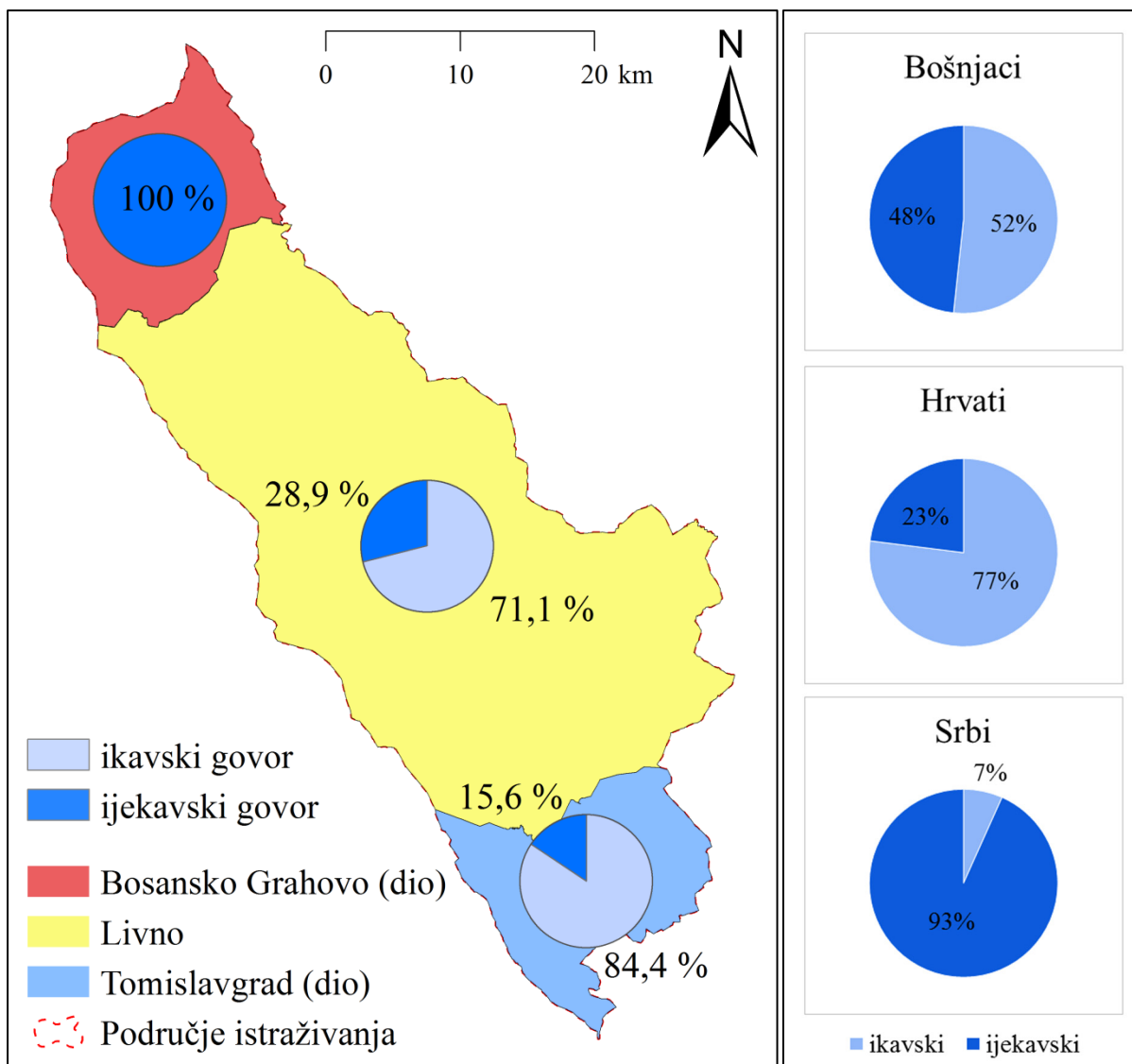
Izvor: Anketno istraživanje 2020.

Bitan element identifikacije, a kako se pokazalo i kroz rezultate istraživanja, čine jezične značajke. To se prvenstveno odnosi na štokavski govor zastupljen u prostoru, a zatim i na mjesni govor. Zbog veličine istraživanog prostora te jezičnih značajki na prostoru Livanjskog polja i Buškog jezera u anketnom istraživanju ispitanicima su pojednostavljeno ponuđena dva izbora zapadnog ili novoštokavskog govora: ikavski i (i)jekavski. Na istraživanom prostoru široko je rasprostranjena i korištena ikavica kojom govori 74,3 %, odnosno tri četvrtine ispitanika. Nasuprot njima, svaki četvrti ispitanik koristi se (i)jekavicom u svakodnevnom govoru (Slika 31.). Međutim, prostorni raspored stanovništva koje govori navedenim govorima nije ravnomjeran, ali se podudara s etničkim značajkama prostora. Slično ukupnom odnosu udjela, svaki četvrti Hrvat koristi se (i)jekavicom. Kod Bošnjaka je podjednak udio oba govora, koji ovisi o prostornom smještaju govornika, dok se Srbi gotovo apsolutno koriste (i)jekavicom (Slika 36.).

Slika 36. Udio ispitanika prema govorima štokavskog narječja
Izvor: Anketno istraživanje 2020.

Uspoređujući rezultate s općinom stanovanja ili podrijetla ukazuje se prethodno spomenuta razlika uvjetovana etničkom pripadnosti, ali i sredini u kojoj ispitanici borave ili iz nje potječu (Slika 37.). Ispitanici bosanskograhovskog dijela Livanjskog polja etnički su Srbi te svi govore (i)jekavicom. U Gradu Livnu 71,1 % ispitanika koristi se ikavicom, a 28,9 % ispitanika (i)jekavicom. Veću razliku predstavljaju rezultati na prostoru Grada Livna gdje 57,8 % ispitanika Hrvata koristi ikavicu, koja je u većini naselja Općine s hrvatskim stanovništvom vrlo visoko ili u potpunosti zastupljena. Bošnjaci u Gradu Livnu više se koriste (i)jekavicom (58,3 %), dok se u ostalim naseljima Općine koriste ikavicom. Usporedbom svakodnevnog govora i stupnja obrazovanja utvrđeno je da nema poveznice između njih, odnosno stupanj obrazovanja ne utječe na lokalni govor pojedinca. Isto je i s utjecajem lokalnog govora na regionalno identificiranje, pri čijoj usporedbi nije utvrđena poveznica između njih. Međutim, utvrđen je porast korištenja (i)jekavice u urbanom dijelu istraživanog prostora, odnosno u Gradu Livnu, što je uvjetovano dostupnim uslugama u Gradu koje zahtijevaju standardiziranu komunikaciju (obrazovanje, uprava,...).

Slika 37. Udjeli ispitanika prema ikavskom i ijekavskom govoru u odnosu na Grad/općinu podrijetla/prebivališta i narodnosti
Izvor: Anketno istraživanje 2020.

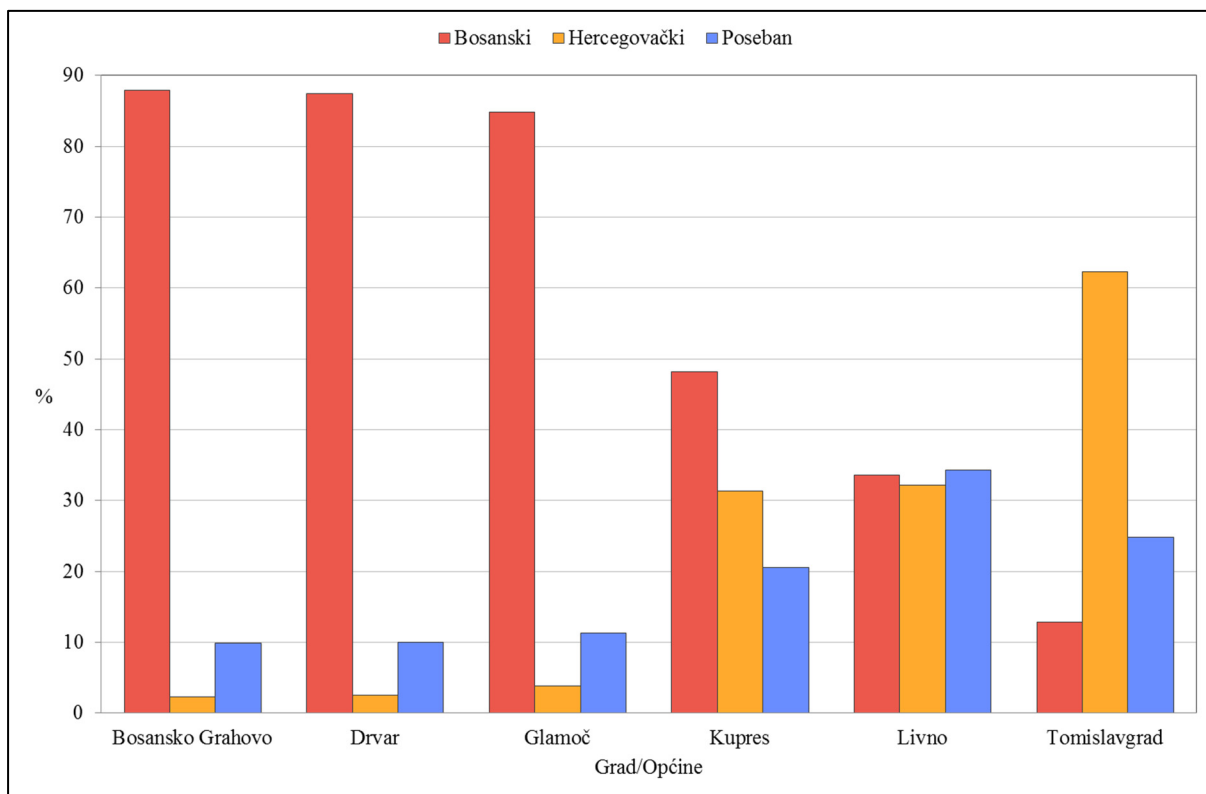
U sljedećem dijelu anketnog istraživanja ispitivani su stavovi stanovništva istraživanog prostora o regionalnim (prostornim) identitetima stanovništva pojedinih općina te povezanosti s njima i njihovim stanovništvom. Ispitanicima je bilo ponuđeno iznijeti stav o pripadnosti stanovništva spomenutih prostornih jedinica bosanskom, hercegovačkom ili nekom trećem regionalnom identitetu koji je označen kao „Poseban“, odnosno ni bosanski niti hercegovački. Osim toga, ispitanici su iznijeli stav o bliskosti ili povezanosti sa stanovništvom spomenutih prostornih jedinica.

Prema rezultatima istraživanja, regionalni identitet stanovništva istraživanog prostora razlikuje se po pravcu pružanja sjeverozapad-jugoistok, koji iz dominantno bosanskog postupno prelazi u hercegovački regionalni identitet, s jasno izraženom „konfliktnom“ zonom na prostoru Grada Livna (Slika 38.). Kod ocjenjivanja susjednih općina u regionalnom smislu, stanovnici istraživanog područja izjasnili su se na sljedeći način: smatraju da stanovništvo Općina Bosansko Grahovo, Drvar i Glamoč dominantno pripada bosanskom regionalnom identitetu – preko 84 % ispitanika izjasnilo se u prilog toj tvrdnji. Oko 10 % ispitanika smatra da su navedene tri Općine dio trećeg prostornog identiteta, dok 2 do 4 % ispitanika stanovništvo navedenih Općina svrstava pod hercegovački regionalni identitet.

Nasuprot jasnim stavovima većine ispitanika o bosanskom regionalnom identitetu stanovništva spomenutih Općina, ispitanici smatraju da stanovništvo Grada Livna te Općina Kupres i Tomislavgrad ima i u manjoj ili većoj mjeri hercegovački ili poseban regionalni identitet. Prema rezultatima, 48,1 % ispitanika smatra da stanovništvo Općine Kupres ima bosanski, 31,3 % hercegovački te 20,6 % poseban regionalni identitet. Stoga je prema ispitanicima prostor Općine Kupres periferija, odnosno početak prijelazne zone u kojoj, iako s najvećim udjelom, bosanski regionalni identitet slabi nasuprot rastućeg hercegovačkog, a zatim i posebnog regionalnog identiteta. Najzanimljiviji odgovor ispitanici su dali stavom o regionalnom identitetu stanovništva Grada Livna. Sa skoro podjednakim udjelima (32 do 34 %), ispitanici ističu prisutnost i jednaku snagu sva tri navedena regionalna identiteta. Bosanski i hercegovački regionalni identiteti neznatno su manje istaknuti od posebnog identiteta, međutim bitna je činjenica izjašnjavanja stanovništva Grada Livna kao Grada s najviše prisutnim posebnim identitetom od svih spomenutih jedinica lokalne samouprave u županiji. Stoga stanovništvo Grada Livna, a koji obuhvaća najveći dio Livanjskog polja i manji dio Buškog blata, pripada konfliktnoj zoni ili zoni ambivalencije regionalnih identiteta. Ispitanici smatraju da stanovništvo Općine Tomislavgrad, uključujući i stanovnike buškoblatskog kraja ima uglavnom hercegovački regionalni identitet (62 %), osim kojeg je prisutan i poseban (25 %) te u manjoj mjeri bosanski regionalni identitet (13 %). Prema tome, ispitanici s područja Livanjskog polja i Buškog blata jedino za stanovnike Općine Tomislavgrad smatraju da imaju hercegovački regionalni identitet. Općina Tomislavgrad kao takva označava periferiju, odnosno prijelaznu zonu iz bosanskog u hercegovački regionalni identitet na prostoru Hercegbosanske županije.

Analizom odgovora prema općini podrijetla ili stanovanja ispitanika dobiveni su slični rezultati s nekoliko odstupanja od ukupnog rezultata, a koji se uglavnom odnose na

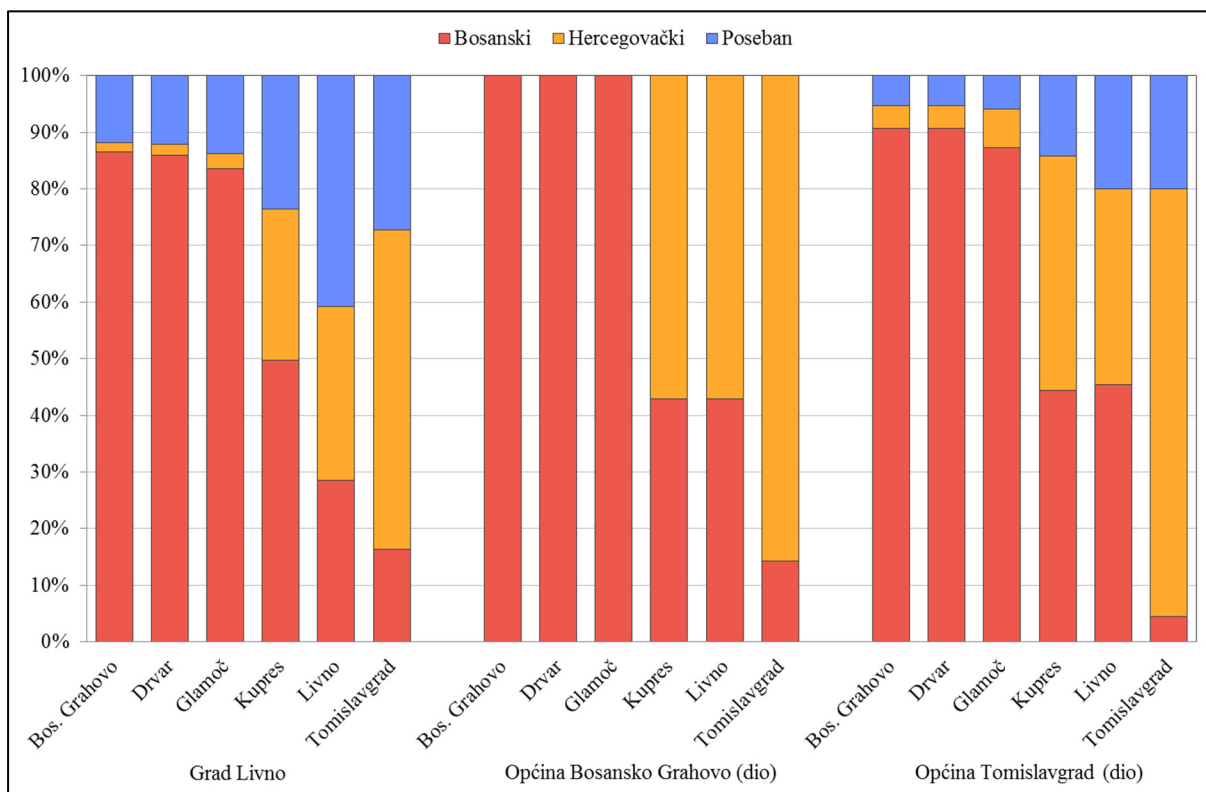
stanovništvo triju Općina Kupres, Livno i Tomislavgrad (Slika 39.). Ispitanici Grada Livna iznijeli su prilično isti stav o regionalnom identitetu Općina Bosansko Grahovo, Drvar i Glamoč kao i ukupni broj ispitanika istraživanog prostora. Slično je i s Općinom Kupres; prema ispitanicima Grada Livna, kupreško stanovništvo ima uglavnom bosanski regionalni identitet,

Slika 38. Stav ispitanika o regionalnom identitetu stanovništva Grada/općina Hercegbosanske županije/Kantona 10
Izvor: Anketno istraživanje 2020.

s neznatnim povećanjem udjela za odgovore bosanski i poseban regionalni identitet. Prema ispitanicima, stanovništvo Općine Tomislavgrad uglavnom ima hercegovački regionalni identitet, iako je udio za oko 6 % smanjen u korist posebnog i bosanskog regionalnog identiteta. Najveća postotna promjena uočena je za stanovništvo Grada Livna. Ispitanici su „o samima sebi“ iznijeli sljedeći stav: 40,8 % ih smatra da stanovništvo ima poseban, zatim 30,7 % hercegovački te 28,5 % bosanski regionalni identitet. U cjelokupnom istraživanju nijedan prostor, odnosno njegovo stanovništvo nije dobilo toliko visok udio po pitanju posebnog regionalnog identiteta. Premda se ne radi o relativnoj većini, značajno je kako je na prvom mjestu spomenuti regionalni identitet, odnosno kako ispitanici spomenuto stanovništvo i prostor doživljavaju manje bosanskim ili hercegovačkim u odnosu na treću vrstu regionalnog identiteta.

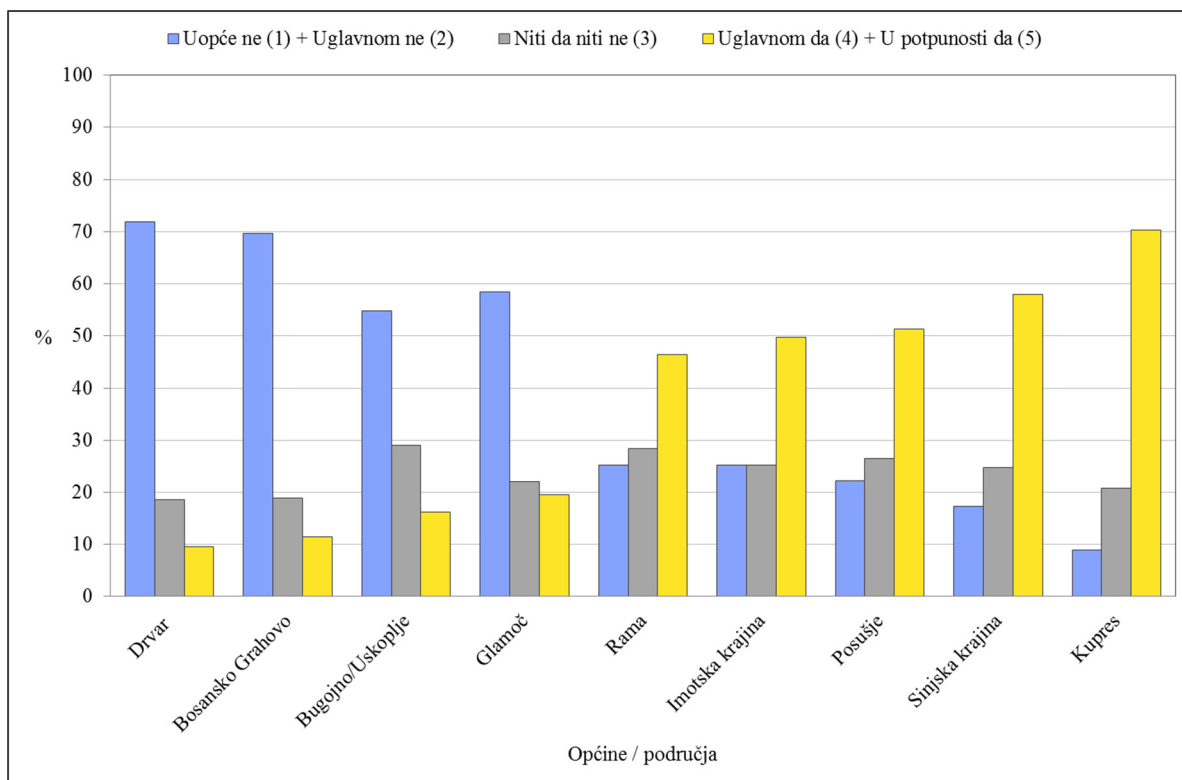
Ispitanici s buškoblatskog prostora Općine Tomislavgrad također smatraju da Općine Bosansko Grahovo, Drvar i Glamoč imaju dominantno bosanski regionalni identitet, s neznatno manje stavova o njihovom posebnom, ali više o hercegovačkom regionalnom identitetu. Za Općinu Kupres najviše su iznijeli stav o bosanskom regionalnom identitetu s 44,4 % odgovora, međutim udio stavova o hercegovačkom identitetu povećao se za 10,2 % u odnosu na ukupni uzorak ispitanika, nauštrb posebnog, a zatim i bosanskog regionalnog identiteta. Buškoblatski ispitanici također smatraju da s 45,4 % udjela stanovnici Grada Livna imaju najviše bosanski identitet, kojeg slijedi hercegovački s 34,6 % te „posebni“ s 20 %. Za stanovništvo Općine Tomislavgrad ispitanici u velikoj mjeri smatraju da imaju hercegovački regionalni identitet (75,6 %), bosanski s 4,4 % te poseban s 20 % odgovora. Ispitanici s bosanskograhovskog dijela Livanjskog polja nisu razmatrali postojanje trećeg, posebnog regionalnog identiteta pa prema njima stanovnici Općina Bosansko Grahovo, Drvar i Glamoč imaju apsolutno bosanski regionalni identitet, stanovnici Općine Tomislavgrad dominantno hercegovački te stanovnici Općine Kupres i Grada Livna u većoj mjeri hercegovački nego li bosanski regionalni identitet.

Slika 39. Stav ispitanika o regionalnom identitetu stanovništva Grada/općina Hercegbosanske županije/Kantona 10, po Gradu/općinama ispitanika

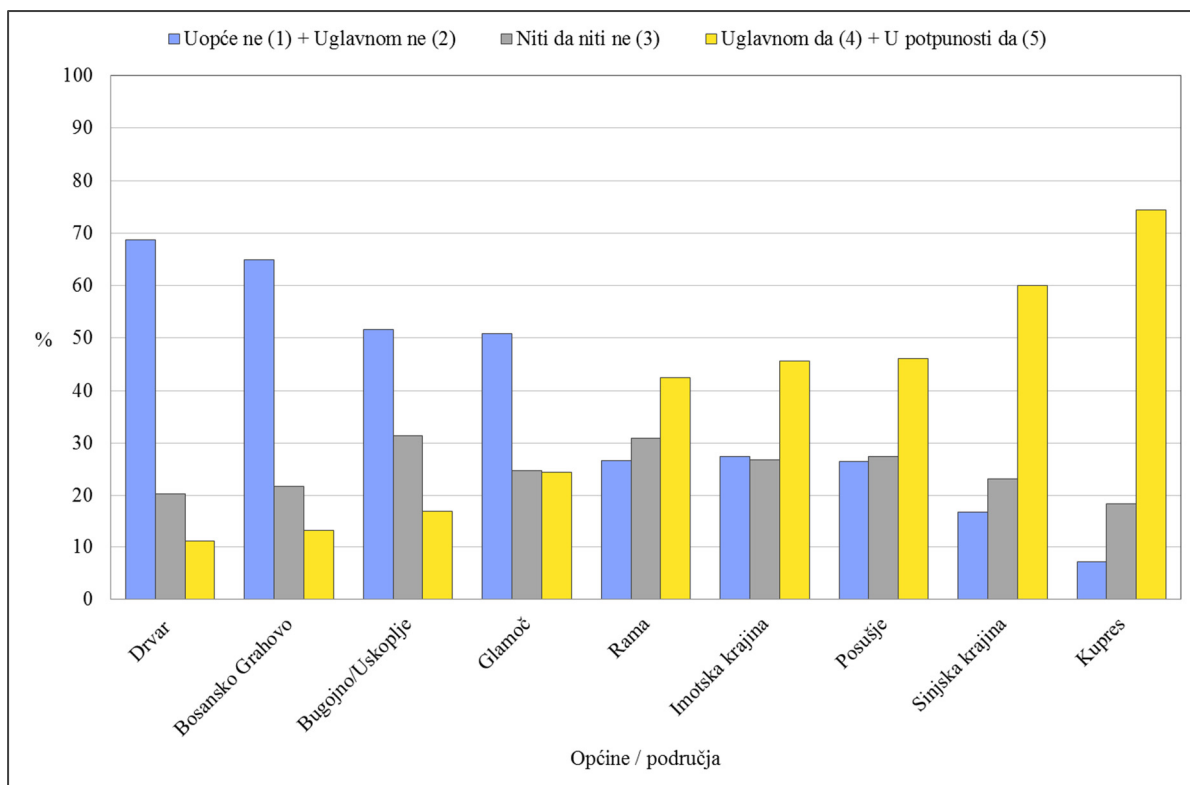
Izvor: Anketno istraživanje 2020.

Jedno od pitanja u anketnom istraživanju bilo je utvrditi bliskost ili povezanost ispitanika s određenim prostorima pomoću jednostavne Likertove skale s ocjenama od 1 do 5 (uopće ne - ... - u potpunosti da). Zbog lakše analize i interpretacije rezultata grupirani su odgovori ocijenjeni s „Uopće ne (1)“ i „Uglavnom ne (2)“ te odgovori ocijenjeni s „Uglavnom da (4)“ i „U potpunosti da (5)“. Ispitanicima su ponuđeni određeni interesni prostori, uglavnom vezani za susjedstvo ili relativnu blizinu istraživanom području. Tim prostorima pripadaju Općine Bosansko Grahovo, Drvar, Glamoč, Kupres, Posušje i Rama, zajednički prostor Općina Bugojno i Gornji Vakuf-Uskoplje te Općine Prozor-Rama, a na zapadu-jugozapadu prostor Sinjske i Imotske krajine u Republici Hrvatskoj. Utvrđen je manji stupanj bliskosti s prostorima koje ispitanici smatraju dijelom bosanskog prostornog identiteta, odnosno veći stupanj bliskosti s prostorima koje smatraju dijelom hercegovačkog (izuzevši Općinu Kupres), odnosno dalmatinskog prostornog identiteta (Slika 40.). Ispitanici najmanje njeguju povezanost s Općinama Bosansko Grahovo i Drvar s oko 70 % negativnih i 10% pozitivnih odgovora. Nešto pozitivniji stav ispitanici su imali za stanovništvo Općine Glamoč te stanovništvo prostora Općina Bugojno i Uskoplje, o kojima 55 – 58 % ispitanika ima negativan stav, nasuprot 16 – 19 % njih koji ih smatraju bliskima. Pozitivniji trend javlja se kod Općine Prozor-Rama, čije stanovništvo 44,6 % ispitanika smatra bliskim, dok 25,2 % ispitanika ne dijeli takvo mišljenje. Nešto veći postotak bliskosti ispitanici su iskazali prema Općini Posušje, ali i susjednim prostorima Imotske te osobito Sinjske krajine u Srednjodalmatinskoj zagori koja se nalazi na drugom mjestu. Najzanimljiviji rezultat je stav o bliskosti s Općinom Kupres, za koju dvije trećine ispitanika ima najveći osjećaj bliskosti, nasuprot manje od 10 % ispitanika koji ne dijele isto mišljenje.

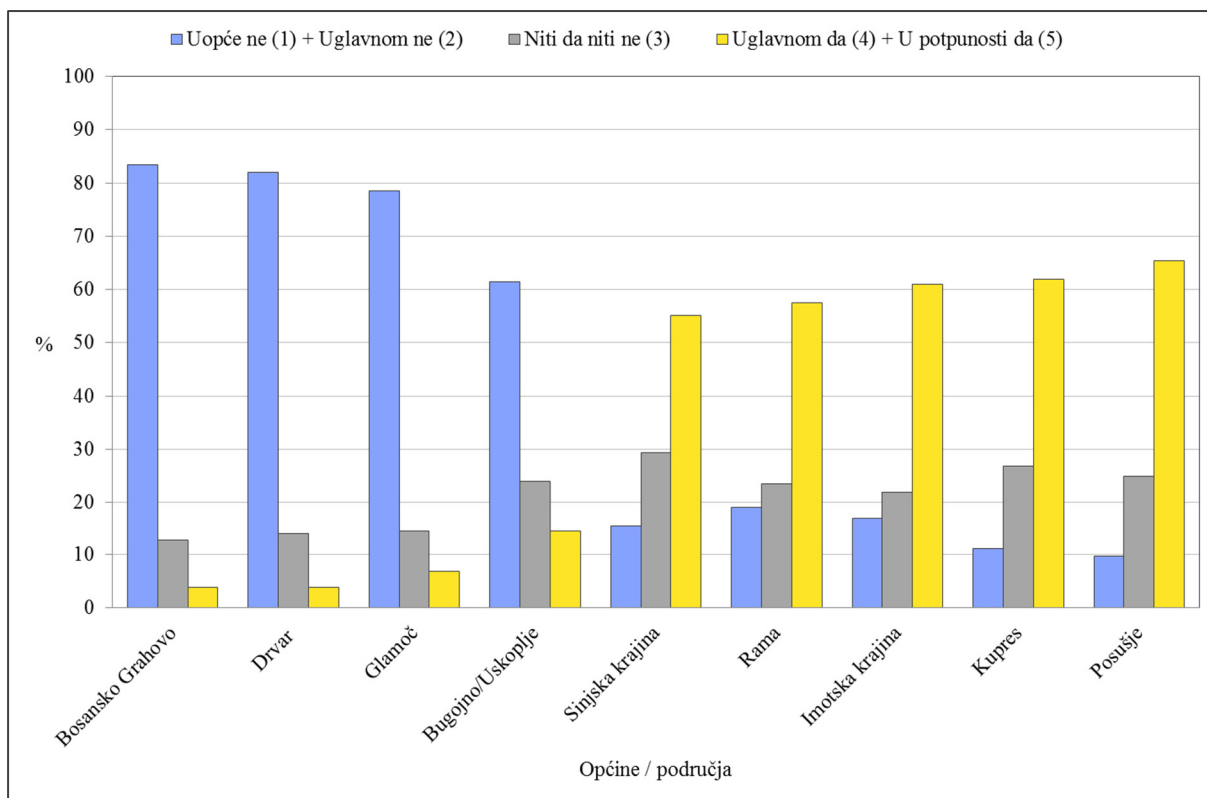
Slika 40. Stav ispitanika o identitetskoj sličnosti s odabranim prostorima
Izvor: Anketno istraživanje 2020.

Ispitanici s prostora Grada Livna u velikoj mjeri iznijeli su iste ili vrlo slične stavove kao i ukupan broj ispitanika. Međutim, veća postotna bliskost (od 0,9 do 4,8 %) u odnosu na ukupni rezultat zabilježena je za Općinu Kupres, Sinjsku krajinu, te prostor Općina Glamoč i Bugojno/Uskoplje (Slika 41.).

Slika 41. Stav ispitanika Grada Livna o identitetskoj sličnosti s odabranim prostorima
Izvor: Anketno istraživanje 2020.

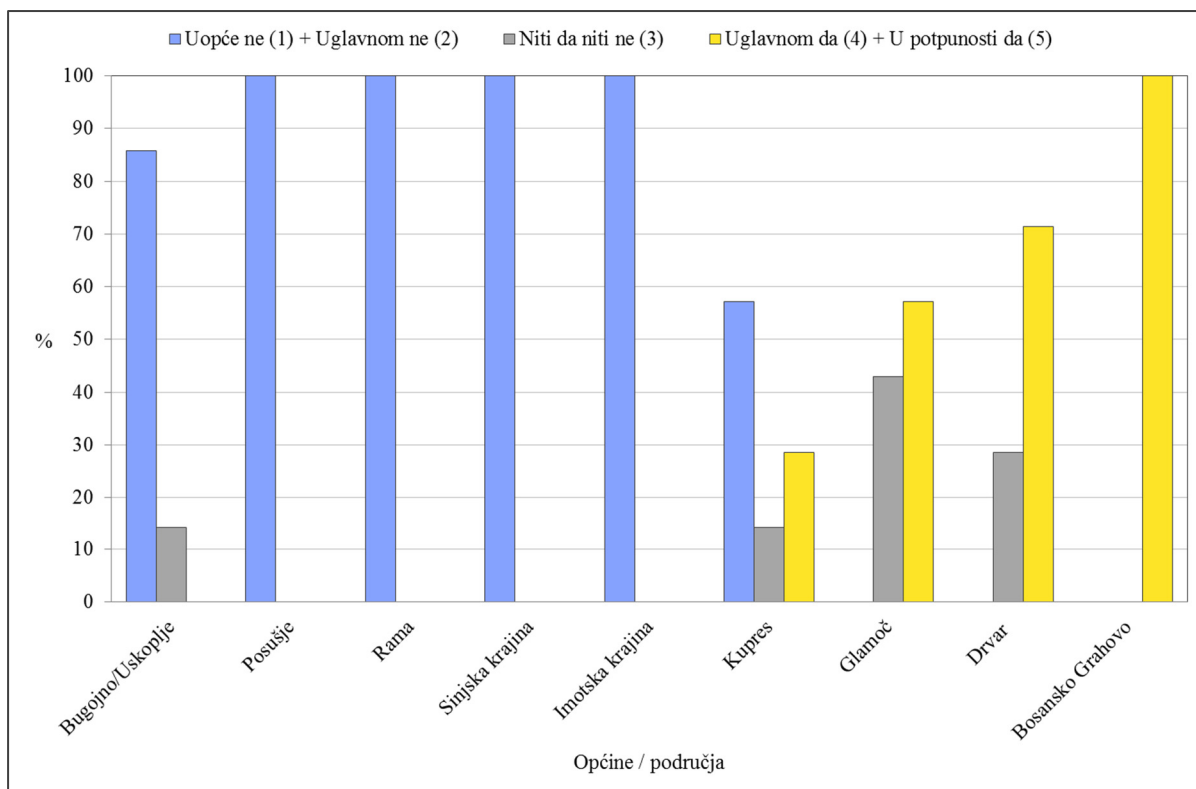
Ispitanici s buškoblatskog dijela Općine Tomislavgrad djelomično su iznijeli drugačije stavove (Slika 42.). Prema njihovim stavovima, najviše su bliski s prostorima Općina Posušje i Kupres te Imotskom krajinom (od 60 do 66 % ispitanika). Iako s nešto manjim postotkom, svaki drugi ispitanik (55-57 %) blisko je vezan i uz prostore Općine Prozor-Rama te Sinjske krajine. Prema sjevernijim prostorima u odnosu na buškoblatski prostor ističe se vrlo nizak stupanj bliskosti, odnosno iznimno niska povezanost. U usporedbi s ispitanicima Grada Livna, buškoblatski ispitanici Općine Tomislavgrad sebi bližima smatraju prostore hercegovačkog prostornog identiteta, ali i djelomično favoriziranje Imotske ispred Sinjske krajine.

Slika 42. Stav buškoblatskih ispitanika Općine Tomislavgrad o identitetskoj sličnosti s odabranim prostorima

Izvor: Anketno istraživanje 2020.

Suprotno ispitanicima s prostora Grada Livna i Buškog blata, bosanskograhovski ispitanici s Livanjskog polja sebi u potpunosti bliskima smatraju Općinu Bosansko Grahovo, a djelomično Općine Drvar i Glamoč. Ostale prostore ne smatraju bliskima izuzevši Općinu Kupres, a takav rezultat uvjetovan je isključivo malim uzorkom ispitanika spomenutog bosanskograhovskog prostora Livanjskog polja (Slika 43.).

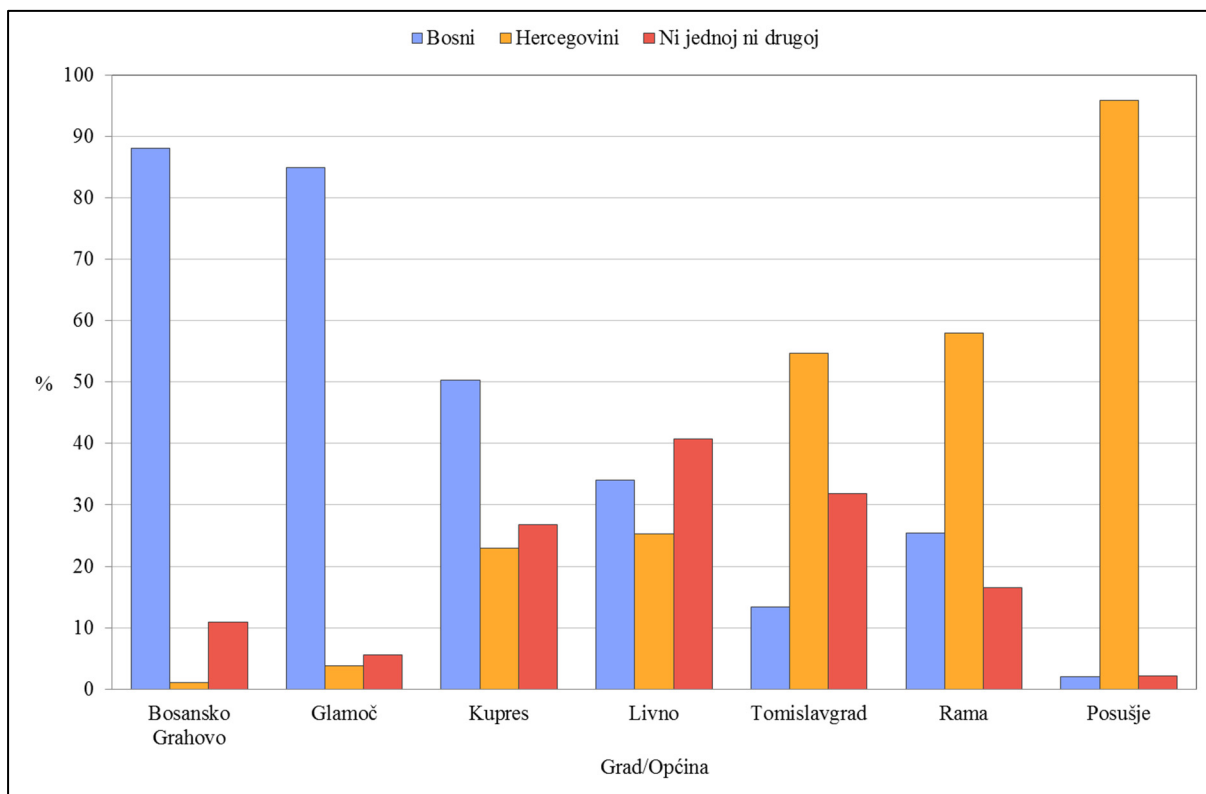
Slika 43. Stav bosanskograhovskih ispitanika s Livanjskog polja o identitetskoj sličnosti s odabranim prostorima

Izvor: Anketno istraživanje 2020.

Pripada li navedeno područje historijskim regijama Bosni ili Hercegovini, ili niti jednoj od njih, odnosno nekoj trećoj, bilo je sljedeće pitanje. Prema ukupnom broju ispitanika, Općine Bosansko Grahovo, Glamoč i Kupres dio su bosanske regije. Više od 80 % ispitanika takvog je mišljenja za Općine Bosansko Grahovo i Glamoč. Da je Općina Kupres dio bosanske regije smatra 50,3 % ispitanika, a otprilike svaki četvrti ispitanik smatra da je navedena Općina dio hercegovačke regije (23 %), odnosno niti jedne od navedenih (26,7 %). Prostori koje ispitanici smatraju dijelom hercegovačke regije jesu Općine Tomislavgrad (54,7 %), Prozor-Rama (58 %) i Posušje (95,9 %). Otprilike trećina ispitanika smatra da Općina Tomislavgrad ne pripada nijednoj navedenoj regiji (Slika 44.).

Grad Livno po rezultatima se izdvaja budući da ne postoji natpolovični izbor određenog odgovora. Osim toga, to je jedini prostor za kojeg ispitanici smatraju da je više dio neke treće, nego li bosanske ili hercegovačke regije. Najviše ispitanika odgovorilo je u prilog tomu (40,7 %), dok njih 34 % smatra da je prostor dio bosanske, odnosno 25,3 % hercegovačke regije. Prema navedenim rezultatima, prostor Grada Livna konfliktna je zona koja ne pripada ni Bosni niti Hercegovini, nego je radije prijelazni prostor u kojem ne dominiraju prostorni identiteti spomenutih regija. Ne zanemarujući 31,9 % ispitanika koja

misli da je posebna zona i prostor Općine Tomislavgrad, a slično tvrdi i 26,7 % ispitanika za Općinu Kupres, prijelazna, granična zona navedenih regija mogla bi se protezati trima spomenutim prostorima koje karakteriziraju slična prirodnogeografska obilježja. Podrobnija analiza prema Gradu/općinama podrijetla ili stanovanja ispitanika daje jasniji prikaz o prijelaznoj zoni.

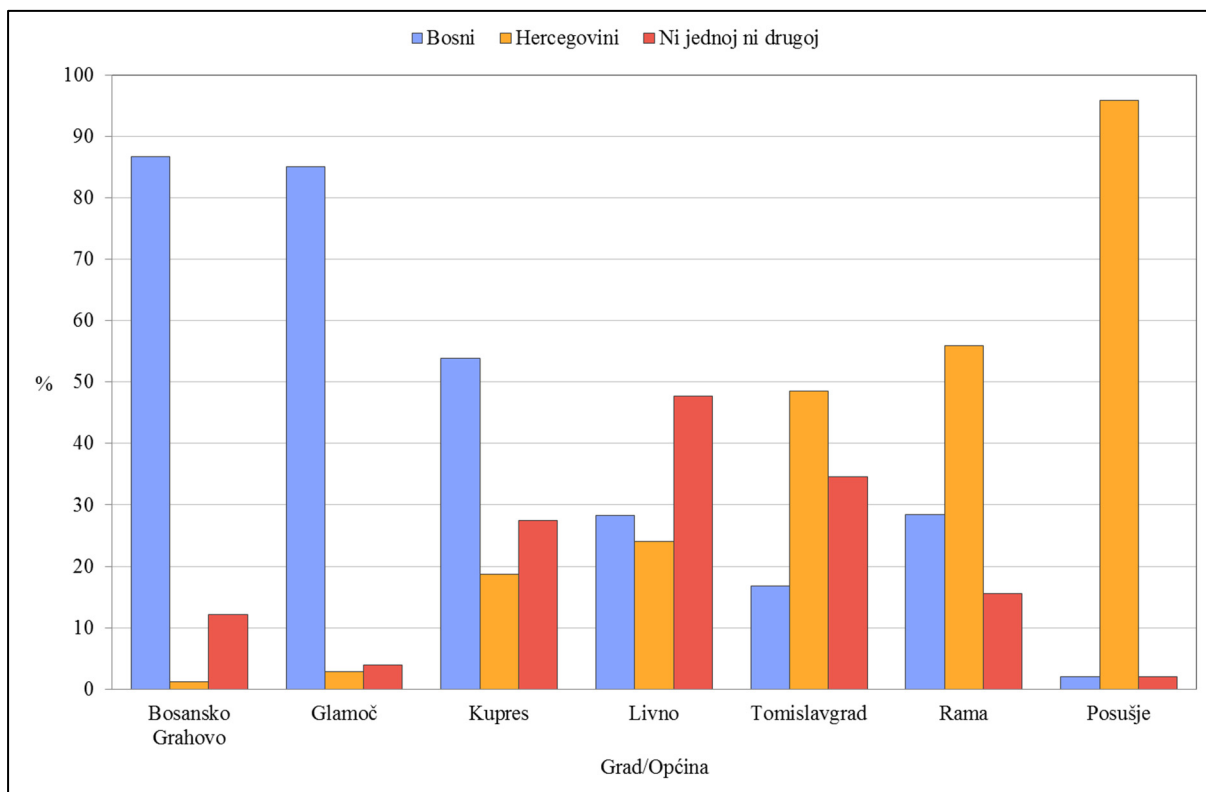

Slika 44. Pripadnost odabranog Grada/općina regijama Bosni i Hercegovini prema mišljenju ispitanika

Izvor: Anketno istraživanje 2020.

Slično ukupnom izjašnjenju, ispitanici s prostora Grada Livna (Slika 45.) smještaju Općine Bosansko Grahovo, Glamoč i Kupres u Bosnu, a Općine Tomislavgrad, Prozor-Ramu i Posušje u Hercegovinu. Neznatan udio od oko 3 % više ispitanika smješta Općinu Prozor-Ramu u Bosnu, nauštrb ostale dvije opcije. Prostor Općine Tomislavgrad i dalje najviše smatraju dijelom Hercegovine s 48,6 % odgovora, što je 6,1 % manje od ukupnih odgovora, a razlika od 3,4 i 2,7 % dodijeljena je regiji Bosne, odnosno „posebnoj“ regiji. U odnosu na ukupni uzorak, iznimno nizak udio od 0,8 % više Livnjaka smatra prostor Kupresa dijelom „posebne“ ili treće regije. Osim toga, za prostornu pripadnost spomenutog prostora Hercegovini izjasnilo se 4,4 % manje Livnjaka, odnosno 3,6 % više za pripadnost Bosni.

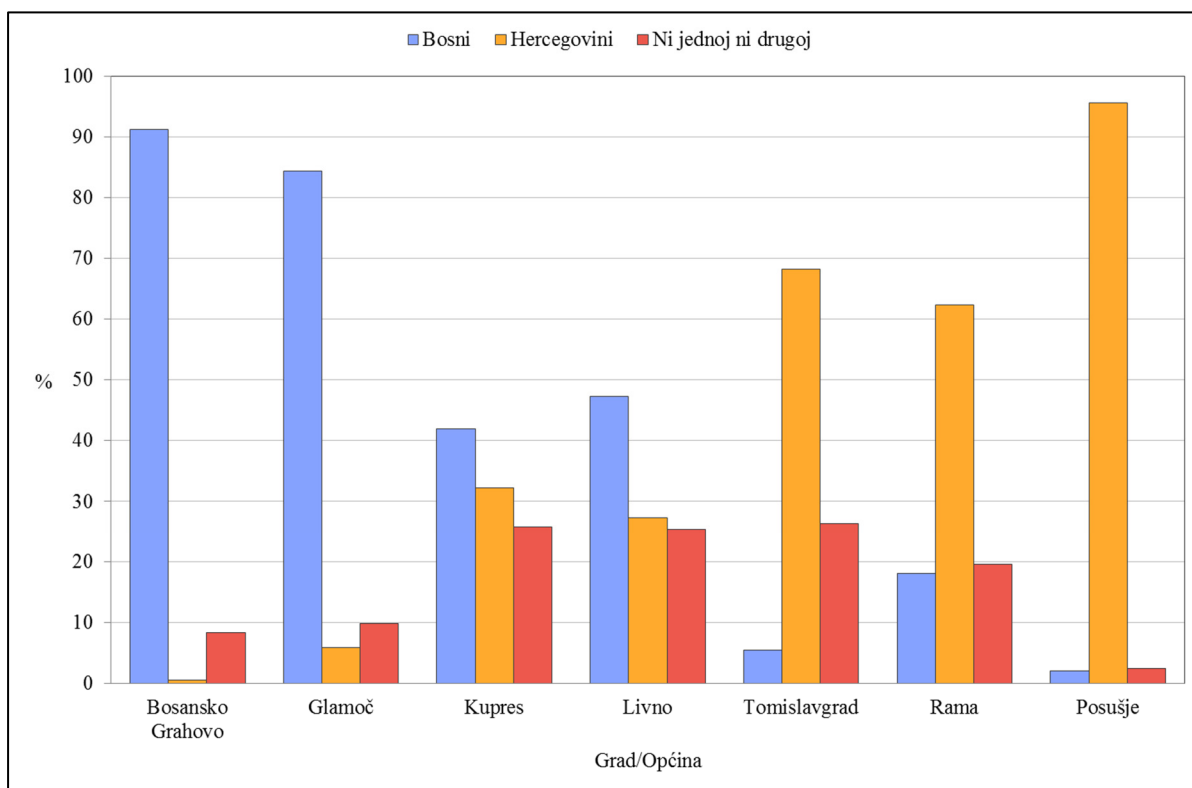
Najveće postotne promjene u odnosu na ukupni uzorak uočljive su za prostor Grada Livna. Ispitivano stanovništvo navedenog Grada za „same sebe“ ima istaknutiji stav o posebnom regionalnom identitetu. Skoro polovica ispitanika (47,7 %) takvog je mišljenja, što je za 7 % veća razlika od ukupnog uzorka. Pripadnost bosanskoj regiji manja je za 5,7 %, odnosno hercegovačkoj 1,3 % od ukupnog uzorka.

Slika 45. Pripadnost odabranog Grada/općina regijama Bosni i Hercegovini prema ispitanicima iz Grada Livna
Izvor: Anketno istraživanje 2020.

Ispitanici s buškoblatskog područja koje pripada Općini Tomislavgrad imaju vrlo slične stavove o pripadnosti Općina Bosansko Grahovo, Glamoč i Posušje poput ispitanika Grada Livna. Kod ostale četiri odabrane Općine uočavaju se značajne razlike u odnosu na prethodno navedene ispitanike (Slika 46.). Za Općinu Kupres buškoblatski ispitanici također ju u najvećoj mjeri smatraju dijelom bosanske regije (42 %). Njih 32,2 % ju smatra dijelom hercegovačke regije, što je za 9,2 % više nego u ukupnom uzorku. Prostor Općine Prozor-Rama manje smatraju dijelom bosanske, a više hercegovačke ili posebne regije. Njih 18 % smatra ju dijelom Bosne, što je za 7,4 % manje od odgovora ukupnog uzorka. Za pripadnost Prozora-Rame Hercegovini izjasnilo se njih 62,4 % što je 4,4 % više od ukupnog uzorka te 19,5 % za poseban regionalni identitet što je 2,9% više od ukupnog uzorka.

Još veće razlike od ukupnog uzorka očitavaju se kod Općine Tomislavgrad, za koju buškoblatsko stanovništvo Općine Tomislavgrad više tvrdi da je dio Hercegovine nego drugih regija. 5,4 % ispitanika smatra navedeni prostor dijelom Bosne, što je 8 % manje nego kod ukupnog uzorka. Također, 26,3 % ih smatra dijelom posebne regije, što je 5,6 % manje nego kod ukupnog uzorka. Udio se u odnosu na ukupni povećava za pripadnost prostora Hercegovini za što se izjasnilo 68,3 % ispitanika, što je 13,6 % više nego kod ukupnog uzorka. Najveću pak razliku u odnosu na ukupni uzorak čine njihovi stavovi o regionalnoj pripadnosti Grada Livna. Buškoblatski ispitanici najvećim dijelom Grad Livno smatraju dijelom Bosne. Tako se izjasnilo njih 47,3 %, što je 13,3 % više nego kod ukupnog uzorka. Njih 2% više nego kod ukupnog uzorka smatra spomenuti prostor dijelom Hercegovine (27,3 %). Njih 25,4 % ne smatra pripadnost prostora ni Bosni ni Hercegovini, što je 15,3 % manje nego kod ukupnog uzorka. Zanimljivo je kako buškoblatski ispitanici koji su dio Općine Tomislavgrad, imaju izraženije stavove o pripadnosti prostora sjeverno od njih Bosni, a istočno i južno Hercegovini, umanjujući prisutnost posebnog regionalnog identiteta u okolici. S druge strane, stavovi im se značajno razlikuju od ispitanika livanjskog kraja, s kojima čine istu prirodnu, ali različitu administrativnu cjelinu (upravnu i vjersku).

Slika 46. Pripadnost odabranog Grada/općina regijama Bosni i Hercegovini prema ispitanicima buškoblatskog dijela Općine Tomislavgrad
Izvor: Anketno istraživanje 2020.

Usporedba stavova ispitanika Grada Livna o njihovoj regionalnoj pripadnosti, ali i drugih odabranih općina sa stupnjem obrazovanja nije pokazala značajne razlike u odgovorima. S druge strane, utvrđena je razlika u odgovorima s obzirom na narodnost. Nešto manje od polovice Hrvata Grada Livna smatra da njihov Grad ima poseban regionalni identitet (48,7 %) te po 25,6 % bosanski ili hercegovački regionalni identitet. Za Srbe Grada Livna ona je uglavnom dio Bosne (62,5 %), dok za 37,5 % njih dio posebne regije. Suprotno njima, Srbi „s Donjeg polja“ pod Općinom Bosansko Grahovo vide Grad Livno većim dijelom kao dio Hercegovine (57,1 %), a manjim kao dio Bosne (42,9 %). Bošnjački ispitanici iz Grada Livna mišljenja su o njoj pripadnosti Bosni (59,3 %), a manji dio njih posebnoj regiji (33,3 %) ili Hercegovini (7,4 %).

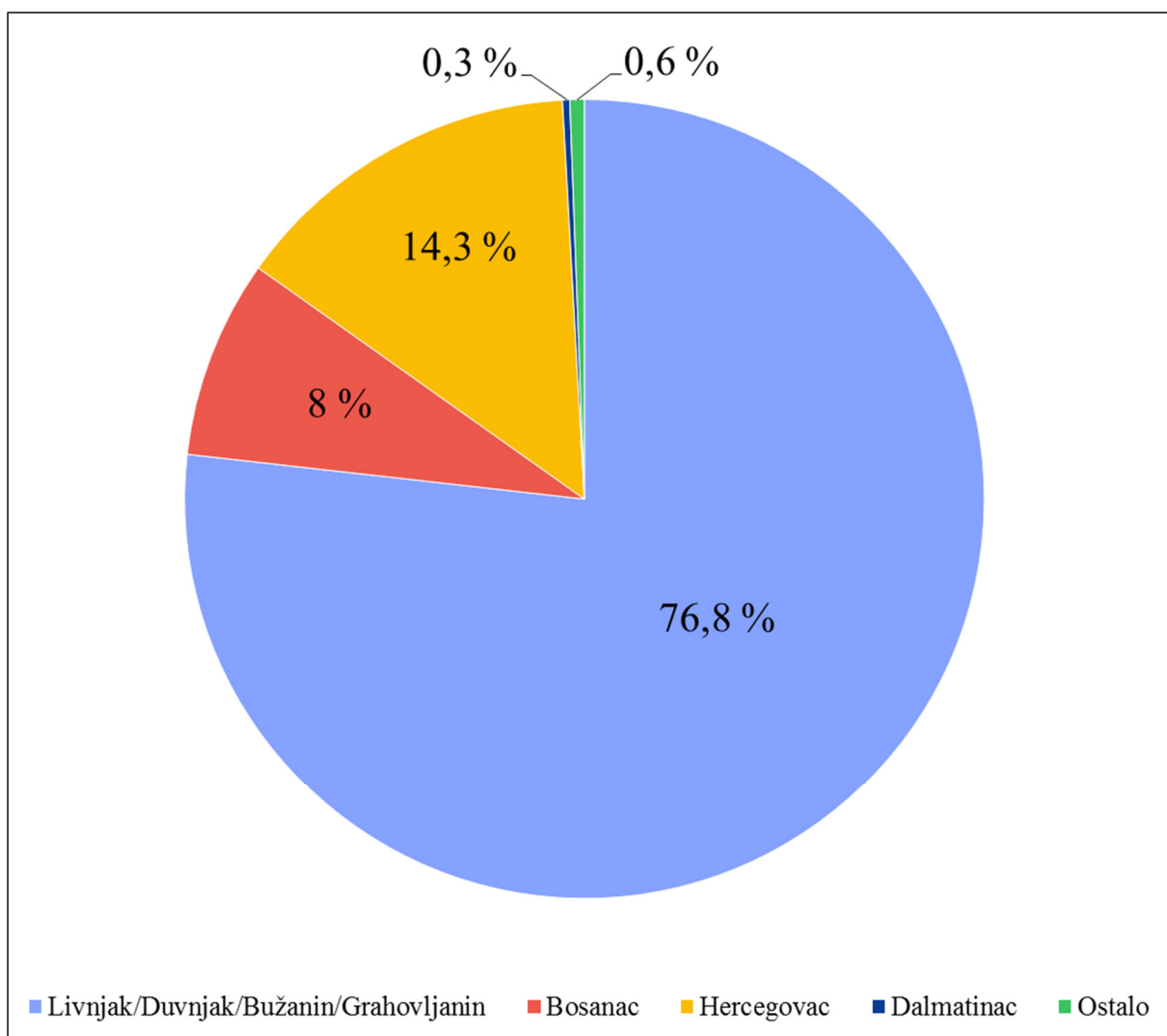
Od ostalih rezultata vrijedi izdvojiti gotovo apsolutno svrstavanje Općine Tomislavgrad u Hercegovinu od strane livanjskih, ali i svih Srba s istraživanog prostora. Bošnjaci iz Grada Livna smatraju pak Općinu Tomislavgrad najviše dijelom Bosne (44,4 %), zatim Hercegovine (29,6 %) te posebne regije (25,9%). Također, smatraju Općinu Kupres dijelom Bosne (70,4 %), a manjim dijelom posebne regije (18,5 %) te Hercegovine (11,1 %). Najoprečniji su stavovi Srba o pripadnosti Općine Kupres. Dok je ona za livanjske Srbe u potpunosti dio Bosne, za bosanskograhovske Srbe s Livanjskog polja je poput Grada Livna većim dijelom dio Hercegovine (57,1%), a manjim dio Bosne (42,9%).

Osim ispitivanja stavova o smještanju određenih prostora u regionalne okvire, ispitanicima je ponuđeno pitanje izjašnjavanja o vlastitom regionalnom identitetu. Ovo pitanje ponuđeno je dva puta u sklopu dijelova anketnog istraživanja „Opće informacije“ i „Vaši stavovi o regionalnom identitetu“. Razlog tomu je kako bi se utvrdilo hoće li se pojaviti značajne promjene u odgovorima nakon što ispitanici poslije uvodnog dijela eventualno promijene mišljenja. Utvrđena je prosječna promjena od 1,5 %, tj. medijalna vrijednost od 0,8 (%). To znači da je otprilike jedan od 100, odnosno sedam od ukupno 685¹¹ ispitanika promijenilo način regionalnog izjašnjavanja tijekom ispunjavanja upitnika, što predstavlja zanemarivo odstupanje.

Kada se izjašnjavanju o vlastitom regionalnom identitetu, 76,8% ispitanika primarno se izjašnjava kao Livnjaci, Duvnjaci, Bužani ili Grahovljani. Svi navedeni identiteti u

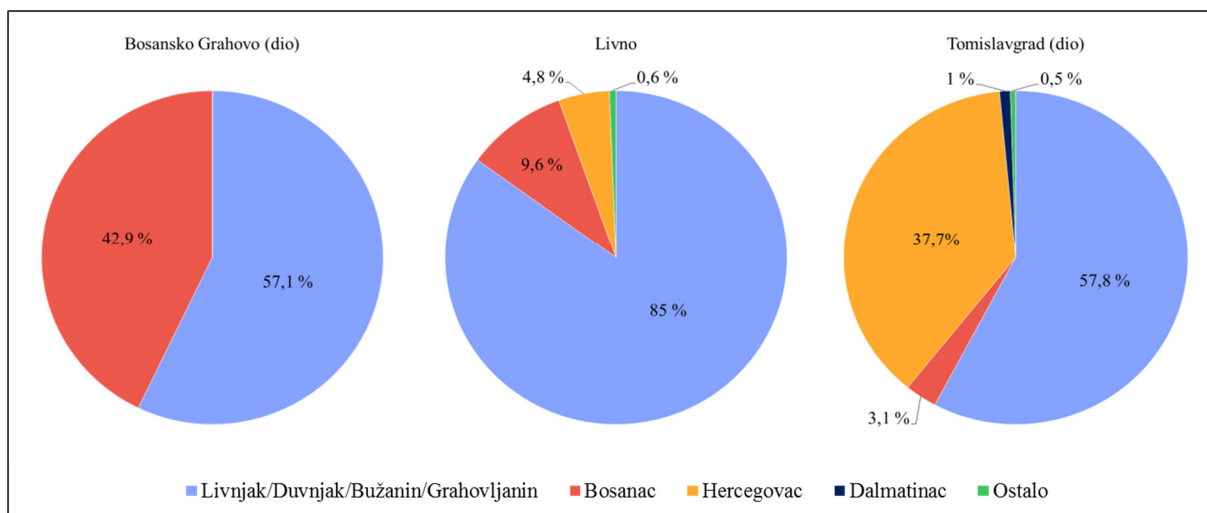
¹¹ Kod ovog pitanja bilo je 15 nevažećih odgovora s neprostornim kategorijama identiteta, zbog čega je ukupni broj ispitanika manji nego u analizi ostalih pitanja. Nevažeći odgovori nastali su kao posljedica poluotvorenog tipa pitanja, kojim se htjelo izbjeći sužavanje izbora, međutim odgovori nisu mogli biti vrjednovani i klasificirani.

prostornom smislu vezani su uz geografske značajke pripadajućeg prostora, bilo da se radi o prirodnogeografskim (krško polje, blato) ili društvenogeografskim (administrativna podjela) obilježjima. Stoga se navedeni identiteti odnose na subregionalni prostor kojemu su glavna obilježja Livanjsko polje i Buško blato, odnosno prostor Grada Livna i dijelova Općina Tomislavgrad i Bosansko Grahovo. Iznimno visok udio (76,8 %), prema kojem se tri od četiri ispitanika navedenog prostora izjašnjava na subregionalnoj razini radije nego na regionalnoj ukazuje na jak subregionalni identitet koji se svojim posebnostima ističe iznad drugih regionalnih identiteta u široj okolini, što predstavlja konflikt u ustaljenoj bosanskohercegovačkoj dihotomiji te pri utvrđivanju dosega njihova utjecaja na istraživanom prostoru. U regionalnom smislu, prvenstveno Bosancima smatra se 8 % ispitanika, a 14,3 % Hercegovcima. Osim navedene tri najveće skupine, nekoliko ispitanika izjasnilo se Dalmatincima (0,3 %) te Ostalima (0,6 %) (Slika 47.). Pod kategoriju „Ostali“ spadaju ispitanici s različitim prostornim identitetima relevantnima za istraživani prostor, poput „Završje“, „Tropolje“ i slično.

Slika 47. Primarni regionalni identitet stanovnika Livanjskog polja i Buškog blata
Izvor: Anketno istraživanje 2020.

Promatrajući regionalni identitet na razini općine prebivanja ili podrijetla ispitanika (Slika 48.), ispitanici Grada Livna najviše se izjašnjavaju na subregionalnoj razini, kao Livnjaci (85 %). Zatim slijedi stanovništvo buškoblatskog dijela Općine Tomislavgrad, odnosno Bužani, s 57,8 % ispitanika te stanovnici bosanskograhovskog dijela Livanjskog polja s 57,1 % ispitanika. Bosanski regionalni identitet primarno je zastupljen kod 9,6 % ispitanika Grada Livna, u buškoblatskom području Općine Tomislavgrad kod 3,1 % ispitanika te u bosanskograhovskom dijelu Livanjskog polja kod 42,9 % ispitanika. Hercegovački regionalni identitet primarno je zastupljen kod 4,8 % ispitanika Grada Livna te 37,7 % stanovnika buškoblatskog područja Općine Tomislavgrad. Dalmatinski identitet primarno je zastupljen kod 1 % ispitanika buškoblatskog područja Općine Tomislavgrad, dok su ispitanici kategorije „Ostali“ zastupljeni s ukupno 1,1 % zajedno u Gradu Livnu i buškoblatskom području Općine Tomislavgrad.

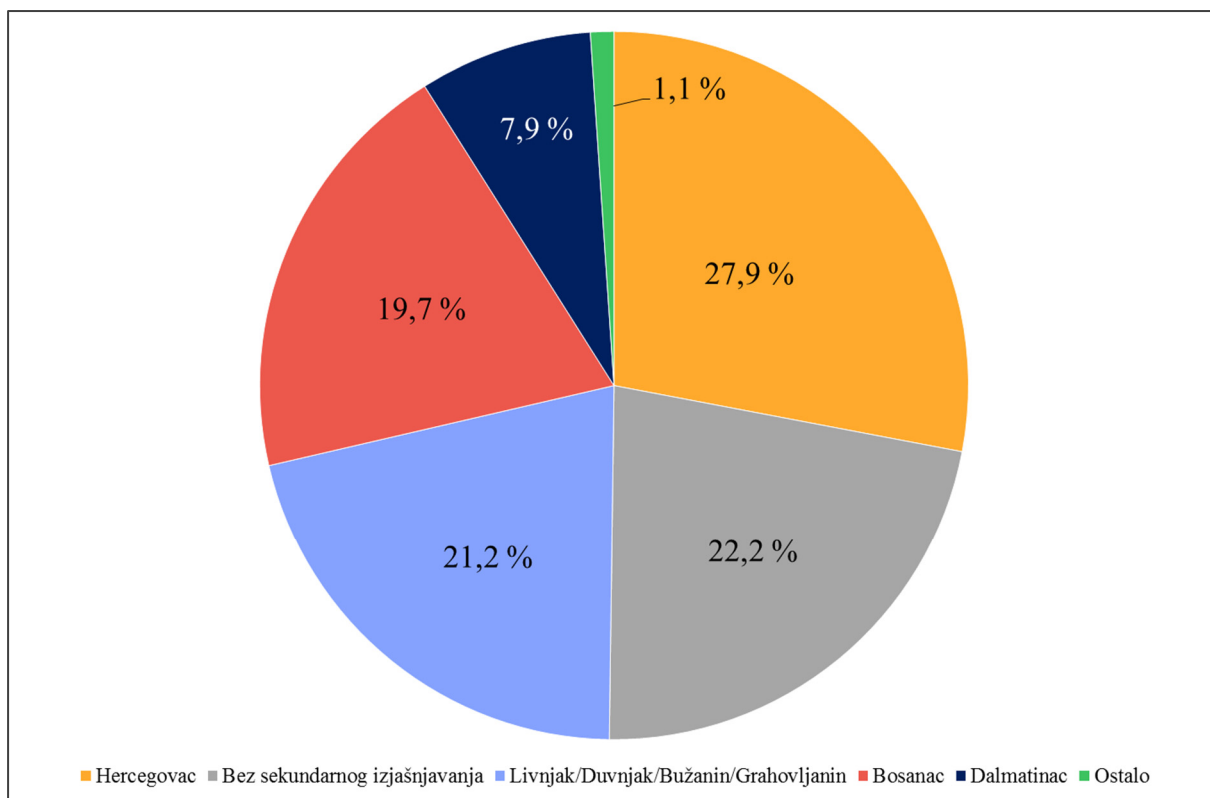

Slika 48. Primarni regionalni identitet stanovnika Livanjskog polja i Buškog blata, prema Gradu/općinama

Izvor: Anketno istraživanje 2020.

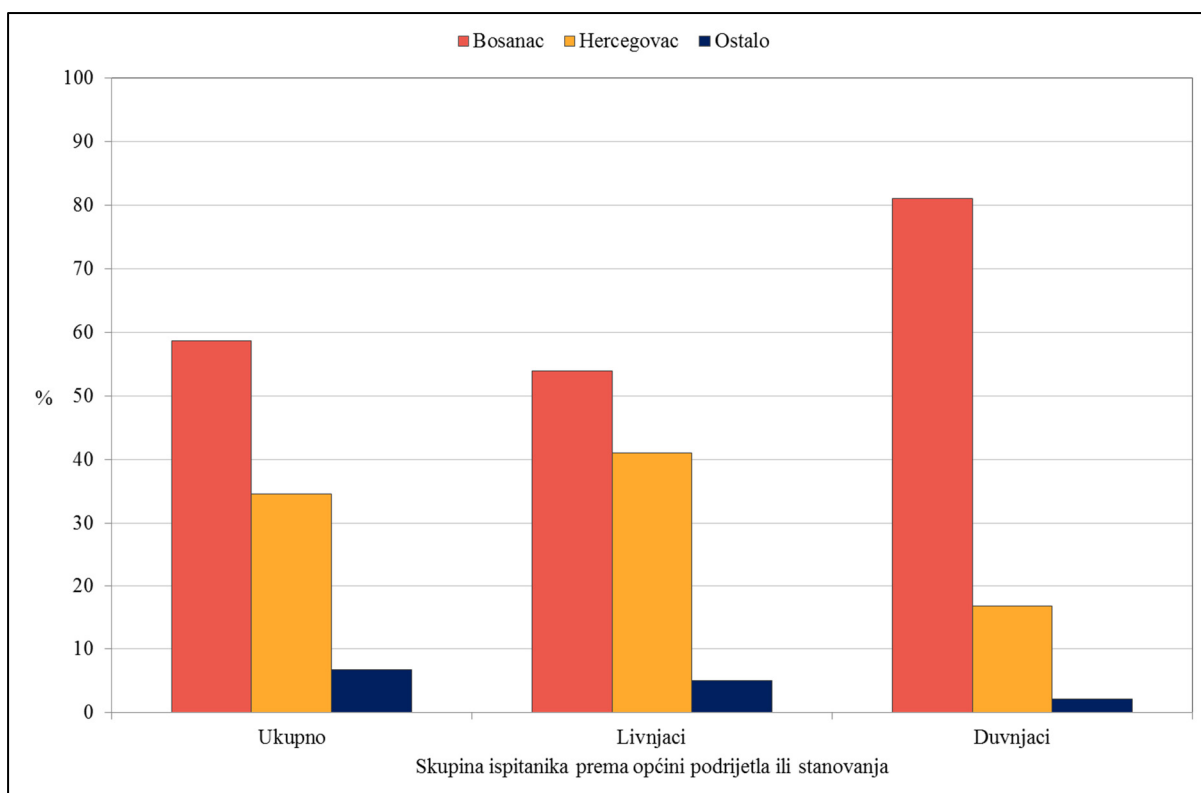
Osim primarnog, ispitanicima je ponuđeno odabrati, ukoliko ga imaju, sekundarni regionalni identitet (Slika 49.). Ova opcija odnosi se primjerice na situaciju kada ispitanik ima primarni (sub)regionalni identitet, ali se uz njega još sekundarno izjašnjava iz nekog razloga poput izjednačavanja s drugim regionalnim identitetom, pojašnjenja sugovorniku koji nije upućen u prostor ili identitet o kojemu se govori i slično. Od ukupno 468¹² ispitanika, najviše njih sporedno se smatra Hercegovcima (27,9 %). Hercegovski kao sekundarni regionalni identitet prisutan je kod 33,1 % ispitanika buškoblatskog kraja koji pripada Općini Tomislavgrad te 7 % ispitanika Grada Livna. Zatim slijedi skupina ispitanika koja nema dvojni ili sporedni regionalni identitet. Nakon njih slijedi skupina kojoj je sporedni jedan od subregionalnih identiteta (21,2 % ispitanika), odnosno koji su se primarno izjasnili kao Bosanci, Hercegovci i ostalo. Četvrtu skupinu čine ispitanici koji se sporedno izjašnjavaju kao Bosanci (19,7%), a čine ih 11,5 % ispitanika Grada Livna te 28,6 % bosanskograhovskih ispitanika s Livanjskog polja. Posljednje skupine čine Dalmatinci s 7,9 % ispitanika (2 % iz Grada Livna i 5 % s buškoblatskog područja Općine Tomislavgrad) te „Ostali“ s 1,1 % ispitanika.

¹² 33,1 % odgovora na ovo pitanje nije valjano; budući da je pitanje bilo neobavezno i otvorenog tipa, dio ispitanika nije odgovorio ili je nepotpuno, nelogično i „pogrešno“ odgovorio ((identičan primarni i sekundarni identitet, nelogični odgovori (npr. primarni identitet Bosanac, sekundarni identitet Hercegovac, Švabo,...))

Slika 49. Sekundarni identitet stanovnika Livanjskog polja i Buškog blata
Izvor: Anketno istraživanje 2020.

U anketnom istraživanju jedno od pitanja bilo je utvrditi kakvo regionalno nazivlje nije prigodno, odnosno što ispitanicima smeta kada im se drugi sugovornici obraćaju na tu temu (Slika 50.). Ukupno, 58,7 % ispitanika smatra neprikladnim kada ih se nazove Bosancima, 34,5 % ispitanika kada ih se nazove Hercegovcima te 6,8 % ispitanika kada ih se nazove ostalim krivim prostornim odrednicama (primjerice Duvnjak, a ispitanik je s iz Livna ili s Buškog blata i ističe spomenuti prostorni identitet). Polovica ispitanika iz Grada Livna (53,9 %) negoduje kada ih se smatra Bosancima, 41,4 % ispitanika kada ih se smatra Hercegovcima te 5 % ostalim regionalnim nazivima. Ispitanici buškoblatskog područja Općine Tomislavgrad najviše smatraju neprikladnim kada ih se nazove Bosancima (81,1 %). Manji dio njih smatra neprikladnima kada ih se nazove Hercegovcima (16,8 %) ili ostalim regionalnim nazivima (2,1 %). U livanjskom dijelu Općine Bosansko Grahovo samo jedan ispitanik iznio je stav u ovom pitanju, u kojem smatra neprikladnim kada ga zovu Bosancem, jer je prethodno iznio stav da ima isključivo primarni subregionalni identitet.

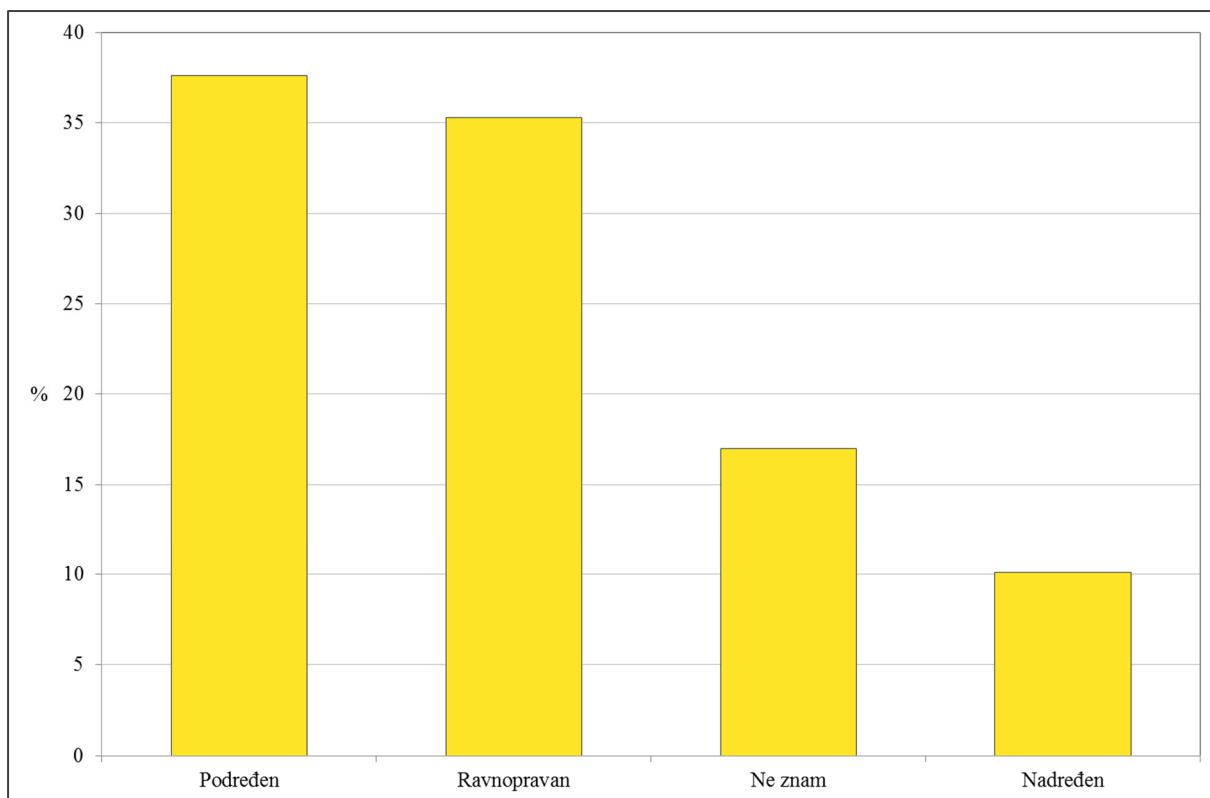

Slika 50. Regionalno nazivlje, koje ispitanici smatraju neprikladnima ili pogrešnim, prema Gradu/općini podrijetla ili prebivanja¹³

Izvor: Anketno istraživanje 2020.

Jedan od načina neizravnog utvrđivanja jakosti subregionalnog naspram ostalih regionalnih identiteta bio je rangiranje, odnosno ocjenjivanje odnosa između njih (Slika 51.). Ispitanicima su ponuđeni odgovori o podređenosti, ravnopravnosti i nadređenosti spomenutih identiteta. Trećina ispitanika (36,7 %) smatra da je subregionalni (primjerice livanjski) podređen regionalnom (primjerice bosanskom) identitetu. Trećina ispitanika (35,3 %) izjednačava subregionalni i regionalni identitet po jakosti, odnosno smatra da je subregionalni identitet, iako po zoni utjecaja manji, po intenzitetu jednako jak i ravnopravan u prostoru. Ovo pitanje nije razumjelo ili nije znalo odgovoriti 17 % ispitanika, dok svaki deseti ispitanik (10,1 %) smatra subregionalni identitet nadređenim.

¹³ Rezultati za bosanskograhovsko stanovništvo Livanjskog polja nisu grafički prikazani, budući da je samo jedan ispitanik odgovorio na navedeno pitanje. Pritom negativnim pojmom smatra „Bosanac“, jer se prethodno primarno izjasnio posebnim regionalnim identitetom, zbog čega bi se na kraju mogao steći pogrešan dojam o bosanskograhovskoj pripadnosti Bosni, a negativnom vezanju uz pojam „Bosanac“

Slika 51. Stavovi ispitanika o odnosu subregionalnog i regionalnih identiteta na istraživanom prostoru

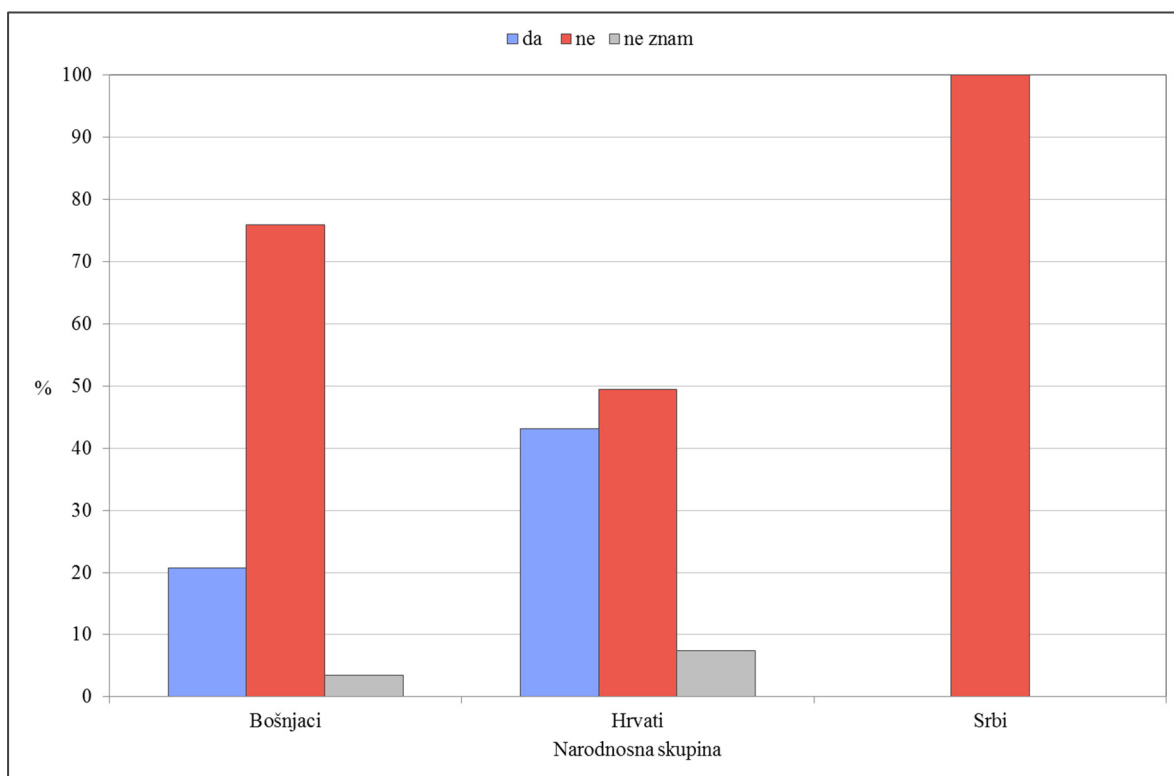
Izvor: Anketno istraživanje 2020.

Jedno od najzanimljivijih pitanja bilo je utječe li narodnost na regionalno izjašnjavanje. Malo više od polovice ispitanika (51,9 %) smatra da njihova narodnost ne uvjetuje način regionalnog izjašnjavanja. Po tom pitanju nije se izjasnilo 7 % ispitanika, odnosno nisu sigurni u odgovor ili prirodu pitanja. Ostali ispitanici (41,1 %) potvrdno su se izjasnili. Prema tome postoji značajna, iako u manjini, skupina ispitanika koja smatra da njihova narodnost utječe na regionalno izjašnjavanje. Ta činjenica sama po sebi ne znači mnogo, osim da više od trećine ispitanika svoj regionalni identitet usklađuje s nacionalnim identitetom ili mu ga podređuje, dok s druge strane malo više od polovice ispitanika jasno razlikuje i odvaja te dvije vrste identiteta.

Međutim, poveznica nacionalnog i prostornog (regionalnog) identiteta kod značajnog udjela ispitanika pokazatelj je složenih okolnosti uvjetovanih brojnim historijskogeografskim, religijskim, političkim, gospodarskim i demografskim čimbenicima na regionalnoj i nacionalnoj razini, a koja dio stanovništva istraživanog prostora navodi na različito poimanje regionalnog identiteta, koje nije neispravno, ali se može temeljiti na iskrivljenim činjenicama. Primjerice, dio Hrvata istraživanog prostora potencijalno se izjašnjava Hercegovcima u regionalnom smislu budući da najveća i najhomogenija skupina

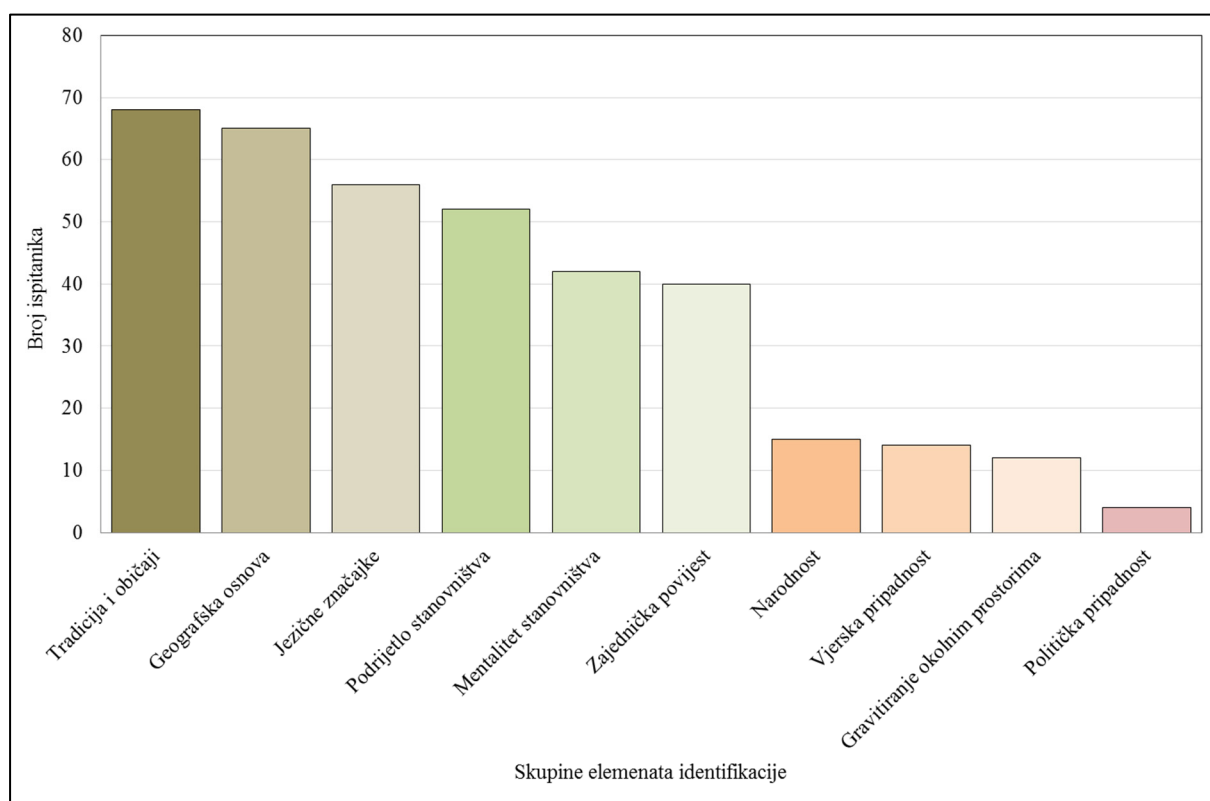
bosanskohercegovačkih Hrvata živi upravo u Hercegovini, nasuprot „bošnjačkoj“ ili „srpskoj“ Bosni. Takav pristup temeljen na djelomičnoj demografskoj stvarnosti ne daje točnu ni potpunu sliku o stvarnom regionalnom, ali ni o nacionalnom identitetu. Ovakvo pitanje zaslužuje posebno istraživanje, na čiju problematiku je ukazao i pritom ju s brojnim primjerima obradio Darko Periša u svom radu iz 2011. godine.

Prema narodnosti, Srbi s istraživanog prostora negativno su se izjasnili, odnosno ne smatraju narodnost čimbenikom utjecaja na regionalni identitet. Tri četvrtine bošnjačkih ispitanika (75,9 %) slaže se s prethodnom tvrdnjom, dok njih 20,7 % misli suprotno, a 3,4 % ih ne zna odgovor. Slično ukupnom uzorku, polovica Hrvata (49,5 %) negativno se izjasnila. Manji, ali značajan postotak njih (43,2 %) pozitivno se izjasnio, dok ostatak (7,4 %) ispitanika ne zna odgovor. Iako je velika razlika među ukupnim brojem ispitanika hrvatske i ostalih narodnosti, uočljivo je kako se kod Hrvata ističu dvije značajne skupine s različitim stavovima o navedenom pitanju (Slika 52.).

Slika 52. Utjecaj narodnosti ispitanika na regionalno izjašnjavaње
Izvor: Anketno istraživanje 2020.

Pretposljednje pitanje bilo je utvrditi koji su to elementi, odnosno skupine elemenata identifikacije koje ispitanici percipiraju kao bitne prvotno za postojanje posebnog (mikro)regionalnog identiteta, a zatim i za njegovu snagu i utjecaj u prostoru. Pitanje je bilo otvorenog tipa, kako bi se ispitanici mogli što bolje izraziti, a na temelju njihovih 368 odgovora nastalo je deset skupina elemenata identifikacije: tradicija i običaji, geografska osnova, jezične značajke, podrijetlo stanovništva, mentalitet stanovništva, zajednička povijest, narodnost, vjerska pripadnost, gravitiranje okolnim prostorima te politička pripadnost (Slika 53.). Prema ispitanicima najbitniji čimbenik identifikacije jesu tradicija i običaji prostora (18,5 %), nakon kojih slijede geografska osnova prostora (17,7 %) te jezične značajke (15,2 %). Osim njih, po učestalosti odgovora ističu se i podrijetlo (14,1 %) i mentalitet (11,4 %) stanovništva te njegova zajednička povijest (10,9 %). Manjim dijelom kao elementi identifikacije prisutni su ostali društveni čimbenici poput narodnosti (4,1 %), vjerske pripadnosti (3,8 %), gravitiranja okolnim prostorima (3,5 %) i politička pripadnost (1,1 %).

Slika 53. Skupine elemenata identifikacije prema ispitanicima

Izvor: Anketno istraživanje 2020.

Posljednje pitanje zatvorenog tipa odnosilo se na poznavanje horonima¹⁴ i poistovjećivanje istraživanog prostora s njima. U izbor ponuđenih odgovora prihvaćeni su oni horonimi koji su u manjoj ili većoj mjeri zastupljeni u lokalnoj/regionalnoj književnosti, znanstveno-stručnim radovima te ostalim izvorima poput medija ili *web*-stranica različitog karaktera (Slika 54.). Budući da je na ovo pitanje bilo omogućeno više odgovora, njihov ukupni broj je 883. Od pet ponuđenih odgovora („Tropolje“, „Zabiokovlje“, „Zadinarje“, „Završje“ i „Niti jedno od ponuđenih“), najveći udio ispitanika (32,2%) ne povezuje niti jedan od ponuđenih odgovora s ovim prostorom Livanjskog polja i Buškog blata. Nakon toga slijede horonimi „Zadinarje“ s 23,4 %, „Tropolje“ s 18,1 %, „Završje“ s 16,5 % te „Zabiokovlje“ s 9,7 %. Za svaki navedeni horonim postoje pozitivne i negativne kritike, ali im je svima zajednički nizak udio u poznavanju i korištenju među stanovništvom istraživanog prostora. Tek dva od deset stanovnika u prosjeku je za navedene horonime čulo, koriste ih ili ih poistovjećuju s prostorom istraživanja. Stoga je ovo pitanje uz stručnu literaturu poslužilo u otkrivanju zastupljenosti horonima i njihove povijesne i geografske pouzdanosti.

Zadinarje u slučaju istraživanog prostora odnosi se na sav prostor istočno od Dinare (i Kamešnice) kojemu je ova planina uz Livanjsko polje geomorfološka odrednica. U svom radu Darko Periša navodi Zadinarje kao najpravičnije geografsko nazivlje za širi prostor krških polja (Livanjsko, Glamočko, Duvanjsko i Kupreško) koja gravitiraju Dinari i predstavljaju jedinstvenu geomorfološku cjelinu (Periša, 2011: 326). U kontekstu šireg prostora navedeno ima smisla, međutim za istraživano područje pojam Zadinarja dolazi u obzir uglavnom za stanovništvo Donjeg (sjeverozapadno od pravca Prolog – Prisap) i Gornjeg polja (Livno i okolica) kojemu je planina Dinara, a jugoistočno od nje Kamešnica reljefna barijera prema zapadu. S druge strane, buškoblatskom stanovništvu Dinara je (izuzevši Kamešnicu) po zračnoj udaljenosti dalja od Biokova, zbog čega gospodarske aktivnosti nisu usmjeravali trasom preko Vagnja, već južnije. U prilog tvrdnji idu rezultati ankete po kojima je pojam Zadinarja, iako najbliži i najpravičniji od svih pojmova, najviše blizak stanovništvu bosanskograhovskog dijela Livanjskog polja, zatim stanovništvu Grada Livna, a najmanje stanovnicima Buškog blata.

Tropolje je povijesni pojam koji se u medijima i literaturi nerijetko ističe kao prostor koji najčešće obuhvaća Duvanjsko, Livanjsko i Glamočko polje¹⁵. Za širi prostor krških polja u Hercegbosanskoj županiji ovaj pojam je neprecizan jer se na njemu nalaze četiri velika

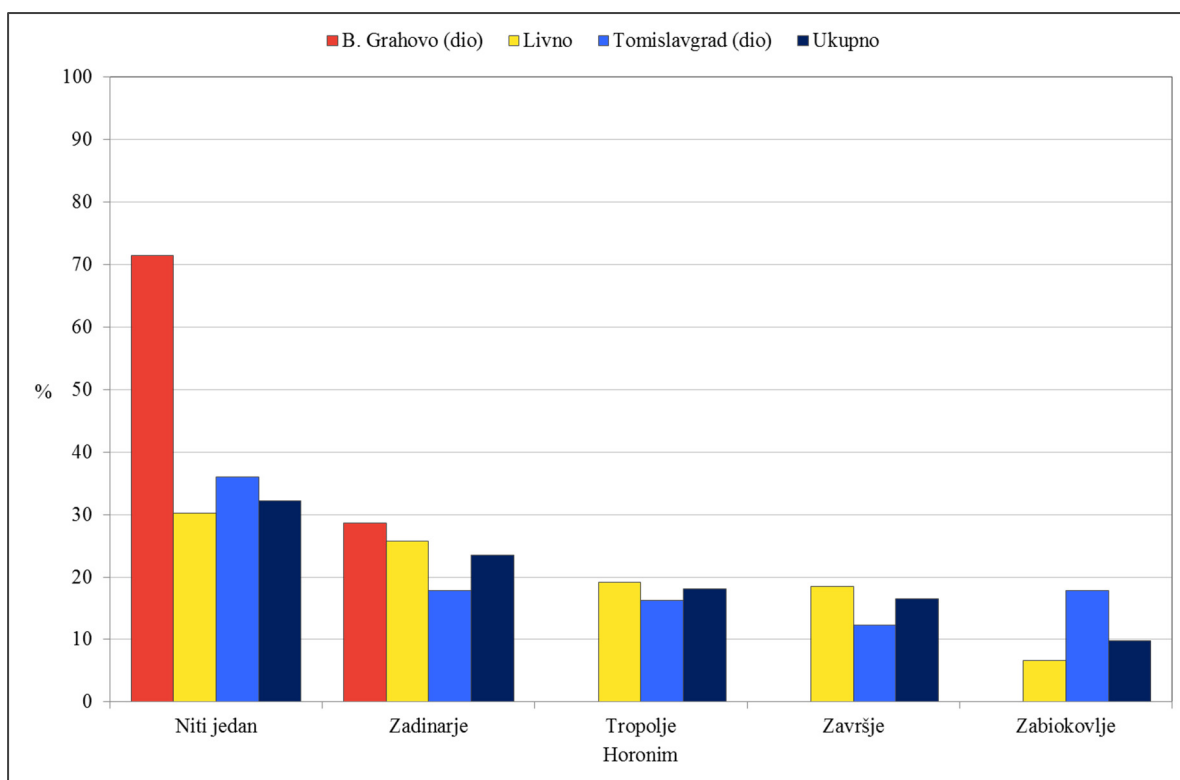
¹⁴ Horonim – geografski naziv za prostornu cjelinu (regija, kraj, država i sl.), URL 25

¹⁵ Prostor koji približno odgovara povijesnom horonimu „Zapadne strane“

krška polja (prethodno navedena te Kupreško polje) te je stoga nemoguće na neutemeljenim argumentima izdvajati jedno od navedenih polja, a tu je još i niz njih manjih. Tropolje je zaista povijesni prostor koji se u srednjem vijeku spominje uz Livno, ali je zasebna cjelina koja se najvjerojatnije odnosi na Kninsko, Kosovo i Petrovo polje (Periša, 2011), a postoje i druge interpretacije zbog čega i dan danas dolazi do problematike primjene pojma i njegovog prostornog obuhvata (URL 26).

Završje je, poput Tropolja, stvarni srednjovjekovni horonim koji se u medijima i literaturi nepravilno veže uz prostor krških polja zapadne Bosne i Hercegovine. Horonim Završje spominje se u kontekstu srednjovjekovnog razdoblja bosanske vlasti nad spomenutim prostorom, koji bi pri tome označavao bosansko gledište prema zapadnim granicama Kraljevstva, njegovim završetkom. Međutim, prostor krških polja nakon dolaska pod bosansku upravu oblikovan je u cjelinu Zapadne strane s promjenjivim granicama ovisno o širenju teritorija. S druge strane, Završje je prostor koji je obuhvaćao sjeverni doseg Bosanskog kraljevstva (od sjeveroistoka prema sjeverozapadu cjeline Usora i Soli, a moguće i Donji Kraji) (Periša, 2011). Stoga se postavlja pitanje kako je do danas moguća pogrešna interpretacija horonima Završje u prostoru ako postoje historijski izvori koji upućuju na njegov obuhvat u Bosanskom kraljevstvu. Horonim Završje je, nakon Zabiokovlja najmanje poznat i bitan ispitanicima istraživanog prostora, što se osobito vidi kod buškoblatskih ispitanika Općine Tomislavgrad.

Zabiokovlje u ovom slučaju odražava gledište s primorske, srednjedalmatinske obale prema sjeveroistoku, iza Biokova. Ovaj naziv svoje uporište ima u tome što se njegovo zaleđe do 30-ak kilometara udaljenog buškoblatskog prostora pruža kroz više-manje jednolik krajolik s porastom nadmorske visine prema sjeveroistoku, a čije je stanovništvo kroz prošlost bilo usko gospodarski vezano. Izuzevši planinu Zavelim koja predstavlja reljefnu barijeru između srednjedalmatinske Zagore i buškoblatskog prostora, prostor je spojen 10-ak kilometara širokim područjem između Zavelima i Kamešnice. Međutim, naziv Zabiokovlje eventualno bi vrijedio isključivo za buškoblatski prostor jer se ostatak istraživanog prostora pruža dalje prema sjeveru i sjeverozapadu, što je i potvrđeno anketnim istraživanjem u kojem su pojam „Zabiokovlje“ u najvećoj mjeri prepoznali i odabrali ispitanici iz gotovo svih buškoblatskih naselja. Unatoč tome, Buško blato (jezero) prirodni je dio Livanjskog polja i društveno-gospodarski dio krške cjeline u Hercegbosanskoj županiji, zbog čega navedeni te cjelokupni istraživani prostor nema smisla povezivati s terminom Zabiokovlje.

Slika 54. Poznavanje i povezivanje horonima s prostorom istraživanja, prema Gradu/općini ispitanika

Izvor: Anketno istraživanje 2020.

11. Rasprava i zaključak

Uvidom u historijskogeografski razvoj prostora Livanjskog polja i Buškog blata utvrđena je njegova rascjepkanost i pripadnost različitim teritorijalno-upravnim strukturama tijekom vremena. Takva složena administrativna situacija na jedinstvenom području uvjetovala je različita poimanja stanovništva o prostornom identitetu, unatoč homogenoj prostornoj cjelini te njihovim brojnim nematerijalnim sličnostima. Današnji prostor Grada Livna, te dijelovi Općina Bosansko Grahovo i Tomislavgrad koji se nalaze na prostoru Livanjskog polja i Buškog blata, do (pred)osmanlijskog razdoblja dijele ista povijesna obilježja.

Razlike se javljaju prilikom podjele Hlivanjske županije na više župa, kada je, ako ne i prije, prostor Buškog blata došao pod upravu Duvna. Kako je župa Duvno u previranjima tijekom 14. i 15. stoljeća između hrvatske i bosanske vlasti postala dio Humske zemlje, tako se i prostor Buškog blata našao unutar nove političko-teritorijalne cjeline, kasnije nazvane Hercegovina, u čijem sklopu ostaje do početka 18. stoljeća. Nakon toga buškoblatski prostor u obliku nahije pripojen je hlivanjskoj nahiji do kraja 19. stoljeća i pojave austrougarske vlasti

koja ga dijelom ponovno vraća u administrativne granice današnje Općine Tomislavgrad, međutim oba prostora ostaju dijelom bosanske regije. Uz iznimku od 20-ak godina postojanja Općine Prisoje sredinom 20. stoljeća koja je obuhvaćala veliki dio buškoblatskog prostora, ostao je dijelom duvanjske/tomislavgradske lokalne uprave. Usporedno s upravno-teritorijalnim ustrojima mijenjala se i crkvena pripadnost prostora ovisno o pripadajućoj župi; osnivanjem Hercegovačkog apostolskog vikarijata nastavljena je srednjovjekovna tradicija pripadnosti prostora duvanjskoj biskupiji.

S druge strane, Livanjsko polje rijetko su se nalazilo u sklopu Hercegovine. Bilo je to netom prije konačnog pada pod osmansku vlast te kratkotrajno nakon Velikog bosanskog ustanka u prvoj polovici 19. stoljeća. Manje promjena negoli buškoblatski prostor Livanjsko polje doživjelo je i po pitanju crkvenog ustrojstva. Uz manji prekid tijekom pripadnosti Bosanskom kraljevstvu, odnosno duvanjskoj biskupiji, do polovice 18. stoljeća prostor je nominalno bio dijelom Splitske nadbiskupije, da bi nakon uspostavljanja nove organizacije do danas pripadalo Bosni u širem smislu.

U administrativnom smislu cjelokupni istraživani prostor podijeljen je na tri dijela, u obliku koji je izravno naslijeđe povijesnih zbivanja na njemu; buškoblatski prostor, isključujući njegov zapadni i sjeverozapadni dio koji pripada Gradu Livnu oblikovao se kao takav u kasnom srednjem vijeku te je potvrđen približnim granicama buškoblatske nahije. Na sjeverozapadu polja dio koji pripada Općini Bosansko Grahovo obuhvaća približnu površinu nahije Sarumiševo, a uzimajući u obzir njenu rijetku naseljenost vlaškim, kasnije srpskim pravoslavnim stanovništvom, granica hlivanjske i sarumiške nahije danas približno predstavlja administrativnu i etničko-vjersku granicu Grada Livna i Općine Bosansko Grahovo te Hrvata katolika i Srba pravoslavaca.

Koliko su historijskogeografski i drugi, prvenstveno društveni čimbenici uvjetovali različitost u regionalnom izjašnjavanju, stanovnici su najbolje objasnili kroz anketno istraživanje. „Poseban“, subregionalni ili zavičajni identitet najprisutniji je oblik identifikacije kojim se koristi tri četvrtine stanovništva na cijelom istraživanom prostoru. To je pokazatelj ne samo posebnosti regije u odnosu na širu okolicu, nego i prijelazne zone bosanskog i hercegovačkog regionalnog identiteta koji na istraživanom prostoru nema jak niti presudan utjecaj. Time je odbačena hipoteza o primarnom regionalnom identificiranju stanovništva s historijskim regijama. Subregionalni identitet najviše je izražen u jezgri istraživanog područja koju predstavlja Grad Livno, a izraženost se smanjuje prema rubnim sjeverozapadnim i

jugoistočnim dijelovima. Smanjenje izraženosti primjetno je u korist bosanskog regionalnog identiteta prema sjeverozapadu, odnosno hercegovačkog prema jugoistoku. Hipoteza da lokalni (zavičajni ili subregionalni) identitet dominira nad regionalnim identitetom djelomično je potvrđena; naime, takav stav može se prihvatiti za stanovništvo Grada Livna, dok je kod stanovništva ostale dvije Općine (odnosno njihovih dijelova) na istraživanom prostoru subregionalni identitet također izražen, ali nedovoljno jako da bi se govorilo o dominantnom identifikacijskom obilježju. Spomenute tvrdnje o prostornom smještaju i utjecaju dviju historijskih regija ispitanici iz Grada Livna su potvrdili sukladnim smještanjem okolnih Općina. Međutim, za gotovo polovicu buškoblatskih ispitanika Općine Tomislavgrad Grad Livno pripada Bosni te tako dolazi do situacije da je Livanjsko polje za Livnjake subregionalno područje posebnog identiteta, dok je za Bužane ono dio Bosne, čak i više nego primjerice prostor Kupresa. Jednostavno objašnjenje tomu je duga upravna i crkvena povezanost buškoblatskog dijela Općine Tomislavgrad s Hercegovinom, odnosno prostora Livanjskog polja s Bosnom. U tome su, pored upravnih ustrojstava prostora tijekom povijesti, zasigurno veliku ulogu odigrali svećenici kao utjecajne osobe te njegovatelji i prenositelji znanja.

Utjecaj narodnosti na regionalno izjašnjavanje i identitet za stanovnike Livanjskog polja i Buškog blata čimbenik je koji u načelu nije bitan, što su ispitanici iskazali rijetko ga navodeći pri odabiru bitnih elemenata identifikacije. S druge strane, značajniji udio stanovništva misli suprotno, iako nije precizirano misle li to za sebe i sunarodnjake, ili na stanovništvo drugih narodnosti. Neizravno se na temelju odabira drugih čimbenika regionalne identifikacije može zaključiti kako postoji niz njih koji čine preduvjet za stvaranje čvrstog regionalnog identiteta, ali narodnost nije jedan od njih. Stoga je utvrđeno kako narodnost u konačnici nije bitna za regionalni identitet, čime je ova hipoteza odbačena.

Slično je potvrđeno kroz tvrdnju da se Hrvati u najvećoj mjeri izjašnjavaju kao Hercegovci, pretpostavivši to na temelju Hercegovine kao najhomogenijeg prostora u Bosni i Hercegovini kojeg nastanjuju Hrvati. Rezultati ankete opovrgnuli su ovu tvrdnju, gdje se niti petina (oko 17 %) Hrvata izjasnila u njen prilog; za 17 % Hrvata Livanjskog polja i Buškog blata postoji određen oblik poveznice s Hercegovinom način (obiteljski, rodbinski, sociološki, kulturološki, politički,...), što implicira da se netko bez čvrstih veza s hercegovačkim područjem ne može smatrati Hercegovcem, odnosno u slučaju istraživanog prostora 83 % Hrvata nisu Hercegovci i ne identificiraju se sa spomenutom historijskom regijom, čime je posljednja hipoteza odbačena.

U konačnici, postavlja se pitanje je li stanovništvo Livanjskog polja i Buškog blata u regionalnom smislu bosansko, hercegovačko ili regionalno posebno, neopredijeljeno i slično? Na ovo pitanje jednostavnog odgovora nema, odnosno postoji mnoštvo čimbenika koji bi dali odgovor u prilog jednom, drugom ili trećem regionalnom identitetu. Budući da se na Livanjskom polju i Buškom blatu radi o zoni ambivalencije koja se potencijalno proteže i dalje od područja istraživanja, pravilni bi bili svi odgovori. Utjecaji bosanskog identiteta ne isključuju hercegovački i obrnuto, niti su i jedni i drugi dominantni da bi se moglo zaključiti u korist jednog od identiteta. Upravo takva bosansko-hercegovačka dihotomija na geografski jedinstvenom prostoru krških polja daje utjecaj i važnost subregionalnom identitetu kao mentalnoj konstrukciji.

12. Literatura i izvori

- Benac, A. (1985): *Utvrđena ilirska naselja (I), Delmatske gradine na Duvanjskom polju, Buškom blatu, Livanjskom i Glamočkom polju*, Djela Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, knjiga LX, Centar za balkanološka istraživanja, knjiga 4, 71-147
- Blaće, A. (2014): Prilog poznavanju regionalne strukture Primorske Hrvatske – regionalizacija ravnokotarskog prostora, *Geoadria*, vol. 19, br. 1, 132, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/190748> (24.10.2022.)
- Bojanovski, I. (1974): *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Djela Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, knjiga XLVII, Centar za balkanološka istraživanja, knjiga 2, 39-74, 152-165
- Burek, A. (2019): *Prezimana Livna i Livanjskog polja*, „Štamparija FOJNICA“ d.d., Fojnica
- Cifrić, I., Nikodem, K. (2006): Socijalni identitet u Hrvatskoj: Koncept i dimenzije socijalnog identiteta, *Socijalna ekologija*, vol. 15, br. 3, 173-202, dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=11375 (21.7.2021)
- Crljenko, I. (2014): Kulturnogeografska obilježja dinarskog krša Hrvatske, *Acta Geographica Croatica*, vol. 39, br. 1, 15-44
- Crnjak, S. M. (2005): *Pozdrav iz Livna: Livno na razglednicama, čestitkama, dopisnicama, kuvertama i poštanskim markama od 1878. do 2004.*, Ogranak Matice hrvatske Livno
- Čečura, Ž. (2002): *Hercegbosanska županija: priručnik za zavičajnu nastavu*, Ogranak Matice hrvatske Livno
- Drmić, Božo (2014): *Buško jezero: duvanjsko-livanjski brend*, Suton d.o.o., Široki Brijeg, 22-117
- Džaja, Petar (2000): *Hrvati – katolici livanjskog kraja*, Vikarijat Banjalučke biskupije, 13-20, 215
- Džaja, M. Srećko (1994): Politička i crkveno-politička pripadnost livanjskog kraja kroz povijest, u: *Livanjski kraj u povijesti*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split/Općinsko Hrvatsko vijeće obrane, Livno, 135-140

Fürst-Bjeliš, B. (2012.): Turopolje – što je to? Historijskogeografski pogled na prostorni pojam i identitet tradicijske regije, *Luč*, vol. 1, br. 1, Ogranak Matice hrvatske Velika Gorica, 13-19

Hafizović, F. (2016): *Popis sela i zemlje sandžaka Krka, Klis i Hercegovina, oslobođenih od Mletačke Republike 1701. godine*, Orijentalni institut u Sarajevu/Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturene studije, Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“, Bački Petrovac, 7-11

Kosi, D. (2013): Regionalna identiteta v Sloveniji, *Dela*, vol. 39, 107-124

Kozličić, M. (2016): *Geostrateški položaj bosanskohercegovačkog prostora na jugoistoku Europe prema starim geografskim kartama*, BIH Initiative, Stuttgart, Njemačka

Marijan, Boško (1994) Jedan zanimljiv skup arheoloških nalazišta na Livanjskom polju, u: *Livanjski kraj u povijesti*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split/Općinsko Hrvatsko vijeće obrane, Livno, 31-41

Marković, M. (1998): *Descriptio Bosnae & Herzegovinae: Bosna i Hercegovina na starim zemljovidima*, AGOM, Zagreb, 13-379

Međunarodna geografska unija, Međunarodna povelja o geografskom obrazovanju, ur. H. Haubrich, 1992, Freiburg, 10, dostupno na: <http://www.igu-cge.org/wp-content/uploads/2018/02/1.-English.pdf> (20.6.2020.)

Mirošević, L., Vukosav, B. (2010): Prostorni identiteti otoka Paga i južnoga podvelebitskog primorja, *Geoadria*, vol. 15, br. 1, 81-108

Mirošević, L. (2011): *Tvorbeni elementi prostornih identiteta u Dalmaciji (Južnoj Hrvatskoj)*, doktorska disertacija, Odjel za geografiju, Zadar, 41

Moačanin, N. (2019): Livno i livanjski kraj u putopisu Evlije Čelebija i u turskim arhivskim izvorima 17. stoljeća, *Cleuna*, god. 3, br. 3, 200-205

Osmanković, J. (2014): Regionalizacija i regionalni razvoj Bosne i Hercegovine u poslijeratnom razdoblju, u: *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, vol. 2, br. 1, 33-44

Paasi, A. (2002): Place and region: Region of worlds and words, *Progress In Human Geography*, vol. 26, br. 6, 802-811

Paasi, A. (2012): Regional identities, u: *Encyclopedia of Global Studies*, ur.: Jürgensmeyer, M. i Anheimer, H., London, 1-11

Periša, Darko (2011): Geopolitički položaj, administrativna i crkvena pripadnost i regionalni identitet Hrvata u Livnu, Duvnu, Glamoču i Kupresu, *STATUS Magazin za političku kulturu i društvena pitanja*, vol. 2011, br. 11, 298-333, dostupno na: www.ceeol.com (21.7.2020.)

Periša, Darko (1994): Livno u prethistorijsko doba, u: *Livanjski kraj u povijesti*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split/Općinsko Hrvatsko vijeće obrane, Livno, 19-26

Perković, Tomislav (2003): *Stanovništvo Livanjskog polja u 18. i 19. stoljeću*, Ogranak Matice hrvatske Livno, 17-81, 111-118, 392-395

Perković, Tomislav (2013): Livanjski kraj u doba rane osmanske vladavine, *Cleuna*, god 1., br. 1, 284-373

Perković, Tomislav (2017): Odjeci Morejskog rata 1684.-1699. u livanjskome kraju i njegove posljedice na katolički puk, *Cleuna*, god. 2., br. 2, 256-279

Renić, A. (2017): Prvi delmatsko-rimski rat 156.-155. god. pr. Kr., *Rostra*, vol. 8, br. 8, 49-58, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/182139>

Roglić, J. (1954): Polja zapadne Bosne i Hercegovine, u: *Zbornik Trećeg kongresa geografa Jugoslavije (1953.)*, Sarajevo, dostupno na: <https://www.scribd.com/doc/306215903/Polja-zapadne-Bosne-i-Hercegovine-Josip-Roglić>

Rogić, V. (1963): Geografski koncept regije, *Geografski glasnik*, br. 25, 113-119

Sarjanović, I. (2014): *Slavonija – identitet regije i regionalna samoidentifikacija*, doktorska disertacija, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb

Spahić, M., Jahić, H. (2014): Geografske regionalizacije Bosne i Hercegovine u svjetlu Evroatlantskih integracija, *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae 2014*, vol. 1, br. 1, 35-52

Spaho, Dž. F. (1994): Livno u turskim povijesnim vrelima i u putopisu Evlije Čelebije, u: *Livanjski kraj u povijesti*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split/Općinsko Hrvatsko vijeće obrane, Livno, 145-150

Tadić, D. (2013): Livanjski kotarski predstojnici u razdoblju Austrougarske uprave, *Cleuna*, god. 1, br. 1, 240-278

Vrdoljak, M. B. (2005): *Plodovi ljubavi i žrtve*, Franjevački muzej i galerija Gorica Livno, 287

Vukosav, B. (2012): *Dalmatinska zagora – formalni i vernakularni elementi definiranja tradicijske regije*, doktorska disertacija, Odjel za geografiju, Zadar

Zaninović, Mario (1994) Livanjsko polje u antici kao primjer delmatske zajednice, u: *Livanjski kraj u povijesti*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split/Općinsko Hrvatsko vijeće obrane, Livno, 45-49

Izvori

URL 1, Metodologija za pripremu, organiziranje i sprovođenje Popisa stanovništva, kućanstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013. godine, http://fzs.ba/wp-content/uploads/2016/06/BHAS_Metodologija_HR_kb.pdf (26.5.2020.)

URL 2, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26909> (20.6.2020.)

URL 3, Regionalni razvoj BiH, <https://serda.ba/bs/regionalni-razvoj/bih/5> (23.6.2020.)

URL 4, https://hr.wikipedia.org/wiki/Livanjsko_polje (13.6.2020.)

URL 5, Miši u prastarj župi Livno, <https://selomisi.com/misi-u-prastarj-zupi-livno/> (13.6.2020.)

URL 6, https://bs.wikipedia.org/wiki/Teorija_autohtonosti_geneze_Ilira (6.7.2020.)

URL 7, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7f/Ancient_Bosnia.png (15.6.2020.)

URL 8, <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/50/TabulaPeutingiana.jpg>, (15.6.2020.)

URL 9, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=66859> (1.10.2022.)

URL 10, https://bs.wikipedia.org/wiki/Bosna_i_Hercegovina_u_Austro-Ugarskoj#Okupacija (5.11.2020.)

URL 11, https://www.wikiwand.com/en/Austro-Hungarian_rule_in_Bosnia_and_Herzegovina#Media/File:Administrativna_podjela_BiH_1895._godine.png (5.11.2020.)

URL 12, https://hr.wikipedia.org/wiki/Upravna_podjela_NDH (29.11.2020.)

URL 13, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/sr/9/90/Srezovi_%283%29.jpg (6.12.2020.)

URL 14, bosnasrebrena.ba/sites/default/files/u1/3._bosanska_vikarija_1374._godine.jpg (13.10.2022.)

URL 15, upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b8/Apostolski_vikarijat_18_19_st.jpg (13.10.2022.)

URL 16, upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/07/Karta_biskupija_u_Bosni_i_Hercegovini.png (13.10.2022.)

URL 17, https://lazarterkep.oszk.hu/lazar_scroller_enhu/scroller_en.php (10.8.2021.)

URL 18, [davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~329228~90097715:Sclavonia,-Croatia,-Bosnia-Cum-Dalm](https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~329228~90097715:Sclavonia,-Croatia,-Bosnia-Cum-Dalm) (11.8.2021.)

URL 19, www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~290621~90067217:Il-Regno-della-Bossina (11.8.2021.)

URL 20, <https://www.raremaps.com/gallery/detail/68486/corso-del-danubio-da-vienna-sina-a-nicopoli-e-paesi-adiacen-coronelli> (11.8.2021.)

URL 21, <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/2951/view/?bbox=-1731%2C-3069%2C5996%2C-9> (11.8.2021.)

URL 22, <http://cigno.ve.ismar.cnr.it/layers/geonode%3Ac09> (12.8.2021.)

URL 23, <https://www.loc.gov/resource/g6872d.fi000234/?r=0.545,-0.104,0.737,0.298,0> (14.8.2021.)

URL 24, <http://www.statistika.ba>

URL 25, <https://sh.wikipedia.org/wiki/Horonim> (14.5.2022.)

URL 26, <https://en.wikipedia.org/wiki/Tropolje> (14.5.2022.)

- Anketno istraživanje 2020. godine, provedeno u sklopu teme diplomskog rada „Regionalni identitet stanovništva Livanjskog polja i Buškog blata“
- Open Street Map podaci za Bosnu i Hercegovinu, dostupno na: <https://download.geofabrik.de>
- Registar prostornih jedinica Federalnog zavoda za statistiku, Općina Bosansko Grahovo, Grad Livno i Općina Tomislavgrad

Prilozi

Slika 1. Konceptualne dimenzije identiteta	15
Slika 2. Osnovna tipologija regija	18
Slika 3. Primjer kompleksne regionalizacije Bosne i Hercegovine prema Spahiću (2007)	20
Slika 4. Ekonomska regionalizacija Bosne i Hercegovine prema projektu EURED, 2003. – 2005.	21
Slika 5. Prostorni smještaj Livanjskog polja i Buškog blata	25
Slika 6. Podjela prostora Livanjskog polja i Buškog blata.....	25
Slika 7. Isječak karte prostornog rasporeda delmatske zajednice	28
Slika 8. Prostorni raspored naseljenosti Delmata i funkcionalna struktura gradinskih objekata na prostoru Livanjskog polja i Buškog blata u predantičkom i antičkom razdoblju.....	29
Slika 9. Naselja Livanjskog polja i Buškog blata tijekom rimskog razdoblja.....	31
Slika 10. Isječak <i>Tabule Peutingeriane</i> , s toponimima vezanim uz prostor istraživanja, šesti segment	31
Slika 11. Administrativna podjela Bosne i Hercegovine na okruge 1895. godine	45
Slika 12. Administrativna podjela Bosne i Hercegovine na srezove i općine 1955. godine	48
Slika 13. Pripadnost prostora Livanjskog polja i Buškog blata Splitskoj (nad)biskupiji prema upravo-teritorijalnoj podjeli Katoličke Crkve na prostoru južne Hrvatske, 8. – 12. stoljeće ...	50
Slika 14. Bosanska vikarija 1375. godine.....	51
Slika 15. Bosanski apostolski vikarijat u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća.....	55
Slika 16. Suvremeni upravo-teritorijalni ustroj Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini	57
Slika 17. Isječak karte „ <i>Tabula moderna Bossinae, Serviae, Graeciae et Sclaboniae</i> “ Martina Waldseemüllera, 1513. godina.....	60
Slika 18. Isječak karte „ <i>Tabula Hungariae ad quatuor latera per Lazarum quondam Thomae Strigonien Cardin Secretariu viru expertu congesta...</i> “, 1528. godina	61
Slika 19. Isječak karte „ <i>Tractus Danubii Prima Tabula</i> “	62

Slika 20. Isječak karte „Sclavonia, Croatia, Bosnia Cum Dalmatiae Parte.“, izdanje iz 1623. godine	63
Slika 21. Isječak karte „Ilyricum Hodiernum Quod Scriptores communiter Sclavoniam, Itali Schiavoniam, nuncupare Solent, in Dalmatiam, Croatium, Bosnam, et Slavoniam distinguitur...“ Ivana Lučića, izdanje iz Atlas Maior Joana Blaeua, 1668.	64
Slika 22. Isječak karte „Il Regno della Bossina“, izdanje iz 1689. godine.....	66
Slika 23. Isječak karte „Corso Del Danubio da Vienna Sina a Nicopoli, e Paesi Adiacenti...“, nastale oko 1690. godine	67
Slika 24. Isječak karte „Mappa Generalis Regni Croatiae Totius“	68
Slika 25. Isječak karte „Nouvelle Carte du Royaume de Dalmatie...“	69
Slika 26. Isječak karte „Nouvelle carte de la partie occidentale de Dalmatie...“	70
Slika 27. Rukopisni zemljovid iz 1788. godine, dio gradiva Ratnog arhiva u Beču.....	71
Slika 28. Isječak karte „Kraljevstvo Bosne, Rame (Hercegovine) i okolnih provincija...“	72
Slika 29. Isječak karte „Europska Turska“ 1829. godina	74
Slika 30. Isječak karte „Karta Hercegovine i Crne Gore“, 1862. godina.....	75
Slika 31. Dobno-spolna struktura ispitanika.....	76
Slika 32. Obrazovna struktura ispitanika.....	77
Slika 33. Udio ispitanika prema Gradu/općini stanovanja ili podrijetla.....	78
Slika 34. Broj stanovnika 2013. godine (gore) i ispitanika 2020. godine (dolje) po naseljima	79
Slika 35. Narodnosna struktura ispitanika	80
Slika 36. Udio ispitanika prema govorima štokavskog narječja.....	81
Slika 37. Udjeli ispitanika prema ikavskom i ijekavskom govoru u odnosu na Grad/općinu podrijetla/prebivališta i narodnosti.....	82
Slika 38. Stav ispitanika o regionalnom identitetu stanovništva Grada/općina Hercegbosanske županije/Kantona 10	84
Slika 39. Stav ispitanika o regionalnom identitetu stanovništva Grada/općina Hercegbosanske županije/Kantona 10, po Gradu/općinama ispitanika.....	85
Slika 40. Stav ispitanika o identitetskoj sličnosti s odabranim prostorima	87
Slika 41. Stav ispitanika Grada Livna o identitetskoj sličnosti s odabranim prostorima.....	88
Slika 42. Stav buškoblatskih ispitanika Općine Tomislavgrad o identitetskoj sličnosti s odabranim prostorima.....	89
Slika 43. Stav bosanskograhovskih ispitanika s Livanjskog polja o identitetskoj sličnosti s odabranim prostorima.....	90

Slika 44. Pripadnost odabranog Grada/općina regijama Bosni i Hercegovini prema mišljenju ispitanika.....	91
Slika 45. Pripadnost odabranog Grada/općina regijama Bosni i Hercegovini prema ispitanicima iz Grada Livna.....	92
Slika 46. Pripadnost odabranog Grada/općina regijama Bosni i Hercegovini prema ispitanicima buškoblatskog dijela Općine Tomislavgrad.....	93
Slika 47. Primarni regionalni identitet stanovnika Livanjskog polja i Buškog blata.....	96
Slika 48. Primarni regionalni identitet stanovnika Livanjskog polja i Buškog blata, prema Gradu/općinama	97
Slika 49. Sekundarni identitet stanovnika Livanjskog polja i Buškog blata	98
Slika 50. Regionalno nazivlje, koje ispitanici smatraju neprikladnima ili pogrešnima, prema Gradu/općini podrijetla ili prebivanja.....	99
Slika 51. Stavovi ispitanika o odnosu mikroregionalnog i regionalnih identiteta na istraživanom prostoru	100
Slika 52. Utjecaj narodnosti ispitanika na regionalno izjašnjavanje	101
Slika 53. Skupine elemenata identifikacije prema ispitanicima.....	102
Slika 54. Poznavanje i povezivanje horonima s prostorom istraživanja, prema Gradu/općini ispitanika.....	105

Anketni upitnik

Regionalni identitet stanovništva Livanjskog polja i Buškog blata

Svim stanovnicima Livanjskog polja i Buškog blata;

Poštovane i poštovani,

za potrebu izrade diplomskog rada na Odjelu za geografiju Sveučilišta u Zadru, provodim anketno ispitivanje u sklopu kojeg je ovaj upitnik.

Razlog za odabir ovakve teme nalazi se u osobnom zanimanju za problematiku te zbog primjetnih nesuglasica među ljudima, a osobito lokalnim stanovništvom o regionalnom identitetu, odnosno regionalnoj pripadnosti. Stoga sam odlučio svoje sveučilišno obrazovanje zaključiti geografskom obradom teme koja se tiče našeg kraja, a koja će donijeti nove rezultate, mišljenja i zaključke, čemu ćete doprinijeti svi vi koji ispunite upitnik.

Molim za iskreno, promišljeno i potpuno ispunjavanje upitnika koje traje oko pet minuta. Anketa je u potpunosti anonimna i provodi se isključivo u znanstvene svrhe, a sudjelovanje u anketi je dobrovoljno. Termini korišteni u upitniku odnose se na osobe oba spola.

Unaprijed Vam zahvaljujem na suradnji i popunjavanju upitnika, čije rezultate ćete moći vidjeti nakon objave diplomskog rada u digitalnom repozitoriju Sveučilišta u Zadru.

Filip Krišto, student primijenjene geografije; smjer geografsko modeliranje prostora; Sveučilište u Zadru

Osnovne informacije – 1. dio

1. Dobna skupina (godine):

- 15-18
- 19-29
- 30-39
- 40-49
- 50-64
- 65 i više

2. Spol:

- muški
- ženski

3. Narodnost:

- Hrvat
- Bošnjak
- Srbin

4. Stečena razina obrazovanja:

- bez završene škole
- osnovna škola
- srednja škola
- preddiplomski studij ili viša škola (bacc. struke, ing. i sl.)
- diplomski studij ili visoka škola (mag. struke, dipl. ing. i sl.)
- poslijediplomski studij (specijalistički, magistarski i doktorski studij)

5. Živim/podrijetlom sam iz Grada/Općine:

- Livno
- Tomislavgrad (naselje oko Buškog blata)
- Bosansko Grahovo (naselje oko/na Livanjskom polju)

6. Moj lokalni govor je:

- ikavski govor (lipo, bilo, mliko,...)
- ijekavski govor (lijepo, bijelo, mlijeko,...)

7. U regionalnom smislu prvenstveno se smatram i izjašnjavam:

- Livnjakom/Duvnjakom/Grahovljaninom kao posebnim identitetom
- Bosancem
- Hercegovcem
- Dalmatincem
- Ostalo (unijeti samostalno)

8. Živim/podrijetlom sam iz naselja:

(Navedena naselja su u skladu s administrativnom podjelom Grada/Općine _____. Ako Vaš zaseok, selo ili prigradsko naselje nije navedeno na popisu, to znači da administrativno pripadate najbližem naselju s popisa (npr. gornja i donja Brina pripadaju gradu Livnu).

Ispitaniku su ponuđena naselja Grada/Općine kojoj ispitanik pripada, primjerice ispitaniku iz Općine Bosansko Grahovo ponuđeno je osam naselja. Popis naselja nalazi se na 24.stranici.

Pitanja o identitetu i regionalnoj pripadnosti (susjednog) Grada/Općine/područja – 2. dio

9. Smatram da stanovništvo navedenog Grada/Općine ima sljedeći (regionalni) identitet:

- Bosansko Grahovo
- Drvar
- Glamoč
- Kupres
- Livno
- Tomislavgrad

Ispitanicima su ponuđeni sljedeći identiteti: bosanski, hercegovački i poseban.

10. Koliko bliskim smatrate sljedeći Grad/Općinu/područje?

(Pojednostavljeno, smatrate li da je Vama stanovništvo, primjerice Kupresa, po regionalnom identitetu slično ili blisko te se s njima možete poistovjetiti?)

- Glamoč
- Bosansko Grahovo
- Drvar
- Kupres
- Bugojno/Uskoplje
- Posušje
- Rama
- Sinjska krajina
- Imotska krajina

Na ovo pitanje ispitanicima su ponuđeni odgovori od 1 (uopće ne) do 5 (u potpunosti da) za svaku od navedenih Općina/područja.

11. Za navedeni Grad/Općinu označite regiju za koju mislite da joj pojedina Općina pripada:
(Na pitanje je moguće odgovoriti s jednim i više odgovora. Pojmovi "Bosna" i "Hercegovina" odnose se na historijskogeografske regije.)

- Bosansko Grahovo
- Glamoč
- Kupres
- Livno
- Tomislavgrad
- Posušje
- Rama

Ispitanicima su ponuđena tri odgovora: Bosna, Hercegovina, ni jednoj ni drugoj.

Vaši stavovi o regionalnom identitetu – 3. dio

12. Kada me netko upita o mojem regionalnom identitetu, prvotno se izjašnjavam kao:

- Livnjak/Duvnjak/Grahovljanin (ovisno o mjestu podrijetla)
- Bosanac
- Hercegovac
- Ostalo (samostalno unijeti)

13. Osim svojeg primarnog regionalnog identiteta, još se izjašnjavam kao:

(pitanje višestrukog odgovora; odgovor iz 12. pitanja isključen je kao odgovor na 13. pitanje)

- Livnjak/Duvnjak/Grahovljanin (ovisno o mjestu podrijetla)
- Bosanac
- Hercegovac
- Dalmatinac
- nemam dvojni regionalni identitet
- Ostalo (samostalno unijeti)

14. Smatrate li da je poseban regionalni identitet (duvanjski/livanjski/bužanski/...) hijerarhijski ravnopravan bosanskom i/ili hercegovačkom identitetu?

- ne, podređen je
- da, ravnopravan je
- ne, nadređen je

- ne znam

15. Smatram neprikladnim kada me netko nazove:

(Na pitanje je moguće odgovoriti s jednim i više odgovora.)

- Livnjakom/Duvnjakom/Grahovljaninom (ovisno o mjestu podrijetla)
- Bosancem
- Hercegovcem
- Ostalo (samostalno unijeti)

16. Smatrate li da Vaša narodnost (Hrvat, Bošnjak, Srbin i dr.) uvjetuje na koji način se izjašnjavate u smislu regionalnog identiteta?

(Primjerice, ako sam Hrvat, zbog toga se izjašnjavam kao Hercegovac.)

- da
- ne
- ne znam

17. U regionalnom smislu, sebi bliskim pojmom smatram:

(Na pitanje je moguće odgovoriti s jednim i više odgovora.)

- Zabiokovlje
- Zadarje
- Tropolje
- Završje
- Niti jedno od ponuđenih

18. Ako postoji odgovor na prethodno pitanje, smatram da je meni taj pojam blizak zbog:

(samostalno unijeti tekstualni odgovor, neobavezno)

19. Na čemu temeljite stav o Vašem regionalnom identitetu?

(samostalno unijeti tekstualni odgovor, neobavezno)

20. Ako je u upitniku izostavljeno nešto što želite dodati, to možete učiniti ovdje:

(samostalno unijeti tekstualni komentar, neobavezno)

13. Sažetak

Prostorni identiteti su fenomeni koji predstavljaju jedinstvenost određenog prostora, odnosno njegovog stanovništva. Nastaju kombinacijom različitih prirodnih i društvenih čimbenika te njihovom interakcijom. Zbog specifičnosti čimbenika prostorni identiteti mogu biti kompleksni i različito izraženi, kao što je slučaj na prostoru Livanjskog polja i Buškog blata. Cilj rada bio je utvrditi regionalni identitet stanovništva spomenutog prostora, budući da je uočena slojevitost prostornih identiteta uvjetovana prije svega složenim povijesnogeografskim procesima. Objektivni i subjektivni elementi identiteta prostora i prostornog identiteta proučavani su kroz osnovna prirodnogeografska obilježja te društvena zbivanja i upravno-teritorijalna ustrojstva na civilnoj i vjerskoj razini kroz povijest. Proučavani su kartografski izvori relevantni za istraživani prostor, pomoću kojih je bilo moguće utvrditi približnu upravno-teritorijalnu stvarnost ili onodobna shvaćanja pripadnosti prostora. Anketnim istraživanjem ispitivani su stavovi lokalnog stanovništva o vlastitom prostornom (regionalnom) identitetu, tvorbenim elementima njihovog prostornog identiteta te identitetskim sličnostima sa susjednim stanovništvom i prostorima. Utvrđena je složenost prostornih identiteta s izraženom prisutnošću subregionalnog ili zavičajnog identiteta na cijelom istraživanom prostoru. Stanovništvo prostora Livanjskog polja i Buškog blata nalazi se u zoni ambivalencije prožetoj utjecajima bosanskog i hercegovačkog regionalnog identiteta, koji su prisutniji i snažniji na sjeverozapadnom dijelu Livanjskog polja te na jugoistočnom dijelu, odnosno Buškom blatu, dok je njihov utjecaj zajedno uz subregionalni prostorni identitet na središnjem djelu prostora podjednako zastupljen. Ovakvo istraživanje provedeno je po prvi put na prostoru Livanjskog polja i Buškog blata te predstavlja temelj budućim istraživanjima prostornih identiteta na prostoru Bosne i Hercegovine, odnosno prijelaznim zonama bosanskog i hercegovačkog regionalnog identiteta.

14. Summary

Spatial identities are phenomena that represent the uniqueness of a certain area, that is, its population. They are created by a combination of different natural and social factors and their interaction. Due to the specificity of the factors, spatial identities can be complex and differently expressed, as is the case in the area of Livanjsko polje and Buško blato. The aim of the work was to determine the regional identity of the population of the mentioned area, since the observed stratification of spatial identities is conditioned above all by complex historical-geographical processes. The objective and subjective elements of the identity of area and spatial identity are studied through the basic natural-geographic features and social events and administrative-territorial organizations at the civil and religious level throughout history. Cartographic sources relevant to the researched area were studied, with the help of which it was possible to determine the approximate administrative-territorial reality or contemporary understandings of belonging to the area. The opinion of the local population on their own spatial (regional) identity, the formative elements of their spatial identity and identity similarities with the neighboring population and areas were investigated by means of a survey. The complexity of spatial identities was determined, with a pronounced presence of subregional or native identity in the entire researched area. The population of Livanjsko polje and Buško blato is in a zone of ambivalence permeated by the influences of Bosnian and Herzegovinian regional identity, which are more present and stronger in the northwestern part of Livanjsko polje and in the southeastern part, i.e. Buško blato, while their influence together with the subregional spatial identity is equally represented in the central area. This kind of research was conducted for the first time in the area of Livanjsko polje and Buško blato and represents the basis for future research on spatial identities in Bosnia and Herzegovina, i.e. transitional zones of Bosnian and Herzegovinian regional identity.